

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI

MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ'DE NÜBÜVVET

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET AKİF BİLİCİ

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI

MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ'DE NÜBÜVVET

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET AKİF BİLİCİ

Danışman: PROF.DR. İLYAS ÇELEBİ

İstanbul, 2006

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı KELAM Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
MEHMET AKİF BİLİCİ'nin MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ'DE NÜBÜVVET adlı tez
çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.06.2006 tarih ve 2006-6/13 sayılı kararı ile
oluşturulan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 13.10.2006

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. İLYAS ÇELEBİ

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MUSTAFA USTA

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	III
ÖNSÖZ	V

GİRİŞ

I- ÇALIŞMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM VE KULLANILAN KAYNAKLAR	1
II- MEVLÂNÂ'NIN HAYATI, ESERLERİ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİ	2
II.1- HAYATI	2
II.2- ESERLERİ	10
II.2.1. Mesnevî	10
II.2.2- Dîvân-ı Kebîr	13
II.2.3- Rubâiler	14
II.2.4- Mektûbât	15
II.2.5- Mecâlis-i Seb'a	15
II.2.6- Fîh-i Mâfîh	16
II.3- DÜŞÜNCE SİSTEMİ	16
III- MEVLEVİLİK (MEVLEVİYYE)	20

I. BÖLÜM İSLAM'DA NÜBÜVVET

1- NÜBÜVVETLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	23
1.1- NEBÎ	24
1.2- RESÛL	25
1.3- PEYGAMBER	26
1.4- YALVAÇ	26
1.5- ELÇİ	26
1.6- VAHİY	27
1.7- MÛCİZE	31
1.7.1- MÛCİZELERİN ÇEŞİTLERİ	32
1.8- KERÂMET	32
2- İNSANLARIN PEYGAMBERLERE OLAN İHTİYACI	33
3- PEYGAMBERLERİN ÖZELLİKLERİ VE ORTAK YÖNLERİ	34
3.1- PEYGAMBERLERDE BULUNMASI GEREKEN SIFATLAR	34
3.1.1- İSMET	34
3.1.2- EMANET	35
3.1.3- SİDK	36
3.1.4- FETANET	36
3.1.5- TEBLİĞ	37
3.2- PEYGAMBERLER HAKKINDA CAİZ OLAN SIFATLAR	38
3.3- PEYGAMBERLİĞİN VEHBİLİĞİ	38
4- PEYGAMBERLERİN DERECELERİ	39
5- HZ. PEYGAMBERİN SON PEYGAMBER OLUŞU MESELESİ	39
6- NÜBÜVVET DERECELERİ	41
7- VELÂYET	41

II. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'DA NÜBÜVET

1- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVETİN AKLEN İMKANI	43
2- MEVLÂNÂ'YA GÖRE VAHYİN MAHİYETİ	46
3- MEVLÂNÂ'YA GÖRE VAHYİN İMKANI VE AKIL VAHİY KARŞILAŞTIRMASI	50
4- MEVLÂNÂ'YA GÖRE VAHYİN ÇEŞİTLERİ VE GELİŞ ŞEKİLLERİ	52
5- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVETİN ÖNEMİ	53
5.1- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVETİN HİKMETİ	55
5.2- MEVLÂNÂ'YA GÖRE İNSANLARIN PEYGAMBERLERE OLAN İHTİYACI	56
6- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVET-MUCİZE İLİŞKİSİ	61
7- MEVLÂNÂ'YA GÖRE MUCİZE-TABİAT KANUNLARI İLİŞKİSİ	71
8- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLER	77
9- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERE İMAN VE İTTİBA	79
10- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERİN VASIFLARI	81
11- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERİN GÖREVLERİ	83
12- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERİN DERECELERİ VE HZ. PEYGAMBERİN NÜBÜVETİ	86
13- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVET-VELAYET İLİŞKİSİ	88
14- MEVLÂNÂ'YA GÖRE MUCİZE-KERÂMET İLİŞKİSİ	93
15- MUTASAVVIFLARA GÖRE NÜBÜVETİN DERECELERİ	96
15.1- NÜBÜVET-İ ÂMME (NÜBÜVET-İ VELAYET)	96
15.2- NÜBÜVET-İ HÂSSA (TEŞRÎÎ NÜBÜVET)	98
SONUÇ	99
BİBLİOGRAFYA	104

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
as.	Aleyhisselam
b.	Bin
bkz.	Bakınız
böl.	Bölümü
d.	Doğum Yılı
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hz	Hazreti
haz.	Hazırlayan
md	Maddesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
şrh	Şerh eden
sav	Sallahu aleyhi ve sellem.
TDK	Türk Dil Kurumu
tah.	Tahkik eden
trc.	Tercüme
ts.	Tarihsiz
vd.	ve devamı
ved	ve diğerkleri
vr.	Varak

ÖNSÖZ

Allah’a hamd, Resûlü’ne salât ve selâm olsun. Vefatının üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen evrensel fikirleriyle yaşamaya devam eden Mevlânâ, tarihi süreç içerisinde Anadolu’nun yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biridir. Hakkında bir çok eser yazılmasına ve sempozyum düzenlenmesine rağmen, onun kelâmî konulardaki görüşlerini ele alan geniş çaplı bir çalışmaya rastlayamadık. Gerçek şu ki, işin başında konuyla ilgili olarak yüksek lisans tezi hazırlayabilecek miktarda yeterli bilgiye ulaşabileceğimizden de emin değildik. Ancak Mevlânâ’nın eserlerini baştan sona ilk tarayışımızda yüksek lisans tezini aşacak zenginlikte bilgilerle karşılaştık. Bu durumda tezimizi “Mevlânâ’nın Nübüvvet Anlayışı” ile sınırlandırdık.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Mevlânâ’nın hayatına, eserlerine, düşünce sistemine ve Mevlevîlik tarikatına genel hatlarıyla temas ettik. Birinci bölümde nübüvvetle ilgili temel kavramlar, insanların peygamberlere olan ihtiyacı, peygamberlerin özellikleri, Hz. peygamberin son peygamber oluşu gibi konuların kelâm ilmi çerçevesinde nasıl ele alındığını inceledik. İkinci bölümde ise, birinci bölümde incelediğimiz insanların peygambere olan ihtiyacı, peygamberlerin özellikleri, Hz. Muhammed’in son peygamber oluşu gibi konuların Mevlânâ tarafından nasıl ele alındığını, Mevlânâ’nın bu konularla ilgili yaklaşımlarını ayrıntılı bir şekilde ele aldık. Ayrıca bu bölümde Mevlânâ’nın akıl-vahiy karşılaştırması, mucize-keramet, mucize-tabiât kanunları ve nübüvvet-velayet ilişkisi gibi konulardaki görüşlerini ele aldık.

Engin sabrı ve hoşgörüsüyle tezimin hazırlanmasında büyük emeği geçen ve ilmi araştırmanın elifbasını kendisinden öğrendiğim kıymetli hocam Prof. Dr. İlyas Çelebi Bey’e, tez konusu seçiminde ve çalışmaya başlayışında bana çok emeği geçen kıymetli hocam Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz Bey’e, yılgınlık anlarımda beni daima yüreklendiren arkadaşım Dr. Abdullah Emin Çimen Bey’e, Yine bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Tahir Yaren Bey’e, tez çalışmalarım esnasında desteğini esirgemeyen eşime, ayrıca benden dualarını hiçbir zaman esirgemeyen anne ve babama, bize kütüphanesinde çalışma imkanı sunan İSAM yetkili ve çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet Akif BİLİCİ

Altunîzâde/Üsküdar

GİRİŞ

I- ÇALIŞMADA TAKİP EDİLEN YÖNTEM VE KULLANILAN KAYNAKLAR

Mevlânâ'da nübüvvet adlı bu tezimizi hazırlarken takip ettiğimiz yöntem ve istifade ettiğimiz kaynaklar hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

Mevlânâ'nın edebiyat ve tasavvuf tarihindeki etkilerini, hayatını ve düşünce sistemini konu edinen bir çok eser mevcut olmakla birlikte, nübüvvet hususundaki görüşlerini ortaya koyan müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Taradığımız yüzlerce kitap, tebliğ ve makalelerin çoğunda konuya ya hiç değinilmemiş olduğunu ya da çok yüzeysel birkaç cümleyle konunun geçiştirildiğini gördük. Tezimizi hazırlarken en çok önem verdiğimiz husus; Mevlana'nın görüşlerini bizzat kendi eserlerine müracaat etmek suretiyle ortaya koyabilme çabası olmuştur. Mevlânâ hakkında yapılmış çalışmalara, ikincil kaynak olarak yer verdik. Bu amacımızı gerçekleştirebilmek için Mevlânâ'nın eserlerini birkaç kez dikkatlice okuduk. Bazen bir eserde değinilen bir konu için diğer eserleri defalarca yeniden gözden geçirmek durumunda kaldık. Bu bağlamda ilk olarak Mevlânâ'nın dinî konuları bir sohbet havası içinde işlediği *Fîh-i Mâfîh* adlı eserini inceledik ve çalışmamızda kullanabileceğimiz geniş bilgilere ulaştık. Akabinde *Mesnevî*'yi taradık. Taradığımız bu iki eseri ikinci kez gözden geçirdiğimizde tezimize kaynaklık edecek yeterli dokümana ulaşılmış olduk. Elde ettiğimiz bilgiler bir tez için yeterli olmakla birlikte farklı bilgilere ulaşmak ümidiyle *Mektûbât*, *Mecalis-i Seb'a* ve *Divân-ı Kebîr*'i baştan sona taradık. Şunu açık bir şekilde ifade etmekte yarar görüyoruz: Mevlânâ'nın Peygamberlik ve peygamberlerle ilgili görüşlerini inceleyen rastlayabildiğimiz ve istifade ettiğimiz tek kayda değer çalışma, Doç Dr. Dilaver Gürer'in Tasavvuf Dergisi'nde yayınlamış olduğu makalesidir. Çalışmamızda Mevlânâ'nın temas ettiği âyet ve hadislerin ayrıca tahririni yaptık. Ayetleri incelerken Fahreddîn er-Râzî, İbn Kesîr ve Taberî tefsirlerine ayrıca tasavvufî yaklaşımı göz önünde bulundurmak maksadıyla Ruhü'l-Beyân Tefsirine de müracaat ettik. Hadislerin tahririnde ise Kütübü's-Sitteye ve burada bulunmayan hadisler için Keşfü'l-Hafâ gibi eserlere müracaat ettik. Hadisler hakkında yapılmış olan tenkidleri

dipnotlara aldık. *Mesnevî*'de yer alan ve anlamakta zorlandığımız konularda, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi* adlı eserine müracaat ettik.

Mevlânâ'nın katıldığımız görüşlerine herhangi bir yorum getirmemekle birlikte kullandığımız üslup ile bu görüşlerine katıldığımızı hissettirmeye çalıştık. Katılmadığımız görüşleri, ise yeri geldikçe İslâm kelâmcılarının bu husustaki görüşlerini zikrederek bu görüşte olduğumuzu ifade etmeye çalıştık.

Çalışmalarımız esnasında Mevlânâ'nın hayatı, eserleri, düşünce sistemi ve Mevlevîlik ile ilgili bolca bilgiye ulaştık. Temel referans olarak kullandığımız eserlerden bazıları şunlardır: Meliha Ülker Anbarcıoğlu'nun *Fih-i Mâfih* Tercümesi, Son Mevlevî şeyhlerinden Veled İzbudak'ın *Mesnevî*, Tercümesi, Mevlânâ ile ilgili çalışmaları ve zaman zaman tenkit edilen bir takım görüşleriyle tanınmış Araştırmacı yazar Abdülbâki Gölpınarlı'nın *Mevlânâ Celâleddîn*, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik ve Dîvân-ı Kebîr*'in Tercümesinin içinde geniş açıklama bulunan birinci cildi, Mevlânâ ve eserleri üzerinde yaptığı titiz çalışmalarıyla bu sahada kendisinden sıkça söz ettiren araştırmacı yazar Bediüzzaman Fîrûzanfer'in, Feridun Nafiz Uzluk tarafından Türkçeye de çevrilmiş olan *Mevlânâ Celâleddîn* adlı eseri, Reşat Öngören'in Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinde "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" maddesi, Dilaver Gürer'in *Tasavvuf* Dergisinde "Mesnevî'de peygamber kavramı ve peygamberler adlı makalesi.

II- MEVLÂNÂ'NIN HAYATI, ESERLERİ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİ

II.1- HAYATI

Asıl adı, Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Ahmed el-Belhî el-Konevî er-Rûmî Celâleddîn'dir.¹ *Mesnevî*'nin girişinde Mevlânâ kendi adını Muhammed. b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak yazdırmıştır.² Yaşadığı XIII. asır geleneğinde âlim ve âriflere saygı için kullanılan unvanlardan biri de Mevlânâ ifadesiydi. Âlim ve âriflerin zirvesinde bir şahsiyet olarak kabul görmüş olduğundan olacak ki, Mevlânâ denilince,

¹ Ziriklî, Hayruddîn (ö.1893-1976), *el-Âlâm Kâmûsu Terâcîm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990, VII, 30.

² Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 441.

kendisinden sonra İslam âleminde akla ilk gelen şahıs Celâleddîn Rûmî olmuştur.³ Diğer bir unvanı da kendisine babası tarafından verilen ve Farsça'da sultan anlamına gelen Hüdâvendigâr'dır. Celâleddîn onun lakabıdır. Hayatını Anadolu'da geçirdiği için Rûmî, müderrislik yaptığından dolayı Molla Hünkâr ve Molla-yı Rûm unvanlarıyla da anılmıştır.⁴

Mevlânâ, Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi hakkında kabul gören görüş, hicri 6 Rabîülevvel 604 tarihidir.⁵ Diğer bir görüş ise Abdülbâki Gölpinarlı'nın (ö.1402/1982) ileri sürdüğü hicri 580 yılıdır.⁶

Mevlânâ'nın babasının adı, Bahâeddîn Muhammed Veled b. Ahmed Hatibî b. Hüseyin Hatibî el-Belhî'dir. (ö.628/1231) Bilginler padişahı anlamına gelen Sultanü'l-Ulemâ unvanıyla anılmıştır. Kaynaklarda babasının doğum tarihi olarak hicri 546, miladi 1151 veya 1152 yılı geçmektedir.⁷

Ferîdûn-i Sipehsâlâr'ın (ö.712/1312) *Risalesinde* Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ebû Bekir'e (ö.13/634) dayandığı belirtilmektedir. Ayrıca Muhyiddîn Abdülkâdir el-Kureşî'nin (ö.775/1373) *el-Cevâhirü'l-Mudîyye* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'e varan bir şecere bulunmaktadır. Abartı ve çelişkilerle dolu olduğu şeklinde eleştirilen Ahmed Eflâkî'nin (ö.762/1360.) *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eserinde ise, annesinin soyunun Bahâeddin Veled'in bir sözüne istinaden Hz. Ali'ye (ö.40/661) dayandığı ileri sürülmektedir.⁸

Diğer taraftan Gölpinarlı, Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ebû Bekir'e dayandığı rivayetin doğru olmadığını iddia etmektedir. Gölpinarlı'ya göre Mevlânâ'nın Hz. Ebû Bekir'in soyuna mensup olduğu fikri ilk olarak, kendisinin vefatından yüz on bir yıl sonra vefat eden ve Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin (ö.719/1319) yerine geçen kardeşi

³ Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005, s. 670.

⁴ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 441; Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 662.

⁵ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 441.

⁶ Gölpinarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I-VII, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, I, XXXIX-XL; Gölpinarlı bu iddiasını delillendirmek için birkaç mesnet ileri sürmektedir. Bunlardan biri Mevlânâ'nın *Fih-i Mâfih*'te yer verdiği ve Semerkand'ın 609 yılında işgal edilmesi esnasında karşılaştığı bir hadiseyi detaylı denebilecek bir şekilde anlatmasıdır. Beş yaşındaki bir çocuk böylesi bir olayı bu denli detaylarıyla nasıl hatırlayıp eserinde anlatabilir ki? Diğer 600 yılında gerçekleşen ve Gor hükümdarıyla Harezmliler arasındaki savaşa Mevlânâ'nın şahit olması hadisesidir. Dolayısıyla Mevlânâ bu tarihten önce doğmuş olmalıdır. Bir diğeri ise Mevlânâ'nın *Dîvân*'ındaki bir beyitte Şemseddîn-i Tebrîzî ile 62 yaşında karşılaştığını söylemiş olmasıdır. Şems, Konya'ya Cemaziyel-ahir 642 (26 Kasım 1244) tarihinde geldiğinden, Mevlânâ 580 yılında doğmuş olmalıdır. (Daha fazla bilgi için bkz. Gölpinarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, XXXIX-XLI; Çağatay, Neşet, "Mevlânâ'nın Yazı Dili Niçin Farsça'dır", *Mevlânâ*, (haz.Halıcı, Feyzi), Ülkü Basımevi, Konya, 1983, s. 38)

⁷ Gölpinarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, XXXIII.

⁸ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 441.

Emir Âbid Çelebi (ö.739/1338) zamanında düzenlenen *Risâle-i Sipehsâlâr*'da görülmüştür. Ulu Ârif Çelebi'nin müridlerinden biri olan Ahmed Eflâkî de, *Menâkıbu'l-Ârifîn* adlı eserinde bu bilgiyi doğrulamış ve ondan sonra sorgulanmadan olduğu gibi kabul edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Gölpınarlı ayrıca şu bilgilere yer vermektedir: Ferîdûn-i Sipehsâlâr, Mevlânâ zamanında sağdır; ona ulaşmıştır; miladi 1312 sularında yani Mevlânâ'dan otuz dokuz yıl sonra vefat etmiştir; Sultanu'l-Ulemâ'nın yanında medfundur. Risaleyi o yazmış, oğlu bu risaleye Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in (ö.712/1312) ve onun oğlu Ulu Ârif Çelebi ile onun yerine geçen kardeşi Emir Çelebi'nin ve bazı halifelerin hal tercümelerini de eklemiş ve şüphe yok ki bu risaleyi yeniden düzene sokmuş, risalede tashihlerde bulunmuş, kitaba ilave yapmıştır. Mevlânâ'ya atfedilen el-Bekrî nisbesi, Sipehsâlâr'ın oğlu tarafından eklenmiştir.⁹

Mevlânâ'nın eserlerinin Farsça olması nedeniyle onu İran asıllı sayanlar çıkmıştır. Ancak o, Türk asıllı olduğunu, bir rubâîsinde şöyle belirtmektedir:

“Beni yabancı sanmayınız, ben bu mahalledenim.

Sizin mahallenizde evimi arıyorum.

Her ne kadar düşman görünüyorsam da düşman değilim.

Her ne kadar Hintçe söylüyorsam da aslım Türk'tür.”¹⁰

Mevlânâ'nın eserlerini Türkçe yazmamış olması, Türk olmadığı iddiasına geçerli bir delil sayılamaz. Farsça yazmasının iki önemli sebebi vardır. Bunlardan birincisi, yaşadığı dönemde Anadolu'da edebiyatçıların, felsefecilerin, mutasavvıfların kullandıkları dilin, medreselerde verilen eğitim ve resmi yazışma dilinin Farsça olmasıdır. Diğer önemli neden ise, Mevlânâ'nın anadilinin Belh'te konuşulan Hâkâniye Türkçesi, Anadolu'da konuşulan dilin ise Oğuz lehçesi oluşudur. Bu iki lehçe arasında anlaşılmasında güçlük çekilecek

⁹ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, XXXIV; Gölpınarlı ayrıca, Eflâkî'nin Mevlânâ'nın soy şeceresini kaydederken Sultanul Ulemâ ile Hz. Ebûbekir arasında sekiz kişi tespit ettiğini, farklı bir şecerede bu sayının altı kişiyle sınırlı olduğunu, Muhyiddin Abdülkâdir'in (ö.775/1375) *el-Cevâhiru'l-Mudiyye* adlı eserindeki şecerede ise bu sayının yedi kişi olduğunu söylemektedir. Son iki şecerenin birincisinde Sultânü'l-Ulemâ'nın dedesinin, ikincisinde ise babasının adları, kabir kitabelerine uymamaktadır. Aynı zamanda Sultânü'l-Ulemâ ile Hz. Ebûbekir arasında hicri tarihle altı yüz yılı aşan, miladi tarihe göre ise beşyüz doksanyedi yılı bulan bir zaman içinde yedi, sekiz kişinin bulunması akla sığacak bir şey değildir. Ayrıca Mevlânâ'nın sandukasındaki kitabede, ilmîne, feyzine, babasına ve ne zaman vefat ettiği gibi birçok konuya atıfta bulunulduğu halde bu kadar önemli olan bir konuya atıfta bulunulmamış ve eserlerinde de bu hususta herhangi bir ima ve işarete dahi rastlanmamıştır. (bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, XXXIV-XXXVI)

¹⁰ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 441; Çelik, İsa, “Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî”, *Tasavvuf*, s. 662.

kadar büyük bir fark bulunmaktadır. Bu iki sebepten Mevlânâ'nın eserlerini o dönemde geçerli ilim dili olan Fars diliyle yazmasından daha doğal bir şey olamaz.¹¹

Kanaatimizce değişik milletlerin Mevlânâ gibi önemli bir şahsın kendi milletlerine ait olduğunu iddia etmeleri, normal karşılanabilecek bir durumdur.

Mevlânâ'nın babası Bahâeddîn Veled, Belh'e yerleşmiş bir ulemâ ailesinden, olup aynı zamanda Sipehsâlâr'a göre Kübreviyye tarikatının¹² kurucusu olan Necmeddîn-i Kübrâ'nın (ö.618/1221) mürididir. Eflâkî'ye göre Bahâeddîn Veled'in Belh'ten göç etme sebebi; vaazlarında Fahreddîn er-Râzî'yi (ö.606/1209) ve onun görüşüne tabi olan Hârizmşah Alâeddîn Muhammed'i (ö.617/1220) eleştirmesi sonucu Hârizmşah'ın kendisinden ülkeyi terk etmesini istemesidir. Sultân Veled ise, Bahâeddîn Veled'in Belh halkına kalbinin kırıldığını ve aldığı manevî bir işaretle hacca gitmek üzere ailesi ve müridleriyle birlikte Belh'ten ayrıldığını söylemektedir. Mevlânâ bu esnada beş yaşındadır. Bahâeddîn Veled ve beraberindekiler, yol güzergahları üzerinde bulunan Nîsabur şehrinde Ferîdüddin Atâr (ö.618/1221) ile görüşmüş, yol boyunca uğradıkları bazı şehirlerde bir süre konaklayarak Bağdat'a gelmişlerdir. Orada Şihâbeddîn es-Sühreverdî (ö.632/1234) tarafından karşılanmışlardır. Bu sıralarda Moğolların Horasan şehirlerini işgal ettiği haberi Bağdat'a ulaşmıştır.¹³ Daha sonra Kûfe yoluyla Mekke'ye giderek hac farızasını yerine getirmişler, oradan sırasıyla Medine'ye, Kudüs'e ve Şam'a geçmişlerdir. Şam'da görüştükleri Muhyiddin İbnü'l-Arabî, (ö.638/1240) Mevlânâ ve babası yanından ayrılırken, "Sübhanellah! Bir okyanus bir denizin arkasından gidiyor." diyerek Mevlânâ'daki kabiliyete işaret etmiştir.¹⁴

Mevlânâ babasıyla birlikte Şam'dan yola çıkarak Malatya ve Sivas'a uğrayıp Erzincan'a ulaşmıştır. Babası, Erzincanda hüküm süren Behramşah'ın hanımı İsmetî Hatun'un (ö.581/1186) bina ettirdiği İsmetiyye Medresesi'nde¹⁵ bir süre hocalık yapmıştır.

¹¹ Çağatay, Neşet, "Mevlânâ'nın Yazı Dili Niçin Farsça'dır", *Mevlânâ*, s. 36-39.

¹² Necmeddîn-i Kübrâ'nın kurmuş olduğu tarikattır. Kübrâ'ya göre şeriat gemiye, tarikat denize, hakikat de inciye benzer. İnsanı Allah'a ulaştıracak yolların sayısı çoktur. Ancak bu yollar, (tarikatlara) Kübrâ tarafından ibâdet ve hayır yapanların yolu olan tariku'l-ahyâr, mücadele ve riyazat yapanların yolu olan tariku'l-ebrar ve kendi seçmiş olduğu aşk, cezbe ve muhabbet yolu olan tariku'l-şuttar olmak üzere üç grupta özetlenmektedir. (*Anabritanica, I-XXII*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2004, XIV, 172).

¹³ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâeddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 441; Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 663.

¹⁴ Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 663.

¹⁵ İsmetî Hatun tarafından (573/1177) yılında Şam'da inşa edilen, Hatuniyye ve Cevvâniyye Medresesi olarak da bilinen medresedir. Uzun yıllar Hanefî fakihlerinin ders verdiği bir ilim merkezi olarak hizmet etmiştir. (Görgün, Hilal, "İsmetî Hatun", *DİA*, Ankara, 2004, XXIII, 140).

Oradan da dört yıl kaldıkları Akşehir'e, akabinde de Konya'ya bağlı Lârende'ye yani Karaman'a geçerek orada yedi yıl kalmışlardır. Bu süre içerisinde babasından aldığı derslerle eğitimini tamamlamıştır. Mevlânâ buluş çağına burada ulaşmış ve Hoca Şerâfeddin Lâla Semerkandî'nin Gevher adındaki kızıyla evlenmiştir. İlk çocuğu Sultan Veled 623 tarihinde, daha sonra da diğer çocuğu Alaaddin burada dünyaya gelmiştir. Dönemin Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat'ın (ö.634/1237) babasını davet etmesi üzerine, onunla birlikte Konya'ya gelerek oraya yerleşmiştir. Mevlânâ, babasının 628/1231 yılında vefatından sonra onun yerine Altın-aba/Altunpâ Medresesi'nde¹⁶ müderrislik yapmaya başlamıştır.¹⁷

Mevlânâ'nın ilk hocası babası Bahâeddîn Veled'dir. Onun vefatından sonra Mevlânâ, babasının halifesi Seyyid Burhâneddin Tirmîzî'ye (ö.642/1244) intisab etmiş, dokuz yıl onun sohbetinde bulunmuş, tavsiyesi üzere Halep ve Şam'a giderek oralarda tahsil görmüştür. Hallâviye¹⁸ Medresesi'nde Kemâleddîn İbnü'l-Adîm'den (ö.660/1262) ders almıştır. Halep'te bir müddet ders gördükten sonra Şam'a geçip, oradaki mukaddemiye medresesine¹⁹ yerleşmiş, Arap dili ve edebiyatı, lügat, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimler başta olmak üzere aklî ve naklî ilimlerden icazet almıştır. Şam'da bulunduğu süre içerisinde Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Sa'deddîn Hammûye, (ö.650/1252) Evhadüddîn-i Kirmânî (ö.635/1238) ve Sadreddîn Konevî (ö.673/1274) ile sohbetlerde bulunmuştur. Mevlânâ, Şam'dan hocası Seyyid Burhaneddîn'in bulunduğu Kayseri'ye gelmiş, hocasının tavsiyesiyle halvete girip peş peşe üç erbaîn çıkarmıştır. Ardından hocasıyla birlikte Konya'ya gelerek irşad için kendisinden icazet almıştır. Seyyid Burhaneddîn daha sonra

¹⁶ Sipehsâlâr Şemseddin Altınapa (Altunba) tarafından 1201 yılından sonra yaptırıldığı bilinen medresedir. İplikçi Medresesi olarak tanınmaktadır. Konya'da, Alaaddin Caddesi üzerinde, İplikçi Camiinin arkasındadır. (Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri*, I-II, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1972, II, s. 104.)

¹⁷ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 441-442; Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 663-664.

¹⁸ Halepte bulunan, Nureddin Medresesi olarak da bilinen, önceleri hristiyanlar tarafından Hz. İsa ve havarilerin içinde oturmuş olduğuna inanılan ve bundan dolayı saygı gösterilen bir kilise iken camiye çevrilmiş daha sonra da Melik Nureddin Mahmut (ö.541/1146) tarafından bazı ilavelerle medreseye dönüştürölüp Hanefî mezhebi ulemâsına vakfedilmiştir. (Fürûzanfer, Bedüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, (trc.Feridun Nafiz Uzluk (ö.1394/1974)) Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara. 1986, s. 54; Bağdâdî, İsmail Paşa (ö.1920/1339), *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin bi Zamîmeti Zeyli Keşfi'z-Zunûn*, I-VI, Maârif Vekaleti Matbaası, İstanbul, 1955, VI, s. 165)

¹⁹ Hanefî mezhebi ulemâsının Şam'daki mühim medreselerinden olup şehirde bu isimde iki medrese vardır. (Fürûzanfer, Bedüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 264.)

Kayseri'ye tekrar geri dönmüş ve orada vefat etmiştir. Vefatından sonra hocasının kabrini ziyaret eden Mevlânâ, Konya'ya geri dönmüştür.²⁰

Oğlu Sultan Veled, Mevlânâ'nın, hocası Burhâneddin Tirmizi'nin vefatından dolayı büyük bir yalnızlık hissettiğini, bu yalnızlık nedeniyle "Allah'a yönelip yanıp yakılarak, dertlere düşerek beş yıl riyazet çektiğini, sayısız kerâmetlerinin zuhur ettiğini, bu arada irşad faaliyetinden de geri durmayıp halka vaaz vermeye, çoğu ulemâ ve yönetici kesiminden olan müridleriyle sohbet etmeyi sürdürdüğünü anlatır."²¹ Mevlânâ, hocasının vefatından dört-beş yıl sonra Konya'ya gelen (642/1244) Şemseddin-i Tebrîzî (ö.645/1247-8) ile karşılaşmış, onunla baş başa sohbetlerde bulunmuş, sohbet ve muhabbetleri onu medresedeki ders ve müridlerini irşad işinden alıkoymuştur. Bu durum müridlerin Şems'e karşı kin beslemelerine ve aleyhinde konuşmalarına sebep olmuş, bunu duyan Şems, bir sabah ansızın Konya'yı terk etmiştir. Bu durum Mevlânâ'yı ziyadesiyle üzmüş, Şam'da olduğunu öğrenince tekrar Konya'ya gelmesi için ona içli mektuplar yazmıştır. Son mektubunu oğlu Sultan Veled ile göndermiş, Şems, son mektuptaki ısrarlı daveti kabul etmiş ve birlikte Konya'ya dönmüşlerdir. Mevlânâ ile Şems, ikinci gelişinde altı ay müddetince mârifetullahı dair sohbetlerde bulunmuş, bu sohbetlerine Sultan Veled ve şeyh Selaheddîn-i Zerkûb'dan (ö.658/1259) başkası kabul edilmemiştir. Müridler ve halk tekrar dedikodulara başlayınca Şems, Sultan Veled'e, müridlerin ve halkın kendisini Mevlânâ'dan ayırmak istediğini, bu defa kaybolduktan sonra kendisini kimsenin bulamayacağını söylemiş; buna paralel olarak, bir gün ansızın ortadan kaybolmuş,²² ve bir daha kendisinden haber alınamamıştır.²³

Mevlânâ'yı asıl Mevlânâ yapan kişi, ârif, fazıl ve esrarengiz bir şahsiyet olan Şemseddin Tebrîzî'dir. Asıl adı, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Melik Dâd et-

²⁰ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, XL-XLI; Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 442-443.

²¹ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 442.

²² Eflâkî'ye göre Şems, Mevlânâ ile sohbet ederken yedi kişilik bir grup hücrenin önüne gelmiş, içlerinden biri Şems'in dışarıya çıkmasını istemiş, Şems de Mevlânâ'ya "Beni öldürmek için çağırıyorlar." deyip çıkmış, o anda Şems'e bir bıçak saplanmış, Şems şiddetli bir nara atıp kaybolmuş, ardından birkaç damla kandan başka bir şey görülmemiştir. Şems, suikast sırasında öldürülüp cesedi bir kuyuya atılmıştır. Şems bir gece Sultan Veled'e rüyasında atıldığı kuyuyu bildirmiş, Sultan Veled de müridleriyle birlikte onu kuyudan çıkartıp Mevlânâ'nın medresesine, medresenin mimarı Emir Bedreddin'in yanına onu defnetmiştir. (Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 444.)

²³ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, XL-XLI; Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 442-443.

Tebrîzî'dir.²⁴ İlk tahsilini Tebriz'de tamamlamış, orada Ebû Bekir Sellebâf-ı Tebrîzî'nin ve Baba Kemal Cündî'nin müridi olmuş, Şihabuddin Sühreverdî'nin elinden hırka giymiş, Kutb-i Zaman Rukneddin Secâsî'nin (ö.606/1210) sohbetinde bulunmuş ve seyrü sulûkünü tamamlamıştır. Bir rivayete göre Şemseddin Tebrîzî aldığı İlâhi bir ilham ile Konya'ya gelmiştir.²⁵

Sultan Veled, babası ile Şemseddin Tebrîzî arasındaki dostluğu, Hz. Mûsâ ile Hızır arasındaki arkadaşlığa benzetmiş; Hz. Mûsâ'nın peygamber olmasına rağmen Hızır'ı araması gibi, Mevlânâ'nın da ilimde devrinin en yüksek makamına ulaştığı halde Şems'i aradığını belirtmiştir.²⁶

Şems'in ikinci kez kaybolmasının ardından Mevlânâ aşkla şiirler söylemeye ve gece gündüz ara vermeksizin semâ yapmaya başlamıştır. Bir müddet sonra da Şems'i bulmak ümidiyle Şam'a gitmiş, ancak bulamadan geri dönmüş, birkaç yıl sonra tekrar gitmiş, aylarca aradığı halde bulamamıştır. Mevlânâ'nın Şems'i bulmak için dört defa Şam'a gittiği rivayet edilmektedir. Üçüncü gidişinde müridlerle ilgilenmesi için yerine Hüsameddin Çelebi'yi (ö.683/1284) bırakmış, orada bir yıl kalmıştır. Mevlânâ Konya'ya döndükten sonra, oğlu Sultan Veled'i çağırıp Selahaddin Zerkûb adındaki müridine tabi olmalarını istemiştir. Selahaddin Zerkûb kuyumculukla meşgul olan, gençliğinde Seyyid Burhâneddin'e ardından Mevlânâ'ya intisap etmiş olan ve Şemseddin Tebrîzî'nin gelişinden sonra da onun sohbetlerine katılmış biridir. Selahaddin Zerkûb vefat edince Mevlânâ hilafet makamına İbn Ahî Türk diye de tanınan Urmiyeli Hüsameddin Çelebî'yi geçirmiştir.²⁷

Mevlânâ'nın olgunluk devresinde ortaya çıkan eseri *Mesnevî*, Hüsameddin Çelebi'nin teşvikiyle meydana gelmiştir. Sultan Veled, babasının Şemseddin Tebrîzî'yi Güneş'e, Selahaddin Zerkûb'u Ay'a, Hüsameddin Çelebi'yi yıldıza benzettiğini söylemektedir. Hüsameddin Çelebi'nin hilafet makamına geçişinden on yıl sonra Mevlânâ rahatsızlanmış ve (5 Cemaziyelahir 672 /17 Aralık 1273) tarihinde vefat etmiştir. Öldükten sonra ardından ağlanmamasını vasiyet etmesi ve ölüm gününü kavuşma vakti olarak

²⁴ Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 123-124; Şemseddin Sâmî, *Kâmusu'l-Âlâm*, I-VI, Maârif Nezareti, İstanbul, 1894, IV, s. 2872.

²⁵ Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 665.

²⁶ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 444; Fûrûzanfer, Bedüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 83.

²⁷ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 444.

tanımlaması nedeniyle Mevlânâ'nın ölüm gününe “Şeb-i Arûs” (Düğün Gecesi) adı verilmiş ve adına düzenlenen ölüm yıl dönümleri bu isimle anıla gelmiştir.²⁸

Mevlânâ'nın cenazesine büyük bir kalabalık katıldı. İnsanlar adeta yollara sığmaz oldu. Öyle ki görevliler kılıç ve sopalarla halkı zapt etmekte büyük zorluk çekmişti. Mevlânâ'nın cenazesine Müslümanların yanı sıra Hristiyanlar, Hristiyan papazları, Mûsevîler ve hahamlar da katılmıştır. Cenazeye katılan Hristiyan ve Mûsevîleri bazıları cenaze alayından uzaklaştırmak istedi. Bunun üzerine Hristiyanlar ve Mûsevîler feryat edip “O bizim Mesîhimizdi, Mûsâ'nın sırrını biz onda gördük. O güneşti. Güneş bir yeri değil bütün dünyayı aydınlatır.” dediler. Bir papaz göz yaşlarını silerek “Mevlânâ ekmeğe benzer, ekmekten kaçan aç var mı?” diyerek ona olan sevgi ve saygısını ortaya koydu. Mevlânâ, cenaze namazını Sadreddin Konevî'nin kıldırmasını vasiyet etmişti. Ancak Sadreddin Konevî cenaze namazının ilk tekbirinden sonra fenalaşınca Kadı Siraceddin Mahmud (ö.681/1283) ilerleyerek namazı o kıldırdı. Mevlânâ'nın naşı, babası Sultanu'l-Ulemâ'nın kabrinin ön kısmında açılan mezara gün batımında defnedildi.²⁹

Mevlânâ, düğün gecesine benzettiği ölümünden önce vasiyetini şu beyitlerde dile getirmektedir:

“Kardeş, mezarıma defsiz gelme; çünkü Allah meclisinde gamlı durmak yaraşmaz.
Hak Teâlâ beni aşk şarabından yaratmıştır. Ölsem, çürüsem bile ben yine o aşkımdır.”³⁰
“Öldüğüm gün tabutum yürüyünce şu dünyanın derdi ile dertleniyorum sanma.
Bana ağlama, yazık yazık deme.
Şeytanın tuzağına düşersen, işte hayıflanmanın sırası o zamandır.
Cenâzemi görünce ayrılık ayrılık deme.
Buluşma, görüşme zamanım, o vakittir benim.
Beni toprağa tapşırınca elvedâ elvedâ deme sakın;
Mezar, cennetler topluluğunun perdesidir.
Gurûbu gördün ya, tulûu da seyret.
Güneşle aya gurûbdan ne ziyan gelir ki?
Sana gurûb görünür amma tulûdur o.

²⁸ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 445; bkz. Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, LVIII; Çelik, İsa, “Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî”, *Tasavvuf*, s. 667-668.

²⁹ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, LIX-LX; Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 445.

³⁰ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Yayınları, 1953, s. 351-352.

Mezar, hapisane gibi görünür amma ruhun halâsıdır.
Hangi tohum yere ekildi de çıkmadı?
Hangi kova kuyuya sarkıtıldı da dolu çıkmadı?
Can Yûsuf'u neden kuyudan ziyan görsün, niçin feryat etsin?
Bu yanda ağzını yumdun mu o tarafta aç.
Artık senin hây-u hûyun mekânsızlık boşluğundadır.”³¹

II.2- ESERLERİ

II.2.1. *Mesnevî*

Mevlânâ denildiğinde akla gelen ilk eser, *Mesnevî*'dir. “Fâilâtun fâilâtun fâilâtun fâilât” vezniyle ve *mesnevî* tarzında yazılmış olan³² bu altı ciltlik eserde yer alan şiirlerin ilk on sekiz beyti bizzat Mevlânâ tarafından,³³ geri kalanları ise Hüsameddin Çelebi'ye söyleyip yazdırdığı³⁴ beyitlerden oluşmaktadır. Mevlânâ'nın çok sevdiği ikinci halifesi Hüsameddin Çelebi, böyle bir eser te'lif etmesini Mevlânâ'dan istirham etmiş, Mevlânâ da “Ben sizin hatırıma gelmeden evvel tasarlayıp biraz yazmıştım.” diyerek, yazmış olduğu ilk beyitlerden birkaçını ona okumuştur. Bu olaydan sonra Mevlânâ beyitleri söylemiş, Hüsameddin Çelebi yazmış ve altı ciltten meydana gelen *Mesnevî*'nin te'lifi bu minval üzere tamamlanmıştır.³⁵ Çeşitli dillere çevrilen ve bir çok şerhi yapılan esere Mevlânâ tarafından özel bir isim verilmemiştir.³⁶ Mevlânâ kelimesi bir isim olmadığı, XIII. asırda âlim ve ârif anlamına gelen bir lakap olmasına rağmen nasıl ki Celâleddin Rûmî ile özdeşleşmiş hatta asıl isminden daha önce akla gelen ona has meşhur bir isim olmuşsa; buna benzer bir şekilde **mesnevî** kelimesi de, bir kitap adı olmadığı ve klasik İran ve Türk şiirinde bir tarz olmasına rağmen Celâleddin Rûmî'nin yazdığı eserin ismi olarak meşhur olmuştur. *Mesnevî*, Şemseddin Tebrîzî'nin vefatından sonra Mevlânâ'nın olgunluk devresi

³¹ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1952 s. 131

³² Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, LXXXI.

³³ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, IX.

³⁴ Banarlı, Nihad Sami (ö.1394/1974), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB, İstanbul, 1987, I, 314.

³⁵ Çelik, İsa, “Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî”, *Tasavvuf*, s. 667.

³⁶ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, LXXXI.

sayılan dönemde meydana getirdiği³⁷ ve en eski nüshasına göre yirmi beş bin altı yüz on sekiz beyitten oluşan³⁸ Şark-İslam tasavvufi ve fikri edebiyatının eşsiz bir şaheseridir.³⁹

Tasavvufi düşüncenin bütün konularını içeren ve İslam kültürünün en önemli eserleri arasında sayılan Mevlânâ'ya ait *Mesnevî*, diğer mesnevîlerden ayırt edilebilmek için *Mesnevî-i Mevlevî*, *Mesnevî-i Mânevî* ve *Mesnevî-i Şerif* gibi isimlerle de anılmıştır.⁴⁰

Günümüze kadar *Mesnevî*'yi övücü sayısız sözler söylenmiş ve söylenmeye devam edecektir. Biz bunlardan birini zikretmeyi uygun bulduk:

“Mana âleminin müşiri olarak bilinen *Mesnevî* okunduğu zaman anlaşılır ki, bir çok güzellikleri yanında o muazzam bir terbiye kitabıdır. İnsanlara kalıbından ziyade kalbinden haber verir. Hayat denilen bu sahneye nerden geldiğini, daha sonra nereye götürüleceğini anlatır. Hayatın asıl gayesinin neden ibaret olduğunu öğretir. İnsan denilen bu muazzam varlığın hayatta ayağının kayacağı yerlere işaret eder. Ruhen yükselmenin, kemâlâta doğru tekâmül etmenin metotlarını verir. Bu günün maârifinde verilen bilgilerin üstünde ve çok ötesinde irfâniyet kapılarını açar.”⁴¹

İsmail Ankaravî'nin (ö.1041/1631) bulmuş olduğu ve şerh ettiği yedi ciltlik bir *Mesnevî* nüshası, aslı altı cilt olarak bilinen *Mesnevî*'nin yedinci bir cildinin varlığı konusunu gündeme taşıyarak yeni bir tartışma başlatmıştır. Bu tartışmanın taraflarından biri olan İranlı araştırmacı yazar Bedüzzaman Fûrûzanfer (ö.1390/1970) şöyle demektedir: “Fars dilinde azıcık zevke, biraz bilgiye sahip olan her kimse, nasıl bu kullanışı beğenmez, uygun bulmazsa öncekilerin divan ve eserlerinde yeter derecede inceleme, araştırma yapan zatın kendisi, bu dilin salâhiyetli ustası Mevlânâ, bunları nasıl beğenir, nasıl uygun bulur?”⁴² Ayrıca Mevlânâ'nın, Fahreddîn er-Râzî hakkında pek de olumlu olmayan fikirlere sahip olmasına rağmen, bu yedinci ciltte onu öven ifadelerle rastlanılmaktadır. Buna ilaveten Mevlânâ vefat ettikten sonra kullanılmaya başlanan Mevlânâ-yı Rûm ve Mevlevî gibi kelimelerin, diğer eserlerinde hiç kullanılmadığı halde bu yedinci ciltte

³⁷ Çelik, İsa, “Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî”, *Tasavvuf*, s. 670.

³⁸ Önder, Mehmet, *Mevlânâ Müzesi Rehberi*, Kültür Yayınları Serisi, No: 1, Ankara, ts, s. 17.

³⁹ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, LXXXI.

⁴⁰ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 447.

⁴¹ Solak, Saffet, “Kültürümüzde Hz. Mevlânâ”, *Mevlânâ Gül Destesi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Konya, 1993, s. 17.

⁴² Fûrûzanfer, Bedüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 214.

kullanılmış olması da ilginçtir. Bu gibi nedenlerden ötürü Fûrûzanfer, bu yedinci cildin Mevlânâ'ya ait *Mesnevî*'nin bir parçası olamayacağını söylemektedir.⁴³

Mevlânâ ile ilgili yaptığı araştırmalarla tanınan William Chittick de, bu yedinci cildin Mevlânâ'ya ait olmadığı kanaatindedir. Ona göre yedinci cildi yazan şahıs, şeriat, ilahiyat, felsefe, tasavvuf, kozmoloji, psikoloji ve diğer ilimlerin sentezini başaran Muhyiddin Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem adlı eserindeki yüksek tasavvufî hakikatleri bir türlü kafasına sığdıramayan mutaassıp bir kişidir. Bu kişi, bu cildi *Mesnevî*'nin bir parçası olarak kabul ettirmek suretiyle, kendince Mevlânâ'nın ağzından Muhyiddin Arabî'yi tenkit etmeyi hedeflemiştir. Halbuki Mevlânâ *Mesnevî*'nin dördüncü cildinde Muhyiddin Arabî'yi açıkça öven⁴⁴ ifadeler kullanmaktadır. Bu da söz konusu yedinci cildin Mevlânâ'ya ait olmadığına açık bir delildir.⁴⁵

Aslı Farsça olan *Mesnevî*'nin günümüze ulaşmış en güzel yazma nüshası, Konya Mevlânâ Müzesi 51 numarada kayıtlı, hattat Muhammed b. Abdullah el-Konevî el-Veledî'nin 677/1278 yılında yazmış olduğu nüshadır.⁴⁶

Mesnevî'nin çeşitli dillerde bir çok tercüme, şerhi ve üzerinde yapılmış çok sayıda çalışmalar bulunmaktadır. Mevlânâ'nın ilk mütercimi olarak hicri VIII. Yüzyıl başlarıyla IX. Yüzyıl başlarında Kırşehirde yaşadığı tahmin edilen Gülşehrî (ö.736/1335) kabul edilmektedir. Gülşehrî ilk olarak *Mesnevî*'den tercüme ettiği bazı hikâyelere önce *Feleknâme* (701/1301), daha sonra da *Mantıku't-Tayr* (717/1317) adlı eserin'de yer vermiştir.⁴⁷

Mesnevî üzerine yapılmış tercüme, şerh ve çalışmalardan bazıları şunlardır:⁴⁸

1- Muîniddin b. Mustafa (trc. tarihi 840/1436), *Mesnevî-i Murâdîye* (hızl Kemal Yavuz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

2- Tâhiru'l-Mevlevî (ö.1371/1951), *Şerh-i Mesnevî*, 2. baskı, Selam Yayınları, İstanbul, 1971.

⁴³ Fûrûzanfer, Bedüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, s. 216.

⁴⁴ bkz. Koner, M. Muhlis, *Mesnevî'nin Özü*, Kitap Basımevi, Konya, 1957, s. XVI-XVII.

⁴⁵ Chittick, William, *Hayal Âlemleri İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, (trc. Mehmet Demirkaya), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 11.

⁴⁶ Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 672.

⁴⁷ Cunbur, Müjgan, "Mevlânâ'nın İlk Mütercimi Gülşehrî", *Mevlânâ*, (haz. Halıcı, Feyzi), Ülkü Basımevi, Konya, 1983, s. 31-33.

⁴⁸ Bu tercüme ve şerhler için bkz. Tekin, Mustafa, "Mevlânâ Bibliyografyası", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf Mevlânâ Özel Sayısı*, sayı: 14, Ankara, 2005; Arpağuş, Sâfi, "Mesnevî-i Şerif Şerhi" *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf Mevlânâ Özel Sayısı*, sayı: 14, Ankara, 2005; Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 672-681.

- 3- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Mesnevî ve Şerhi, I-VI*, 2. baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- 4- Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, I-VI, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.
- 5- Çelebioğlu, Amil (ö.1419/1998), *Mesnevî-i Şerif* Manzum Nâhif Tercümesi, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1967.
- 6- Rufâî, Kenan, *Şerh-i Mesnevî-i Şerif*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2000.
- 7- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî, I-VI*, Çeviren, Veled Çelebi İzbudak (ö.1950/1370), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- 8- Konuk, Ahmet Avni (ö.1357/1938), *Mesnevî-i Şerif Şerhi* (Tercüme ve Şerh), I-II, (Hzl Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004-2005
- 9- Redhouse, W. James (ö.1309/1892), *The Mesnevî of Mevlânâ Jelalu'd-din er Rûmî*, London, 1881
- 10- Whinfield, E.H., *Masnevi-i Ma'navî, The Spiritual Couplets of Meulana Jelaluddin Muhammad-i Rûmî*, London, 1887.
- 11- Wilson, Edward Charles, *The Masnavi, I-II*, London, 1910.
- 12- Nicholson, Reynold Alleyne'ın (ö.1364/1945) *The Mathnavi of Jalaluddin Rûmî*, London, 1926.

II.2.2- Dîvân-ı Kebîr

Mevlânâ'nın vecd içinde söylemiş olduğu şiirleri yazmayı, kendilerine görev edinen kâtibu'l-esrar denen kişiler tarafından yazılıp bahirler haline getirilip alfabetik sıraya konarak ⁴⁹ meydana gelen gazel ve rubâilerden müteşekkil eserdir. Çok geniş bir hacme sahip olduğu için *Dîvân-ı Kebîr*, Gazellerin bazılarının sonuna kendi mahlası yerine Tebrîzî'nin adını mahlas söylemiş olması sebebiyle *Dîvân-ı Şems, Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî* adıyla da anılmaktadır.⁵⁰ Gölpınarlı'ya göre eserdeki gazel sayısı 2073, beyit sayısı da 21366'dır.⁵¹ Araştırmacı'ya göre *Mesnevî* ile *Dîvân* arasında sadece tarz ve vezîn farkı vardır.⁵² Gölpınarlı, *Dîvân-ı Kebîr*'in en sağlam ve tam nüshasının Konya Mevlânâ

⁴⁹ Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Dîvân-ı Kebîr, I*, IX.

⁵⁰ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 446.

⁵¹ Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 668.

⁵² Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Dîvân-ı Kebîr, I*, X.

Kütüphanesinde 68, 69 numaralarında kayıtlı olan 2 ciltlik Divan olduğunu belirtmektedir.⁵³ Mevlânâ, bu eseri meydana getiren gazelleri söylemeye başlaması Şems-i Tebrîzî ile ilk karşılaştığı zamanlara rastlamaktadır. Şems'ten son ayrılışlarından sonra da vecd içinde gazel söylemeye devam etmiş, bu durum otuz yedi yaşlarındın ellili yaşlarının ortalarına yani *Mesnevî*'yi yazmaya başlamasına kadar sürmüştür.⁵⁴

Dîvan-ı Kebîr üzerine yapılmış başlıca tercüme, şerh ve çalışmaları şunlardır:

1-Bedüzzaman Fûrûzanfer'in edisyon kritiğini yapmış olduğu 3229 gazelden meydana gelen *Dîvân-ı Kebîr*, Tahran, 1959. Eser 1957'dan sonra yapılan çalışmalar sonunda tamamlanıp basılmış ve dünyaca kabul görmüş bir çalışmadır.

2- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Dîvân-ı Kebîr*, VII cilt (hızl. Abdûlbâki Gölpinarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

3- Uzluk, Feridun Nafiz, *Dîvân-ı Sultan Veled*, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.

4- Nicholson, Reynold Alleyne'nin *Dîvân-ı Kebîr*'den kırk sekiz gazelin İngilizceye tercümesinden oluşan eser, Cambridge, 1898.

5- Arberry, Arthur John'nun Nicholson'ın Tercüme ettiği kırk sekiz gazelden kırk birini tekrar İngilizceye çevirdiği ve Mevlânâ'ya ait olmadığı düşünülen yedi gazeli almadığı eser, Chikago, 1991.

6-William C.Chittick'ın otuz bir gazelin tercümesinden oluşan eser, New York, 1983.⁵⁵

II.2.3- Rubâîler

Melânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde bulunan çoğu Farsça bir kısmı da Arapça olarak yazılmış 2000 civarında Rubâîsi Rubâîler adı altında ayrı bir kitap olarak derlenmiştir.⁵⁶ Bu eserin de araştırmacılar tarafından derlenip yayımlanmış tercüme ve şerhleri mevcuttur. Bazıları şunlardır:

1- Can, Şefik, *Hız. Mevlânâ'nın Rubâîleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

2- Gocul, Basri, *Rubâîler*, Özvar matbaası, Bursa, 1971.

⁵³ Gölpinarlı, Abdûlbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, XV.

⁵⁴ Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, 446.

⁵⁵ Arpaguş, Sâfi, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar", *Tasavvuf*, s. 794.

⁵⁶ Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 668.; Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX,447.

3- Rûmî, Melânâ Celâleddîn, *Rubâîler*, Çeviren, Abdülbâkî Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1964.

4- Ulu Ârif Çelebi, *Ulu Ârif Çelebi'nin Rubâîleri*, Çeviren, F. Nafiz Uzluk, Kurtuluş Basımevi, İstanbul, 1949.

5- Gencosman, M. Nuri, *Mevlânâ'nın Rubâîleri*, I-II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.

6- Arberry, Arthur John, *The Rubâîyat of Jalal al-Din Rûmî, (Translations from the Divan-i Shams-i Tabriz-i)*, London, E. Walker, 1949, (359 Rubâî'den oluşan tercüme).

II.2.4- Mektûbât

Mevlânâ'nın hayatı boyu çeşitli vesilelerle çevresindeki dost, mürid ve yöneticilere yazdırıp göndermiş olduğu yüzelli kadar mektubun bir araya toplanmasıyla meydana gelen eserdir.⁵⁷ Eserin en çok kabul gören nüshası, Konya yazma nüshasını esas almak suretiyle Tevfik Sübhânî'nin yapmış olduğu çalışmadır.⁵⁸

Eser, 1937 yılında Feridun Nâfiz Uzluk önsözü, Veled İzbudak mukaddimesi Ahmet Remzi Akyürek tercümesiyle Sebat basımevi tarafından İstanbul'da basılmış, daha sonra da Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından tercüme edilip 1963 yılında ve daha sonra mükerreren yayımlanmıştır.

II.2.5- Mecâlis-i Seb'a

Eser, Mevlânâ'nın câmi ve sohbet meclislerinde yapmış olduğu sohbetlerin kaydedilmesiyle meydana gelmiş eserdir. Daha sonra düzenlenip kendisinin de kontrolü ile kitap haline getirilmiş olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁹ Eser üzerinde yapılmış en başarılı çalışma Tevfik Sübhânî'nin 1986 tarihinde basılmış olan Farsça çalışmasıdır. Eserde 1352 tarihli Konya yazması kaynak alınmıştır.⁶⁰

Eser, yine Feridun Nafiz Uzluk tarafından iki defa neşr edilmiş, ikinci neşrinde M. Hulusi Karadeniz'in Türkçe tercümesi ile İstanbul'da 1937 yılında yayımlanmış, Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından da tercüme edilip 1965 yılında Konya Turizm Derneği

⁵⁷ Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 669.

⁵⁸ Arpaguş, Sâfi, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar", *Tasavvuf*, s. 791.

⁵⁹ Çelik, İsa, "Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî", *Tasavvuf*, s. 669.

⁶⁰ Arpaguş, Sâfi, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar", *Tasavvuf*, s. 791.

tarafından basılmıştır. Ayrıca Rizeli Hasan Efendioğlu tarafından yapılmış Türkçe tercümesi de mevcuttur.⁶¹

II.2.6- *Fîh-i Mâfih*

Bu eser Mevlânâ'nın çeşitli meclislerde yapmış olduğu sohbetlerin sorulan sorulara verilen cevaplar ya da sorulabilecek sorulara verilecek cevap ve öğüt mahiyetinde yapılan hadis ve ayet şerh ve açıklamaların Sultan Veled veya bazı müridler tarafından yazılıp toplanmasıyla meydana gelmiştir. Birbirinden konu bakımından bağımsız 73 bölümdür.⁶²

Bedüzzaman Fûrûzanfer tarafından 1951 yılında yayımlanmış edisyon kritiği, en kabul gören Farsça çalışmadır.

Eser üzerinde yapılmış olan Türkçe çalışmalardan bazıları şunlardır:

- 1- Konuk, Hüseyin Avni, *Fîhi Mâfih*, (hızl Selçuk Eraydın, İz Yayınları, İstanbul, 1994.
- 2- Rûmî, Mevlânâ Celâleddîn, *Fîhi Mâfih*, (trc Meliha Ülker Tarıkahya), Maârif Vekâleti, Ankara, 1954.
- 3- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Fîhi Mâfih*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1959.
- 4- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Fîhi Mâfih ve Mecâlîs-i Seb'a'dan Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1989.

II.3- DÜŞÜNCE SİSTEMİ

Mevlânâ, düşünce hayatıyla ilgili aşamaları “hamdım, piştim, yandım” diyerek üç devreye ayırmaktadır:

Bunlardan birincisi **hamlık** yani doğumundan hocası Seyyid Burhaneddîn ile karşılaşınca kadar olan devredir. Mevlânâ bu devrede ilk eğitimini babası Sultânü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'den almıştır. Bundan dolayı hayatının ilk dönemlerinde üzerinde onun fikri etkisinin ağır bastığını söyleyebiliriz. Daha sonra Kemâleddîn İbnü'l-Adîm, Sa'deddîn Hammûye, Osmân Rûmî, Evhadüddîn-i Kirmânî, Sadreddîn Konevî ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî gibi âlimlerden ders almış olması, onun düşünce sisteminin ne denli sağlam kaynaklardan beslendiğinin açık delilidir.

⁶¹ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 447.

⁶² Çelik, İsa, “Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî”, *Tasavvuf*, s. 669.

İkinci devre **pişme** devresidir: Zahiri ilimlerde devrinin en önemli şahsiyetlerinden ders almış olan Mevlânâ, zahirî ilimlerle meşgul olduğu hamlık devresinde babasından batini ilimden ziyade şeri ilimleri almıştır. Bunu, babasının vefatından sonra yerine geçerek vaaz ve fetva işlerini yürütmesinden anlamaktayız. Mevlânâ tasavvufî ilimleri ise, babasının müridi ve halifesi olan Seyyid Burhâneddin Tirmîzî’den almıştır. Bu Batınî ilimleri alma süreci, Kübreviyye tarikatının kurucusu olarak bilinen Necmeddîn Kübrâ’dan tasavvuf dersi almış⁶³ olan babasının vefatından bir yıl sonra başlayıp dokuz yıl devam etmiştir.

Üçüncü devre **yanma** devresidir: Bu safha, Mevlânâ’nın tasavvufî alanda halifesi olduğu hocası Seyyid Burhaneddin’in vefat etmeden önce karşılaşacağını bildirdiği Şems-i Tebrîzî ile karşılaşp vefat edinceye kadar olan aşk ve vecd devresidir.⁶⁴

Mevlânâ ilahi aşkını terennüm ettiği gazellerinin bulunduğu *Divân-ı Kebîr*’i, Şems-i Tebrîzî ile birlikte olduğu bu devrenin başlarında; düşüncelerini serdettiği *Mesnevî*’yi de Tebrîzî’den ayrılışından sonraki sukûn döneminde yazmıştır.⁶⁵

“Mevlânâ âlim, sûfî ve şairlik özelliğine sahip bir şahsiyettir.”Düşüncesinin kaynağı Kur’an ve Sünnet’tir. Bunu bizzat kendisi şu beyitlerle ifade etmektedir:

“Men bende-i Kur’ânem eğer candârem,
Men hâk-i reh-i Muhammed Muhtârem,
Eger nakl küned cüzin kes ez güftârem,
Bîzârem ezü ve zân sühun bîzârem..”

“Canım benimde oldukça Kur’an’ın kölesiyim,
Ben, Tanrının seçkin peygamberi Muhammed (sav)’in yolunun toprağıyım,
Her kim bundan başka benden bir söz naklederse,
Ona çok üzülür ve o sözden de çok üzüntü duyarım.”⁶⁶

Mevlânâ’nın düşünce yapısının hareket noktasını bu şekilde dile getirdikten sonra, pergeli bu noktaya koyarak insana bakış açısının evrenselliğini ise şu güzel benzetmeyle dile getirir: “Pergel gibiyim; bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum halde öbür

⁶³ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 445.

⁶⁴ Çelik, İsa, “Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî”, *Tasavvuf*, s. 663-665.

⁶⁵ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 446; Çelik, İsa, “Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî”, *Tasavvuf*, s. 670.

⁶⁶ Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, *Mevlânâ’nın Rubâîleri*, I-II, (trc.M. Nuri Gencosman), MEB Yayınları, İstanbul, 1994, s216; Ürün, Halil, “Mevlânâ Haftası’nı Açış Konuşması”, *Mevlânâ Gül Destesi*, s. 12.

ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum.”⁶⁷ Bir başka yerde de; “Yetmiş iki millet kendi sırrını bizden dinler, biz iki yüz millet ve mezhebi tek perdede birleştiren ney gibiyiz” sözüyle bu görüşünü perçinlemektedir. Vefat ettiğinde cenazesine katılan Hristiyan papazlar ve Yahudi hahamlar⁶⁸ ve günümüzde kendisini anma törenlerine katılan çeşitli inanç ve yapıdaki insanlar, Mevlânâ’nın bu sözlerinde ne kadar gerçekçi olduğunu ispat etmektedirler.

Mevlânâ’ya göre varlıklar her ne kadar çok görünseler de hakikatte birdir, (vahdet-i vücûd) esastır. İman-küfür, hayır-şer gibi mefhumlar insandan insana farklı şeyler ifade ederler. Allah açısından hepsi birdir. Dünyada her şey zıddıyla kaimdir. Bütün bu zıtlıkları yaratan birdir. Mevlânâ birlik ittihat ve hulûl ile değil, kulun kendi benliğinden vazgeçmesiyle olur, demektedir. “Allah’ın yanında iki ‘ben’ söz konusu olamaz. Bu konuyla ilgili olarak, “sen ‘ben’ diyorsun, O da ‘ben’ diyor. Ya sen öl ya da O ölsün ki bu ikilik kalmasın, O’nun ölmesi imkânsız olduğuna göre ölmek sana düşer” demekte ve tasavvufun hedefi olan “ölmeden önce ölme”⁶⁹ ilkesine vurgu yapmaktadır.”⁷⁰

Mevlânâ, hakikatte Allah dışında bir varlığın mevcut olmadığını asıl var olanın sadece Allah olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Biz yoklarız, yokluklarız; ey yokluğu gösteren, yoklukları izhar eden Mutlak varlık sensin. Hepimiz aslanlarız, ama bayrak üstüne resmedilmiş aslanlar. Onların saldırışları, soluktan soluğa esen yeldendir. Saldırışları hareketleri meydandadır da yel görünmez; o görünmeyen yok mu? O eksilmesin hemen. Varımız yoğunumuz senin ihsanıdır; varlığımız, senin îcâdındır... Bize bakma, bizi görme kendi keremini, cömertliğini gör.”⁷¹ dedikten sonra “Attığın zaman sen atmadın!”⁷² âyetini zikretmiş ve bu ayetin irade hürriyetine zıt yorumlanmamasına dikkat çekerek şöyle devam etmiştir: “Bu cebir değildir, kırıkları onarmanın manasıdır; bunu anmak da ağlayıp inlemek, yalvarıp yakarmak içindir. Çünkü bizim sızlanışımız, yaptığımız işi, zorla yaptığımıza delilse, o işten utanmamız da ihtiyarımızın delilidir.

⁶⁷ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 445.

⁶⁸ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, LIX.

⁶⁹ İbn Hacer el-Askallânî, (ö.852/1449) bu sözün hadis olmadığını ve sufilere ait bir söz olduğunu söylemektedir. bkz Aclûnî, İsmail b. Muhammed, (ö.1162/1749) *Keşfu’l-Hafâ’ ve Muzîlu’l-İlbâs*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1985. II, 1666.

⁷⁰ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 446; bkz Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, I-VI, (trc. Veled İzbudak), Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, VI, s. 60-65

⁷¹ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, LXIII; *Mesnevî*, IV, 244-245.

⁷² *el-Enfal*, 8/14.

Dilediğimizi yapmak kudreti bizde olmasaydı bu utanmak nedir?...Niçin aklımız-fikrimiz tedbirden tedbire döner durur?”⁷³.

Mevlânâ bir taraftan varlığın hakikatini incelerken, diğer taraftan insanları şekli ve sureti aşmaya, Hakk’ı ve hakikati görmeye yönlendirmekte; “Eğer insan, suretle insan olsaydı, Ahmed’le Ebû Cehil müsavi olurdu.”⁷⁴ demek suretiyle hakikatin önemine işaret etmektedir.

Mevlânâ, yalnız aklı ve kıyası kaynak kabul eden filozofları ve onların istidlal metotlarını kullanan kelamcıları eleştirmekte, onları bulutlu havada ya da gece karanlığında kibleyi arayan kimselere benzetmekte, güneş varken, Kabe ortadayken kıyasa başvurma yanlışı olacağını ve dünya işlerinde işe yarayan aklın ilahi konularda insanı yanıltabileceğini savunmaktadır.⁷⁵ Mevlânâ’nın bu husustaki görüşlerini II. Bölümde Vahyin İmkânı ve Akıl-Vahiy Karşılaştırması başlığı altında daha geniş bir şekilde inceleyeceğiz.

Mevlânâ, manevî yolculuk için aşka önem vermekte, “Allah onları sever, onlar da Allah’ı sever.”⁷⁶ ayetine işaretle, aşkın kaynağının ilahi olduğu fikrini ileri sürmektedir.⁷⁷

Mevlânâ, mucizelerin sebep sonuç ilişkisini bozarak gerçek müsebbibi ortaya çıkardığını belirterek aklın ürünü olan determinizmi reddetmektedir.⁷⁸

Mevlânâ, gereksiz ve faydasız bilgiyi, yüzme bilmeyen Arap dili âlimi ile gemi kaptanı⁷⁹ ve devesinin yükünü kum ile dengeleyen bir bedevi ile fakir filozof arasında geçen konuşma⁸⁰ bağlamında gündeme getirir ve konuyu “Faydasız ilimden Allaha sığınma”⁸¹ hadis-i şerifi doğrultusunda özetler.

Mevlânâ, ucu yanmış bir sopanın sağa sola sallandığında nasıl düz bir çizgi gibi görünüyorsa, bizim dünyayı algılayışımızın da ona benzediğini, dünyanın an be an tekrar

⁷³ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, LXIII.

⁷⁴ *Mesnevî*, I, 82.

⁷⁵ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 446; Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, LXVI.

⁷⁶ el-Maide, 5/54.

⁷⁷ Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, XXIX, 446; Gölpınarlı, Abdülbâki, *Dîvân-ı Kebîr*, I, LXVI.

⁷⁸ *Mesnevî*, I, 171-172.

⁷⁹ *Mesnevî*, I, 228.

⁸⁰ *Mesnevî*, II, 243-244.

⁸¹ Müslim, b. el-Haccac Ebu’l-Hüseyin e’n-Nisâbü’rî, (ö.261/875) *Sahih-i Müslim*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, (haz. Muhammed Fuad Abdülbâkî (ö.1408/1988)), “Yapılmış ve Yapılmamış Şeylerin Şerrinden Sakınmak”, 9

yaratıldığını, bir önceki yaradılışın bir sonrakinin aynı olmadığını, zamanın da böyle akıp gittiğini belirtmektedir.⁸²

III- MEVLEVÎLİK (MEVLEVÎYYE)

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled tarafından kurulup babasına nisbet edilen tarikat,⁸³ başlangıçta Anadolu'nun diğer tarikatları gibi tekkesi kurulmuş, kuralları belirlenmiş bir tarikat değildi. Mevlânâ tekke kurması için Hârizm emîri tarafından kendisine gönderilen altınları "Biz şu atlas kubbenin altında ev kurmayız" diyerek geri çevirmiş olsa da oğlu Sultan Veled'in ısrarıyla medresenin yanına yoksullar için yapılan birkaç oda, daha sonra Anadolu'da gelişip yayılacak olan Mevlevîhanelerin ilk nüvesini teşkil etmiştir. Mevlânâ tarafından sağlığında tasvib etmediği bilinse de vefatından sonra Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled'in teşvikiyle Muînüddin Süleyman'ın (ö.676/1278) desteğiyle Mevlânâ'nın kabrinin üzerine bir türbe yaptırılmıştır. Zamanla burası bir ziyaretgâh olmuş, gerek ziyarete gelenlerin hizmeti, gerekse mesnevîhan, imam ve semâ meclislerinde görevlilerin ihtiyaçları için vakıflar kurulmuştur. İrşat makamına Hüsameddin Çelebi'den sonra Sultan Veled geçmiş, o devirdeki siyasi çalkantılara rağmen yöneticilerle iyi geçinmeyi başarmıştır. Daha sonra da Mevlevîliğin bu çizgide devam ede geldiğini görmekteyiz. Vakıflar kurup, gelirlerini artırmayı başaran Sultan Veled, Mevlevîliğin Anadolu'ya yayılmaya başlamasını da bu devirde sağlamıştır. Medresede, uygun geniş mekânlarda zikir, semâ ve sohbet meclisleri düzenlemiştir.⁸⁴ Çile adıyla 1001 gün mutfakta hizmet edilmesi gibi bir takım usul ve merasimler de ihdas etmek suretiyle Mevlevîliği bir tarikat havasına sokmuştur.⁸⁵

Sultan Veled'in, vefat etmeden önce yerine oğlu Ulu Ârif Çelebi'yi getirmesi, Mevlevîlik'te Çelebilik devrini başlatmıştır. Ulu Ârif Çelebi, beylikler döneminde yöneticilerle iyi geçinmiş, aldığı destekle Anadolu'nun her yanında Mevlevîhaneler kurulmuş, Mevlevîlik, geniş bir nüfuz ve kurulan vakıflar vasıtasıyla sağlam bir ekonomik yapıya kavuşmuştur. Mevlevîlik Osmanlı'ya ilk olarak II. Murad (ö.855/1451) tarafından Edirne'de açılan Mevlevîhaneye girmiştir. II. Bayezid (ö.918/1512) devrinde İstanbul'da

⁸² *Mesnevî*, I, 92-93.

⁸³ Çelebi, Asaf Halet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1957, s. 155.

⁸⁴ Tanrıkorur, Barihüda, "Mevlevîyye", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 468.

⁸⁵ Kayaoğlu, İsmet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Konya, 2002, s. 95.

ilk kurulan Galata Mevlevîhanesi, Konya'dan sonra İstanbul'un ikinci önemli Mevlevî şehri haline gelmesine zemin hazırlamış, Mevlevîlik burada kendine özgü bir kültür, edebiyat ve sanat ortamı oluşturmuştur. Bu dönemde II. Bayezid'in taşrayı tarikatlar, aşiretler ve eşraf vasıtasıyla yönetmek için yaptığı düzenlemeler, Mevlevîliğe bazı imtiyazlar ve resmi kurum olma statüsü kazandırmıştır. Mevlevîlik, başlangıçta köy ve kasabalardaki halkın meşrebi iken, devlet erkânının Mevlevîliğe girmesiyle elit tabakanın mezhebi olmaya başlamıştır. Yavuz Sultan Selim (ö.926/1520) ve Kanûnî Sultan Süleyman (ö.974/1566) devrinde Bektâşîlik ve Mevlevîlik, Safevî etkisine karşı bir denge unsuru olarak desteklenmiş ve kullanılmıştır. Daha sonra da Mevlevîlik, Osmanlı ve Türk kültür hayatında etkili faaliyetler yürüten akımlardan olmuştur.⁸⁶

Osmanlı'da Mevlevîlik zaman zaman zor durumlar da geçirmiştir. İlk olarak, Hüsrev Çelebi'nin (ö.969/1561) vefatından sonra gelirlerin paylaşımında ihtilaf çıkmış, Çelebilik makamına geçmiş bulunan Ferruh Çelebi (ö.1010/1601) merkezi hükümet tarafından azledilmiş, çelebilik makamı on sekiz yıl boş kaldıktan sonra Ferruh Çelebi'nin I.Ahmet (ö.1026/1617) tarafından atanmasından sonra tekrar toparlanmıştır. Mevlevîliğin karşılaştığı önemli sıkıntılardan bir diğeri de, Mevlevîlikte mevcut olan semâ gibi birtakım uygulamalara bazı etkin dini çevrelerin farklı yaklaşımı neticesinde 1077/1668'de semânın yasaklanmış olmasıdır. Bu yasak yirmi dokuz yıl sürmüş, dolayısıyla birçok Mevlevîhane kapanmış, Mevlevîlik bu dönemde önemli sarsıntı geçirmiştir. Mevlevîlik, siyasi-ictimâî olaylardan uzak durarak, bir taraftan devletin desteğini yanında bulurken, diğer taraftan Bektaşîlik gibi kapatılmış ya da takibata uğramış farklı tarikat mensuplarının sığınak ve barınağı olmuştur.⁸⁷ Ancak bu durum, Mevlevîliği, Mevlânâ'nın yolundan hızla uzaklaşmasına zemin hazırlayacaktır. Bektaşîlerin Mevlevîliğe sızmasıyla Bektaşîlerden etkilenen Mevlevî dedeleri içkiye müsamahayla yaklaşır olacak, hatta sarhoş olmayacak kadar içmenin günah olmadığını söyleyen Mevlevî büyükleri ortaya çıkacaktır. Yine çok ünlü bir Mevlevî, Mevlevî evrâdından Hz. Ali dışındaki halifelerin ismini silmek suretiyle Mevlevîliği Şia ve Alevîlikle bir bütünmüş gibi gösterme gayretine girişilecek, diğer

⁸⁶ Tanrıkorur, Barihüda, "Mevlevîyye", *DİA*, XXIX, 471.

⁸⁷ Tanrıkorur, Barihüda, "Mevlevîyye", *DİA*, XXIX, 468-470.

taftan Mevlânâ'nın şiirleri arasına Hz. Ali'yi tanrılaştıran şiirler ilave edilmeye çalışılacaktır.⁸⁸

Tekke ve zaviyelerin 1925'te kapatılmasıyla Mehmet Bâkır Çelebi, (ö.1363/1943) Mevlevîlik merkezini Haleb'e taşımış, ancak Hatay meselesinde Türkiye lehine faaliyet gösterdiği gerekçesiyle Suriye hükümeti tarafından casuslukla suçlandığından geldiği Türkiye'den tekrar geri dönememiş ve 1943'te vefat etmiştir. Suriye hükümetinin, 1944 yılında aldığı kararla çelebilik makamını ve Mevlevîlik kurumunu kapatıncaya kadar yerine kardeşi Şemsülvahid Çelebi (ö.1391/1971) vekâlet etmiştir. 1926 yılında çıkarılan bir kanunla Mevlânâ ve Hacı Bektaş-ı Velî türbeleri müze olarak ziyarete açılmış, 1946 yılından sonra da Mevlânâ'nın Şeb-i arûs dediği ölüm yıldönümünde anma ve semâ törenleri yapılmaktadır.⁸⁹

Mevlevîlik, “pîr evi” ya da “âsitâne-i âliye” denen Konya'daki Mevlevîhane'den “makam çelebisi” tarafından yönetilirdi. Çelebi, başlangıçta dede denen dergâhın ileri gelenleri tarafından atanmaktayken ihtilaflar baş gösterince, padişah tarafından atanmaya başlanmıştır. Mevlevîhanelerde ya da zaviyelerde görevli olanlara şeyh, şeyhlerden 1001 gün çile çıkarmış olanlara dede denirdi. Çile çıkarmakta olanlara, çilekeş, yeni katılanlara can, henüz tarikata katılmayıp muhabbet duyanlara da muhib adı verilirdi.⁹⁰

⁸⁸ Can, Şefik, “Yaşayan Son Mesnevîhan Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005., s. 853-854.

⁸⁹ Tanrıkorur, Barihüda, “Mevlevîyye”, *DİA*, XXIX, 471.

⁹⁰ Tanrıkorur, Barihüda, “Mevlevîyye”, *DİA*, XXIX, 472.

I. BÖLÜM

İSLAMDA NÜBÜVVET

1- NÜBÜVVETLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Nübüvvet ve Nebî kelimelerinden birincisi mastar, ikincisi ise bundan türemiş sıfattır. Dolayısıyla birinin sözlük ve terim anlamı diğerini de kapsamaktadır.⁹¹

Kök anlamı “yükseklik”⁹² olan nübüvvet kelimesi, “bilinmeyi haber vermek” manasına gelmektedir. Dinî kültürümüze peygamberlik diye intikal eden nübüvvet, terim olarak şöyle tanımlanır: Kâinatı yaratan Allah’ın, dinî ve dünyevî konularda insanları bilgilendirip buyruklarını haber vermek üzere seçtiği bir insanı elçilikle görevlendirmesidir.⁹³

Kelâmî bir terim olarak nübüvveti, “Allah Teala ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve ahiret işlerindeki olumsuzlukları gidermek amacıyla elçilik yapmak” şeklinde tarif edebiliriz.⁹⁴

İslam alimlerinin usûl-i selâse⁹⁵ dedikleri üç akâid esasından biri olan nübüvvet konusu genel olarak kelâm ilminde, nübüvvetin gerekliliği, vahiy, mûcize, peygamberlerin özellikleri ve sayısı, Hz. Peygamber’in peygamberliği, son peygamber oluşu, velayet, kerâmet, ilham vb. alt başlıklar altında incelenmektedir.⁹⁶

Nübüvvet kurumu Arapça’da ve Türkçe’de değişik terimlerle ifade edilmektedir. Bunlar arasında Arapça’da nebî ve resûl, Türkçe’de peygamber, yalvaç ve elçi en çok kullanılanlarıdır. Şimdi bu terimleri kısaca ele alalım.

⁹¹ Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yayınları, İstanbul, ts. s. 12.

⁹² İsfahânî, Râğib *el-Müfredât*, Dâru Kahraman, İstanbul, 1986, “nebî” md. s. 734.

⁹³ Yavuz, Yusuf Şevki, “Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler”, *İslâm’da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2002, s. 161.

⁹⁴ İsfahânî, Râğib, *el-Müfredât*, “nebe’ ”md. s.733.

⁹⁵ Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmi Giriş*, Damla yayınevi, İstanbul, 1991 s.48.

⁹⁶ Topaloğlu, Bekir-Yavuz, Yusuf Şevki-Çelebi, İlyas, *İslâm’da İnanç Esasları*, içindekiler; Nesefî, Ebû Hafs Necmeddin Ömer bin. Muhammed bin. Ahmed (ö. 537/1142), *Akâid*, (haz. M. Seyyid Ahsen), 4.baskı, Otağ Yayınları, 1975, içindekiler; Bilmen, Ömer. Nasûhî (ö. 1391/1971), *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1972, s. 371-373.

1.1- NEBÎ

Kur'an-ı Kerim'de yer alan nübüvvetle ilgili kavramlardan biri nebî'dir. Nebî kelimesi Kur'an'da elli dört yerde tekil, yirmi bir yerde ise çoğul olmak üzere toplam yetmiş beş kez tekrar edilmiştir. Benzer anlama gelen "nübüvvet" şeklinde ise beş kez tekrar edilmiştir.⁹⁷ Nebî kelimesinin çoğulu, Kur'an-ı Kerim'de enbiyâ ve nebîyyûn şeklinde kullanılmaktadır.

Nebî kelimesinin iki farklı kökten türediği kabul edilmektedir. Bunlardan birincisi, hemzesiz olan "n-b-v" (النَّبوة النبوة) kökünden türemiş olduğudur. "Yükseklik", "yüksek makam" anlamlarına gelen "n-b-v" kökünden türetildiğinde nebî "makamı yüce olan, diğer insanlara göre yüksek makama sahip kimse" anlamına gelmektedir.⁹⁸

İkinci görüş ise, nebî kelimesinin, haber vermek anlamına gelen "n-b-e" kökünden (hemzeli) türemiş olduğudur. Bu durumda nebî "haber getiren kimse" anlamına gelmektedir. Nebî kelimesi bu anlamdan hareketle "Allah'tan haber getiren kişi" için kullanılmaktadır.⁹⁹

Nebî kelimesinin hemzesiz olan "n-b-v" kökünden türetilmiş şekli, hemzeli şekline göre daha belirgin bir tarz olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁰

Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) *Ta'rifât* adlı eserinde "nebî" kelimesini şu şekilde tarif etmektedir: Melek vasıtasıyla kendisine vahiy indirilen, kalbine ilham olunan ya da salih rüya ile uyarılan kimsedir.¹⁰¹

⁹⁷ bkz. Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1987, "Nebî" md.

⁹⁸ İsfahânî, Râğıb *el-Müfredât*, "nebî" md. s. 734

⁹⁹ İbn Fâris, Ebû Huseyn Ahmed, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, "Nebe' " md. ; İsfahânî, Râğıb *el-Müfredât*, "nebî" md.; İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1994, I, "nebî" md.; Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetü Lübnan, Lübnan, 1987, "n-b-e" md.; ayrıca bkz. Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istılâhâtî'l-Funûn*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984, "n-b-e"md.

¹⁰⁰ İsfahânî, Râğıb *el-Müfredât*, "nebî" md. s. 734; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "n-b-v" md.

¹⁰¹ Cürcânî, Seyyid Şerif Ebu'l-Hasan, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, (haz. Abdurrahman Umeyra), Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987, "nebî" md., s. 294.

1.2- RESÛL

Kur'an-ı Kerim'de yer alan nübüvvetle ilgili kavramlardan biri de “resûl”dür. Resûl kelimesi, Kur'an'da iki yüz otuz iki yerde tekil, bir yerde tesniye, seksen beş yerde ise çoğul olmak üzere toplam üç yüz on sekiz kez tekrar edilmiştir.¹⁰²

Arap dilinde elçi anlamına gelen resûl sözcüğü, Kur'an'da bazen peygamber, bazen de melek anlamında kullanılmıştır. Resûl, hem tekil hem de çoğul anlamda kullanılabilir. Kavram olarak kullanıldığında resûl, Allah Teala'nın, insanlığa tebliğ etmesi için ahkâmını gönderdiği kimseye denir.¹⁰³ Resûl; tebliğ göreviyle vazifelendirilmiş, Cebrâil'in yeni bir kitap ve yeni bir şariat getirdiği ve kendinden önceki peygamberin şariatına tabi olmakla yükümlü olmayan kimse olarak da tarif edilmiştir.¹⁰⁴ Aynı kökten gelen irsâl kelimesi de yöneltmek ve göndermek anlamına gelmektedir.¹⁰⁵ Kur'an-ı Kerim'de resûl kelimesi, önemli bir görev için gönderilen elçi anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁶

Her Resûl nebîdir ama her nebî resûl değildir. Mutezile, resûl ile nebî arasında bir ayırım yapmaz, her ikisinin de aynı manaya geldiğini söyler.¹⁰⁷ Resûlun aldığı vahiy, nebînin aldığı vahiyden daha üstündür. Çünkü resûl, Cebrâil'in, Allah'ın kitabını kendisine vahyettiği kimsedir.¹⁰⁸

“Peygamberimiz hakkında resûl ve nebî teriminin birlikte kullanıldığı; “Onlar yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye (resûle), o ümmi peygambere (nebîye) uyarlar”¹⁰⁹ mealindeki ayetin tefsirinde Mâturîdî, bu iki terimi farklı şekilde açıklar. Ona göre resûl, risaleti tebliğ için gönderilmiş ve onunla görevlendirilmiştir. İnsanlar sorsun veya sormasın istesin veya istemesin o, tebliğle yükümlüdür. Nebî ise, insanların kendisine bir şey sormaları veya haber vermesini istemeleri üzerine onlara haber veren kimsedir.”¹¹⁰

¹⁰² bkz. Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu‘cemu’l-Mufehres*, “Resûl” md.

¹⁰³ İsfahânî, Râğıb, *el-Müfredât*, “resl” md.

¹⁰⁴ Tehânevî, *Keşşâfu Isulâhâtî'l-Funûn*, “Resûl” md.; Yavuz, Yusuf Şevki, “Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler”, *İslâm’da İnanç Esasları*, s. 165.

¹⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XI, “r-s-l” md.

¹⁰⁶ en-Neml, 27/35; bkz. Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 16.

¹⁰⁷ Cürcânî, *et-Ta’rîfât*, “resûl” md, s 147.

¹⁰⁸ Cürcânî, *et-Ta’rîfât*, “nebî” md. s 294

¹⁰⁹ el-Arâf, 7/157.

¹¹⁰ Sinanoğlu, Mustafa, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerimde Nübüvvet*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara-Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, s. 234.

1.3- PEYGAMBER

Peygamber sözcüğü Türkçe'ye Farça'daki "Peyâmbër" ya da "Peyember" kelimelerinden geçmiş, haber getirici anlamına gelmektedir.¹¹¹ Bir diğer görüşe göre ise Farça'daki "Peygâm" haber" ve "ber" getiren kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş bir kelimedir. Allah tarafından emirlerini kullarına bildirmekle görevlendirilen, insanları Tanrı yoluna, dine çağıran kimse, Tanrı elçisi, nebî, resûl¹¹² anlamındaki bu sözcük, kavram olarak Yüce Allah'ın kullarına haber getirmek ve dinini bildirmekle vazifelendirdiği kimse, Allah elçisi, nebî ve resûl manalarında kullanılmıştır.¹¹³

Mevlânâ'nın eserlerinin Türkçe tercümelerinde Peygamber kelimesi sıkça kullanıldığı için, biz de tezimizin ikinci bölümünde bu kavramı yoğun bir şekilde kullanacağız. Bu nedenle bu kavrama burada kısaca yer vermeyi uygun bulduk.

1.4- YALVAÇ

Yalavaç, yalavuç olarak da kullanılan Uygur Türkçesi kaynaklı Yalvaç sözcüğü, kitap gönderilen peygamber, resûl ve elçi anlamlarına gelmektedir.¹¹⁴

Nebî, resûl, peygamber ve yalvaç kavramlarının dışında nübüvvetle ilgili olarak beşîr, mübeşşir, nezîr, münzir, hâdi, abd gibi kavramlar da kullanılmaktadır.¹¹⁵

1.5- ELÇİ

Sözlükte bir devleti diğer bir devlet katında temsil eden kimse, sefir, belli bir hususu konuşmak üzere bir taraf adına diğer tarafa gönderilen kimse, uzlaştırıcılık ve arabuluculuk

¹¹¹ Şükün, Ziya, *Farsça-Türkçe Lügat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984, I, "peyâmbër" md.

¹¹² Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005, "peygamber" md.; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005, "peygamber" md.

¹¹³ Yavuz, Yusuf Şevki, "Paygamberlik Müessesesi ve Peygamberler", *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 164.

¹¹⁴ Kaşgârî, Mahmud b. el-Hüseyin b. Muhammed, *Divanü'l-Lügatü't-Türk*, Matbaai Âmira, Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye, 1916, III, "yalvaç" md.; Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, TDK, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943, IV, "yalvaç" md.; *Türkçe Sözlük*, TDK. "Yalvaç" md.

¹¹⁵ Sinanoğlu, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitaplarda Nübüvvet*, s. 228-232.

yapan kimse, vekîl, dünür gibi anlamlara gelen elçi kelimesi, aynı zamanda Yalvaç, Peygamber resûl, Nebî, manalarına da gelmektedir.¹¹⁶

1.6- VAHİY

Vahiy lügatte, hızlı bir şekilde işaret etmek, yazmak, göndermek, ilham etmek ve gizlice söylemek anlamlarının yanı sıra gizli söz, başkasına söylenen söz anlamına gelmektedir.¹¹⁷ Kavram olarak ise “Allah Teâlâ’nın çeşitli konulara ilişkin bilgileri söz veya mana şeklinde doğrudan doğruya yahut melek vasıtasıyla peygamberlere gizlice bildirmesidir.”¹¹⁸ Vahy kelimesi, “Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz. Ancak (kulunun kalbine dilediği düşüncüyü doğurarak), yahut perde arkasından konuşur, yahut izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir.”¹¹⁹ ayet-i kerimesinde bu manada kullanılmıştır.

“Arapça’da sülâsî (üç harfli)si de bulunan vahiy sözcüğü Kur’an’da hep if’al ölçüsünde (dört harfli) gelmiştir. İf’al babından “ihâ” masdarı sülâsîsi gibi vahyetmek, vahiy vermek manasına gelmekle birlikte müteaddî olarak vahyettirmek göndermek manasına da gelir. Burada vahyin çeşitlerini birbirinden ayırmak için doğrudan doğruya olan öncekine “vahiy”, elçi aracılığı ile olan üçüncüye “ihâ” denilmektedir.”¹²⁰

Peygamberlerle ilgili olmayarak Kur’an’da geçen balarısı¹²¹ semâ¹²² gibi varlıklara bir şeyi bildirmek anlamındaki vahiy kelimesi sözlükteki manasıyla uygunluk arz etmektedir.¹²³

Allah’ın seçmiş olduğu bir kula vahiy göndermesi, kelâm sıfatının bir tecellisidir¹²⁴ ve aklen de mümkündür. Zira Kur’an-ı Kerîm, dünyada gördüğümüz varlıklar gibi

¹¹⁶ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, “elçi” md.; *Türkçe Sözlük*, TDK, “elçi”md.

¹¹⁷ İbn Fâris, *Mu’cemu’l-Mekâyis fi’l-Luğa*, “vahy” md.; İsfahânî, *Râğıb el-müfredât*, “vahy” md.; Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *Kâmûsu’l-Muhît*, Müessesetü’r-Risale, 1986, “vahy” md. ; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, XV, “vahy” md.; Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Cemal Efendi Matbası, İstanbul, “vhy” md.

¹¹⁸ Hasan ziyâeddîn İtir, *Nübüvvet-i Muhammed fi’l-Kur’an*, s.165 vd

¹¹⁹ eş-Şûrâ, 42/51.

¹²⁰ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (ö 1361/1942), *Hak Dini Kur’an Dili*, I-X, ,(haz. İsmail Karaçam, ved), Feza Gazetecilik, İstanbul, ts., VII, 37.

¹²¹ en-Nahl, 16/68.

¹²² Fussilet, 41/12.

¹²³ Yavuz, Yusuf Şevki, “Paygamberlik Müessesesi ve Peygamberler”, *İslâm’da İnanç Esasları*, s. 163.

¹²⁴ Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Tarihi*, Esrâ Yayınları, Konya, 1992, s. 124.

görmediğimiz varlıkların da mevcut olduğuna işaret etmektedir.¹²⁵ Kur’ân-ı Kerim bu işaretiyle şu hususu vurgulamak ister: “Ey insanlar! Bilesiniz ki siz sıradan insanlar olarak bütün varlıkları görebilecek bir şekilde yaratılmış değilsiniz. Varlıkları gördüklerinizden ibaret sanmayınız. Sizden üstün bir nitelikte yaratılan peygamberler, sizin göremediğiniz varlıkları görüp onlarla irtibat kurabilir. Bu imkânsız bir şey değildir.”¹²⁶ Canlı varlıkların değişik kabiliyetlerde yaratılmış olması, Kur’an’ın bu tespitini doğruladığı gibi, gözle görülemeyen varlıkların mevcudiyetini keşfeden bilimsel gelişmelerin ortaya koyduğu sonuçlar da bunu teyit etmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de vahyin; doğrudan doğruya, perde arkasından ve melek göndermek suretiyle geldiği ifade edilmektedir.¹²⁷

Buna göre vahyin geliş şekilleri üç başlık altında ele alınabilir.¹²⁸

1- Doğrudan doğruya ilham yolu ile.

Bu şekil vahiy, ses ve melek vasıtası olmaksızın bildirilecek şeyin gizli ve hızlı bir şekilde kalbe ilham olunmasıdır. Bu tür vahiy, peygamberler için söz konusu olduğu gibi, Hz. Mûsâ’nın annesine de gelmiştir. Vahyin bu çeşidi, peygamberler dışındaki diğer insanlara da gerek uykuda ve gerekse uyanık iken gelebilir. “Sadık rüya” şeklindeki vahiyler de bu kısma girer.

2- Perde arkasından, yani gaipden gelen bir ses ile.

Bu tür vahiy, bazı cisimlerde ve kulaklarda kelamın, yaratılıp işittirilmesi şeklinde meydana gelir ve işiten kimin söylediğini görmez. Hz. Mûsâ’nın Tur-i Sînâ’da aldığı vahiy, böyle bir vahiydir. Bu şekil vahiy doğrudan doğruya kalbe değil, kulaktaki işitme gücüne söylenmiş olduğundan perde arkasından olmuş olur. Resûlullah’a çan sesi şeklinde gelen vahiy de bu tür vahiydir.

3- Melek yani Cebrâil vasıtası ile.

Peygamberlere çoğu zaman vahiy, bu şekilde gelmiştir. Şûrâ Süresi’nin 51. ayet-i kerimesinde geçen “dilediğini” tabirinden anlaşılacağı üzere Elmalılı Hamdi Yazır’ın

¹²⁵ el-Hâkka 69/38-39.

¹²⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, “Paygamberlik Müessesesi ve Peygamberler”, *İslâm’da İnanç Esasları*, s. 164.

¹²⁷ eş-Şûrâ, 42/51.

¹²⁸ bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 35.

ifadesiyle “meleğin vahyi, gerek kalbe doğdurulma ve gerek sesle veya sessiz söz ile olabileceği gibi meleğin gelişi dahi hem cismani hem nurani olabileceğinden daha geneldir.” Meleğin kuvvet ve mertebesinin de ayrıca özel bir önemi vardır. Mesela Cebrâil ile olan vahyin ifade ettiği zorunlu bilgi, hepsinden yüksek olur. Sonra peygamberler vasıtasıyla diğer insanlara olan tebliğler ve telkinler de bu kısma dahildir. Bu kısımda resul, tebliğe vasıta olurken aynı zamanda gönderen ile kendilerine gönderilenler arasında bir şahit demek olduğundan bu çeşit vahyin bilgi ifade etmesinde diğerlerinden fazla bir pekiştiriciliği vardır.¹²⁹

Vahyin geliş şekilleri, bu üç ana başlık kelimciler tarafından daha detaylı bir şekilde şöyle ele alınmıştır:

1- Peygamber uyanık iken, arada bir perde bulunmaksızın doğrudan Allah ile konuşması şeklinde gerçekleşen vahiy.

2- Peygamber uyanırken, Cebrâil tarafından vahyin kalbine üflenmesi, bırakılması, Cebrâil’in insan şekline girerek getirdiği vahiy, Cebrâil görülmeden, çingirak sesine benzer bir ses halinde vahyin gelmesi, Cebrâil’in peygambere uyku halinde getirdiği vahiy, Cebrâil’in kendi şekliyle getirdiği vahiy.

3- Doğru rüyalar (Sadık rüya), Allah’tan doğrudan doğruya kalbe gelen vahiy.¹³⁰

Hiz. Peygamber’e gelen ilk vahiyler sadık rüyalar şeklinde olmuştur. Kur’an-ı Kerim’den sonra en sağlam dinî referans kitabı olarak kabul edilen *Câmiu’s-Sahîh*’inde Buhârî, (ö. 256/870) ilk kısmı öneminden dolayı, Hiz. Muhammed’e vahyin geliş şekline ayırmıştır. Konuyu “Vahiy İlk Kez Resûlullah’a Nasıl Geldi?” başlığı altında incelemiştir.¹³¹

Hadîs-i şerif şöyledir: “Ümmü’l-mü’minîn Âişe(ö. 57/676) radiya’llâhu anhâ’dan şöyle rivayet edilmiştir: Resûlullah (sav)’in ilk vahiy başlangıcı uykuda rü’yâ-yı sâliha (yani sâdika) görmekle olmuştur. Hiç bir rüya görmezdi ki sabah aydınlığı gibi vâzih ve âşikâr zuhûr etmesin. Ondan sonra kalbine yalnızlık muhabbeti ilkâ olundu. Artık Cebel-i Hırâ’daki gâr içinde halvet-güzîn olup orada ehlinin nezdine gelinceye kadar adedi

¹²⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 35.

¹³⁰ Kılavuz, A. Saim, *İslâm Akaidi ve Kelam’a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1987, s. 154-157.

¹³¹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu’l-Buhârî*, El-Kütübü’s-Sitte ve Şurûhuha, I-XXIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, “Bed’ul-Vahy”, 3.

muayyen günlerde tahannüs (teabbüd) eder ve yine azıklanıp giderdi .Sonra yine Hatice nezdine avdet edip bir o kadar zaman için yine azık tedârik ederdi. Nihayet Resulullah(sav)’e bir gün Gâr-ı Hırâ’da bulunduğu sırada emr-i Hak yani vahiy geldi. Şöyle ki ona Melek gelip “Oku” dedi.O da “Ben okumak bilmem.” Cevabını verdi. Zâtı Akdesi Risâlet Penâhî buyurur ki o zaman Melek beni alıp takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine “Oku” dedi. Ben de ona “Okumak bilmem.” dedim. Yine beni alıp ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine “Oku” dedi. Ben de “okumak bilmem” dedim. Nihayet beni yine alıp üçüncü defa sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp “Yaradan Rabbinin adıyla oku, O, insanı alakdan yarattı Oku Rabbin en büyük kerem sahibidir. O ki kalemle (yazmayı) öğretti.”¹³² dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) (kendisine vahyolunan bu âyât-ı Kerîmeyi bi’t-telâkkî (korkudan) yüreği titreyerek döndü ve Hatice binti Huveylid’in nezdine girerek “Beni sarıp örtünüz, beni sarıp örtünüz” dedi. Korkusu zail oluncaya kadar vücûd-i mübârekini sarıp örttüler...”¹³³

Bilgi kaynağı olması bakımından Akıl-Vahiy-İlham:

Akıl, insanı hayvanlardan ayıran, insanı vahye muhatap kılan bir vasıtaadır. Fiilleri güzel ve çirkin kılan ise vahiydir. İmam-ı Azam Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve İmam Mâtürîdî’ye (ö 333/944) göre insan, akıl ile Rabb’ini bilmek zorundadır. “Akıl ile nakil karşılaştığında (nakil müteşâbih olduğunda) akıl tercih edilir, vahiy te’vil edilir.”¹³⁴

İlhamın terim olarak anlamı, “Feyiz yoluyla kalbe bir mânânın konmasıdır.”¹³⁵ Mâtürîdî’ye göre ilham bilgi kaynaklarından sayılmaz.¹³⁶ Ancak o, ilhamı bir vakıa olarak reddetmemekte “Rabbin arıya vahyetti”¹³⁷ ayetini açıklarken buradaki vahyin, kalbe hissettirmeden atılan bilgi olduğunu şeytanın vesvesesinin de bu türden olduğunu

¹³² el-Alak, 96/1-4, bkz. Ateş, Süleyman, *Kur’an-ı Kerim’in Yüce Meâli*, Şura Yayınları, İstanbul, ts.

¹³³ Buhârî, Bed’u’l-vahy, 3; Zebîdî, Zeynü’d-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdü’l-Latif, (trc. Ahmet Naim), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, I, 10-11.

¹³⁴ Nesefî, *Akâid*, s. 48-49.

¹³⁵ Nesefî, *Akâid*, s.54.

¹³⁶ Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Kitabu’t-Tevhid*, (tah. Fethullah Huleyf), İstanbul, El-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1979, s. 6; bkz. Demir, Ahmet İshak, *Keşf ve İlham*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.

¹³⁷ en-Nahl, 16/68,

belirtmiştir. ¹³⁸ Mâtürîdî'nin, "Mûsâ'nın annesine vahyettik." ¹³⁹ ayetindeki vahiy kelimesini açıklarken bunu gerçek bir ilham olarak kabul ettiğini görmekteyiz. ¹⁴⁰

1.7- MUCİZE

Mûcize kelimesi mana itibarıyla Kur'an-ı Kerimde âyet, ¹⁴¹ beyyine, ¹⁴² burhân, ¹⁴³ ve sultânün mübîn ¹⁴⁴ kelimeleriyle ifade edilmiştir. Terim olarak mûcize; "Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden kimsenin doğruluğunu ispat amacıyla, iddiasıyla birlikte gerçekleşen, tabiat kanunlarına aykırı, hayır ve saadete çağıran şey" ¹⁴⁵ olarak tarif edilebilir.

Ehl-i sünnet kelmacılarına göre peygamber olan kimsenin mûcize göstermesi gereklidir zira yalancı peygamberle gerçek peygamberin en ayırt edici özelliği mûcizedir. ¹⁴⁶

Mûcizeyi diğer olağanüstü olaylardan ayıran birtakım özellikler vardır; mûcize, Allahın peygamberi eliyle yaratmış olduğu tabiat kanunları dışında bir fiildir. Peygamberler dışında biri benzerini getiremez. Peygamberin davasını destekleyici ve isteği doğrultusunda gerçekleşir. Mesela Hz. İsa "Ben ölüleri diriltirim, size ne yediğinizi, neyi evinizde alıkoyduğunuzu haber veririm" ¹⁴⁷ demiş ve bu söylediklerini yapmıştır. Mûcize halk tarafından istenince peygamber tarafından gösterilebilmelidir. ¹⁴⁸

Mûcize aklen mümkündür zirâ tabiat kanunları mutlak zarûrî değildir, yaşadığımız tecrübeler doğrultusunda mümkündür. Tabiat kanunları dışında bir olayın olamayacağı aklen ispat edilemez. ¹⁴⁹ Nitekim bu tür olaylar insanlık tarihi sürecinde vuku bulmuştur.

¹³⁸ Matürîdî, Ebû Mansur Muhammed bin. Muhammed bin. Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'an, (Te'vilâtü ehli's-Sünne, Tefsîrû'l-Mâtürîdî)*, Yazma eser fotokopisi Hacı Selimağa kütüphanesi no 40, vr.401 a

¹³⁹ el-Kasas, 28/7

¹⁴⁰ *Te'vilâtü'l-Kur'an*, vr 541 a.

¹⁴¹ el-Bakara, 2/ 118.

¹⁴² el-Bakara, 2/ 92.

¹⁴³ el-Bakara, 2/111.

¹⁴⁴ ed-Duhân, 44/19.

¹⁴⁵ Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, "mûcize"md, s 273; bkz. Can, Mustafa, *Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvete Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvat Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 191.

¹⁴⁶ Sâbûnî, Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr (ö. 580/1184), *Maturidiyye Akâidi*, (Trc.Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s.111.

¹⁴⁷ Âl-i imrân, 3/49.

¹⁴⁸ Nesefî, *Akâid*, s. 164-165.

¹⁴⁹ Bilmen, *Muvazzah İlm-İ Kelam*, s. 172-173.

Netice itibarıyla insanların zihinlerinde mûcize kavramı bu süreç içerisinde mevcuttur ki peygamberlik iddia edenlerden hemen harikulade olaylar göstermelerini istemişlerdir.

1.7.1- MUCİZELERİN ÇEŞİTLERİ

Aklî mûcize, peygamberlerin haberî ve bilgi şeklindeki mûcizelerini içerir. Bunun içerisinde Allah'tan aldıkları vahiylerle dayanarak insanlara verdikleri haberler ve bilgiler yer alır. Hz. İsa'nın insanların yediklerini içtiklerini dolaştıkları yerleri bilmesi, Hz. Peygamber'e gönderilmiş olan Kuran-ı Kerîm'de ve kendisinden vârid olan hadisi şeriflerde geleceğe ve insanlardan karşılık beklemeksizin hikmete dair verilen bilgiler bu tür mûcizelerdendir.¹⁵⁰

Hissî mûcize, insanların duyularına hitap eden mûcizedir. Mûcizenin bu şekli, Allah'ın izin ve iradesi ile gerçekleşir, peygamberden mûcize isteyenlerin talebiyle gerçekleşmez. Bu tür mûcizeler bazılarının imanını artırır, bazılarının inkârını katmerleştirir, bazılarının irşadına vesile olur ve bazılarının da helâkine sebep olur. Buna Hz. Salih'in deve mûcizesini örnek gösterebiliriz.¹⁵¹ Hz. Peygamberden de bu tür mûcizeler sadır olmuştur. Şakk-ı kamer hadisesinde ay, Mekke ehlinin gözleri önünde ikiye bölünmüş ve bu iki parça arasından Hirâ dağı görülmüştür. Başka bir mûcizede savaş esnasında su tükenmiş ve Allah Resûlu de içinde bir miktar su olan bir kaba elini koyup parmaklarından su çıkartmıştır. Buna benzer bir diğer olayda ise A'rabînin biri Resûlullah'tan bir mûcize istemiş, Resûlullah'ın ağaca işaret etmesiyle ağaç hareket ederek yanlarına gelmiştir.¹⁵²

1.8- KERÂMET

Allah'ın velî kullarına lûtfettiği kerâmet denilen birtakım harikulade haller vardır.¹⁵³ Yunus Süre'sinin 64. Ayet-i Kerîmesinde geçen "dünyadaki müjde"¹⁵⁴ ifadesi Allah'ın velî kullarına dünyada ikram ettiği kerâmete delil olarak gösterilmiştir.¹⁵⁵ Ayrıca Kur'an-ı

¹⁵⁰ Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler", *İslâm'da İnanç Esasları*, s 176; Ersal, Yusuf Ziyaeddin, *Vahiy ve Risalet*, Doğu Şirketi Matbaası, Ankara, 1960, s 126.

¹⁵¹ Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler", *İslâm'da İnanç Esasları*, s 173.

¹⁵² Ersal, Yusuf Ziyaeddin, *Vahiy ve Risalet*, s 126.

¹⁵³ Nesefî, *Akâid*, s. 148.

¹⁵⁴ Yûnus 10/62-64.

¹⁵⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 496.

Kerimde peygamber olmadığı halde olağanüstü ikramlara mazhar olan kimseler hakkında bilgiler bulunmaktadır.¹⁵⁶

On altıncı yüzyıl mutasavvıflarından İmam-ı Rabbânî,(ö 1034/1624) Kerâmetle mûcize arasında şüpheli bir fark olmadığını,¹⁵⁷ ancak kerâmetin velîliğin şartlarından olmamasına karşın mûcizelerin peygamberliğin şartlarından olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁸

2- İNSANLARIN PEYGAMBERLERE OLAN İHTİYACI

İnsanın, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşması için peygamberlere ihtiyacı vardır. Akli sayesinde Allah'ın varlığına ulaşsa bile îtikadî konular olan Allah'ın sıfatlarına ve uluhiyete dair bilgilere, kâinatın yaradılışı ve âhirete tealluk eden malumata, insan ancak peygamberler sayesinde ulaşabilmiştir.¹⁵⁹ İnsan aklıyla yaratıcısının dünyada kendisine bahsettiği nimetin farkına varıp kulluk ve şükür etme ihtiyacını hisseder, fakat ne şekilde kulluk edeceğini yine ancak peygamberlerin eğitimi sayesinde öğrenebilmiştir. Yine insanoğlu dünyada yaptığı bazı fiillerin güzel mi çirkin mi olduğunu aklı ile temyiz edemez. Bazılarına göre güzel olan, başka akıl sahipleri tarafından çirkin kabul edilebilir. İşte, helal-haram, güzel-çirkin gibi dinî ve ahlâkî değer yargılarını da yine bize peygamberler bildirmiştir.¹⁶⁰ Medeni ve sosyal bir varlık olarak yaratılmış olan insan, toplumda ahenk ve uyum içerisinde yaşayabilmesi için bir takım kurallara ihtiyaç duyar. Bu gibi toplum düzenini sağlayıcı kuralların ilk öğreticileri yine peygamberlerdir. Birtakım gıdaların deva ve zararlarını, faydalanacakları ziraat, terzilik, gemi yapımı gibi sanatları, insanlara yine peygamberler tarif etmiş, birtakım ilmi inkişaf, bu sayede gerçekleşmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/37; el-Kehf, 18/25; e'n-Neml, 27/40.

¹⁵⁷ Akçiçek, Abdülkadir, *Mektûbât-ı Rabbânî*, I-II, Dergah Ofset, İstanbul, 1998, II, s.231-232.

¹⁵⁸ *Mektûbât-ı Rabbânî*, I, 295-296.

¹⁵⁹ Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler", *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 171; Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelam*, s 166.

¹⁶⁰ bkz. Neseî, *Akâid*, s. 48; Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelam*, s. 167.

¹⁶¹ Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelam*, s 169; Yavuz Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 91.

3- PEYGAMBERLERİN ÖZELLİKLERİ VE ORTAK YÖNLERİ

Peygamberlerin özellikleri: Allah'ın peygamber olarak seçmiş olduğu insanlar üstün insani meziyetlerin hepsine sahiptirler. Bunlar ana hatlarıyla; doğruluk, güvenilir olmak, günah işlememek, akıllı olmak ve gelen vahyi tebliğ etmek gibi özelliklerdir.¹⁶² Bu konuyu peygamberler hakkında vacip ve caiz olan sıfatlar başlığı altında ayrı ayrı inceleyeceğiz.

3.1- PEYGAMBERLERDE BULUNMASI GEREKEN SIFATLAR

3.1.1- İSMET

Peygamberler Allah tarafından günah işlemekten korunmuş, kimselerdir. İnsan olmaları hasebiyle yapmış oldukları birtakım ufak hatalar (zelle) da Allah tarafından düzeltilmiştir.¹⁶³

Peygamberlerin günah ve çirkin işlerden korunmak üzere Allah tarafından gözetim altında tutulduklarına dair delil olarak ileri sürülen ayeti kerimeler mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır:

“Sana karşı (ey Mûsâ), gözümün önünde yetiştirilmen için kendimden bir sevgi bırakmışım.”¹⁶⁴

“Biz onları özellikle âhiret yurdunu düşünen ihlaslı kimseler kıldık. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir.”¹⁶⁵

Ehl-i sünnet kelimcılarının ismet sıfatı hakkındaki görüşlerine göre peygamberlerin tebliğ etmiş oldukları dînî hükümlerle ilgili olarak yalan söylemekten korunmuş oldukları ve peygamberlerin kendilerine vahiy gelmeden önce ve sonra küfür ve şirk günahından masum oldukları hususunda alimlerin ittifakı vardır.

Peygamberler vahiyden önce mümkün olmakla birlikte peygamberlikten sonra kasten günah işlemekten korunmuşlardır. Vahiyden önce ya da sonra sehven büyük günah

¹⁶² Kılavuz, A. Saim, *İslâm Akaidi*, s. 138 -140.

¹⁶³ Kılavuz, Ahmet Saim, *İslâm Akaidi*, s. 138.

¹⁶⁴ Tâhâ, 20/39.

¹⁶⁵ Sâd, 38/46-47.

işleyebilirler. Bu durum ismet sıfatına zarar vermez. Peygamberlerin ömürlerinde küçük günahları kasten ya da sehven işlemeleri mümkündür.¹⁶⁶

3.1.2- EMANET

Peygamberlerin gerek insani ilişkilerde, gerekse kendilerine gelen peygamberlik görevini yerine getirme hususunda güvenilir olmaları zaruri, hain olmaları ise muhaldir.¹⁶⁷ Kur'an'da peygamberlerin güvenilir kimseler olduğunu belirten birçok ayet-i kerime mevcuttur. Peygamberler geldikleri kavimlere Allah tarafından gönderilmiş güvenilir birer elçi olduklarını sık sık vurgulamışlardır. Kur'an peyderpey onların dilinden bunu bize haber vermiştir. Hz. Nûh, Salih, Lût, Şuayb, Mûsâ gibi peygamberlerin kavmine hitaben “Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.”¹⁶⁸ dediklerini görmekteyiz. Hz. Hûd da kavmine bu hususta şöyle demiştir: “Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.”¹⁶⁹

Peygamberlerin kendilerine gönderilen vahyi değiştirmek suretiyle hıyanet içinde olmaları söz konusu olamaz. Aşağıda sunacağımız ayetlerde bu husus açık bir şekilde vurgulanmaktadır: “Onlara ayetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) bize kavuşmayı beklemeyenler: Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir! Dediler. Dek ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem elbette büyük günün azabından korkarım.”¹⁷⁰

“Bir peygambere, emanete hıyanet yaraşmaz. Kim emanete hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herkese -asla haksızlığa uğratılmaksızın-kazandığı tastamam verilir.”¹⁷¹

¹⁶⁶ Kılavuz, Ahmet Saim, *İslâm Akaidi*, s. 139.

¹⁶⁷ Yavuz, Yusuf Şevki, “Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler”, *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 186.

¹⁶⁸ eş-Şuarâ, 26/107, 143, 162, 178; ed-Duhân, 44/18.

¹⁶⁹ el-Araf, 7/68.

¹⁷⁰ Yunus, 10/15.

¹⁷¹ Al-i İmran, 3/161.

3.1.3-SIDK

Peygamberler hem dini hem de dünyevi hususlarda doğru sözlüdürler. Onlar asla yalan söylemezler. Zira yalan, peygamberlerde bulunması gereken ismet ve emanet sıfatlarıyla bir arada bulunamaz.¹⁷² Kur'an'da peygamberlerin kendilerinin ve tebliğ ettikleri hususların doğru olduğuna dair çok sayıda ayeti kerime mevcuttur. Meryem suresinde Hz. İbrahim, İsmail ve İdris'in doğrulukları şöyle haber verilmiştir:

“Kitap'ta İbrahim'i an. Zira o sıdkı bütün bir peygamberdi...Kitap'ta İsmail'i de an. Gerçekten o, sözüne sadıktı, resûl ve nebî idi...Kitap'ta İdris'i de an. Hakikaten o, pek doğru bir insan, bir peygamberdi.”¹⁷³ Hz. Mûsâ'nın Firavun'a; “(Benim için) doğru olan görev, Allah'a karşı haktan başkasını söylemememdir.”¹⁷⁴ şeklinde hitabı, peygamberlerin yalan söylemeyeceklerine dair ayrı bir delildir.

3.1.4-FETÂNET

Peygamberler, insanların en zeki ve müteyakkız olanlarıdır. Eğer böyle olmasalardı ümmetlerine delil sunamazlar, onları ikna edemezler, inkârcılarla mücadelede başarılı olamazlardı. Bu durum da, peygamberliğin gayesine aykırı olurdu.

Kur'an'da peygamberlerin zeki ve kuvvetli muhakeme sahibi olduklarına işaret eden ifadeler bulunmaktadır. Hz. İbrahim'in aklî mukayeselerle ay, güneş ve yıldızların Tanrı olup olamayacağını irdelemesi,¹⁷⁵ putları kırıp baltayı en büyük putun boynuna asmak suretiyle kavmini de akıllarını kullanmaya davet etmesi,¹⁷⁶ inkârcı hükümdara karşı yaptığı tartışmada hükümdarı pes ettirmesi,¹⁷⁷ akli kuvvetini gözler önüne sermektedir. Yine aynı şekilde Hz. Nûh'un kavmiyle fikri mücadeleye giriştiğini bildiren ayeti kerime¹⁷⁸ ve Hz Peygamber'e “Sen hikmetle güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde

¹⁷² Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelam*, s. 185.

¹⁷³ Meryem, 19/41, 54, 56.

¹⁷⁴ el-Araf, 7/105.

¹⁷⁵ el-Enam, 6/76-79

¹⁷⁶ el-Enbiyâ, 21/59-67.

¹⁷⁷ el-Bakara, 2/258.

¹⁷⁸ Hûd, 11/32.

mücadele et.”¹⁷⁹ hitabı peygamberlerin ne derece yüksek aklî muhakeme kabiliyetine sahip olduklarının açık delillerindendir.

3.1.5-TEBLİĞ

Peygamberlerin gönderiliş gayesi olan tebliğ vazifesini hakkıyla yerine getirmeleri zaruridir. Kendilerine gelen bilgileri gizlemeleri veya değiştirmeleri söz konusu olamaz. Ayrıca peygamberlerde tebliğ vazifesine zarar getirecek cüzzam, sar’a, uzun süreli baygınlık, sağırılık ve âmâlık gibi rahatsızlıkların olmaması ve gönderildikleri kavimlerin en şerefli ve en necip ailelerinden gelmeleri de zaruridir.¹⁸⁰

Peygamberlerin kendilerine verilen tebliğ vazifesini yapmakla yükümlü olduklarına dair Kur’an’da Hz. Peygambere hitaben şöyle buyrulmaktadır: “Ey Resûl Rabbinden sana indirileni(tamamen) tebliğ et (bildir). Eğer bunu yapmazsan, O’nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun.”¹⁸¹

el-Hâkka suresinde peygamberlerin tebliğlerinin mahiyeti hakkında şöyle buyrulmaktadır:

“O (Kur’an) elbette şerefli bir peygamberin sözüdür. O bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz. O bir kâhinin sözü de değildir. Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.”¹⁸² Devam eden ayeti kerimeler verilen tebliğ vazifesini yaparken peygamberlerin başka şeyler uydurma ihtimalinin olmayacağını şöyle haber vermektedir:

“Eğer o, bazı laflar uydurup bize iftira etseydi, elbette sağ elini (gücünü, kuvvetini) alırdık. Sonra can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı.”¹⁸³

Tebliğ başlığı altında peygamberlerin uydukları birtakım özellikler vardır. Vahyolunana önce kendilerinin uymaları istenmiş onlar da bunu eksiksiz yapmışlardır.¹⁸⁴ Peygamberler görevlerini yerine getirirken büyük güçlüklerle karşılaşmışlar ancak sabırla görevlerini ifa etmişlerdir. Bu konu bir ayeti kerimede şöyle bildirilmiştir:

¹⁷⁹ en-Nahl, 16/125.

¹⁸⁰ Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelam*, s. 186.

¹⁸¹ el-Mâide, 5/67.

¹⁸² el-Hakka, 69/40-43.

¹⁸³ el-Hakka, 69/44-47.

¹⁸⁴ bkz. el-En’am, 6/106.

“Nice peygamberler var ki kendileriyle beraber Allah’ın sevgili kulları çarpıştılar; Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.”¹⁸⁵

Diğer taraftan şunu da vurgulamak gerekir ki, peygamberlerin tebliğdeki vazifeleri sadece duyurmak¹⁸⁶ ve uyarmaktır;¹⁸⁷ insanlara bekçilik¹⁸⁸ ya da vekillik¹⁸⁹ görevleri yoktur.

3.2- PEYGAMBERLER HAKKINDA CAİZ OLAN SIFATLAR

Peygamberlerin tüm insanlar gibi insan olma özelliklerinden kaynaklanan yeme-içme, uyuma, çarşıda sokaklarda dolaşma, alışveriş yapma, çocuk sahibi olma gibi özellikleri vardır ve bu özellikler onlar için caizdir. Bu hususta Hz. Peygamber’e yöneltilen bir takım eleştirilere Kur an şu ayetlerle cevap vermiştir:

“De ki, Ben ancak sizin gibi bir beşerim.”¹⁹⁰

“(Ey Resûlüm) Biz senden önceki peygamberleri başka (türlü) göndermedik; onlar da mutlaka yiyip içer, çarşı (pazar)larda dolaşırlardı.”¹⁹¹

“Andolsun biz, senden önce de peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve çocuklar vermişizdir.”¹⁹²

3.3- PEYGAMBERLİĞİN VEHBİLİĞİ

Peygamberlere peygamberlik görevi kendi çaba ve gayretleriyle verilmemiştir. Allah kimlere peygamberlik verecekse o kimseyi ruhen ve bedenen bu göreve elverişli hale getirir. Peygamberliğe kimi seçeceğini de kendisinin bileceğini Kur’an’da bir çok ayette bizlere haber vermektedir.¹⁹³

¹⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/146.

¹⁸⁶ bkz. Âl-i İmrân, 3/20.

¹⁸⁷ bkz. Fâtır, 35/24.

¹⁸⁸ bkz, el-En’am, 6/107.

¹⁸⁹ bkz. Yunus, 10/108.

¹⁹⁰ el-Kehf, 18/110.

¹⁹¹ el-Furkan, 25/20.

¹⁹² er-Ra d, 13/88.

¹⁹³ el-Bakara, 2/124; el-En’am, 6/88, 124; ez-Zuhruf, 43/23; el-Cum’a, 62/4.

Fahreddîn er-Râzî, Yusuf peygamberin mihnetlere sabretmesinin ardından kendisine risalet ve nübüvvet verilmesini ve Allah'ın onun hakkında “İyi hareket edenleri biz böyle mükâfatlandırırız.”¹⁹⁴ buyurmasını peygamberliğin kesbî olduğuna delil olarak ileri sürenlerin görüşünü reddetmiş, güzel işler yapan herkese Allah'ın manevî dereceler vereceğini, ancak bu dereceler peygamberlikle karıştırılmaması gerektiğini, zira bütün İslâm alimlerinin peygamberliğin kesbî olmadığı hususunda birleştiklerini belirtmiştir.¹⁹⁵

4- PEYGAMBERLERİN DERECELERİ

Allah katında peygamberlerin derecelerinin birbirlerinden farklı olduğunu bize Kuran şöyle haber vermektedir: “Peygamberlerin bir kısmını diğerlerine üstün kıldık. Onlardan bir kısmıyla Allah konuştu, bazılarını da derecelerle daha yükseslere çıkardı.”¹⁹⁶ Hz. Muhammed'in peygamberlerin en üstünü olduğunu “Biz seni ancak alemler için bir rahmet olarak gönderdik.”¹⁹⁷ ayetinden anlamaktayız. Hz. Peygamberin alemlere rahmet olarak gönderilmiş olması, O'nun alemlerden daha üstün olduğuna açıkça işaret etmektedir. Diğer taraftan Peygamberimiz'in bütün insanlara gönderilmiş olması da peygamberlerin en üstünü olduğuna ayrı bir delildir.¹⁹⁸ “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.”¹⁹⁹ ayetinden hareketle, ümmeti en hayırlı ümmet olan peygamberin de diğer peygamberler arasında en hayırlı peygamber olacağına hükmedilebilir.²⁰⁰

5- Hz. PEYGAMBERİN SON PEYGAMBER OLUŞU MESELESİ

Sözlükte “bir şeyi bitirmek; mühürlemek”²⁰¹ manasına gelen hatm kelimesiyle nübüvvet kelimesinden oluşan hatm-i nübüvvet tamlaması, Allah ile kullar arasında elçilik görevinin bitişini ifade eder.²⁰² Hz. Muhammed son peygamberdir ve bu itibarla da bütün insanlığa gönderilmiştir. “Muhammed sizin erkeklerinizden hiç birinin babası değildir.

¹⁹⁴ Yusuf, 12/22.

¹⁹⁵ Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, I-XXIII, (trc. Suat Yıldırım ved), Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, XIII, 196.

¹⁹⁶ el-Bakara, 2/ 253.

¹⁹⁷ Sebe, 34/28.

¹⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, s. 379-384; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 148-151.

¹⁹⁹ Âl-i İmrân, 3/110.

²⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 380.

²⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, “h-t-m” md.

²⁰² Yurdağür, Metin, “Hatm-i Nübüvvet”, *DİA*, Ankara, 2004, XVI, 477.

Fakat O, Allah'ın resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.”²⁰³ ayeti kerimesinde geçen hâtem kelimesi, peygamberlerin sonuncusu manasına gelmekte; hâtim şeklindeki kıraat ise, bitiren mühürleyen manasına gelmektedir. Her ikisi de Hz. Peygamberin son peygamber olduğunu ifade etmiş bulunmaktadır.²⁰⁴

Müslümanlar Hz. Muhammed'in son peygamber olduğuna inanmaktadırlar. Hz. İsa'nın tekrar yer yüzüne ineceği düşüncesinden hareketle son peygamberin Hz. İsa olduğu şeklindeki iddiaya Zemahşerî (ö.538/1144) şöyle cevap vermektedir: “Hz. İsâ O'ndan önce peygamberdi, indiğinde ise O'nun indirdiği şeraite uyacağı için son peygamber Hz. Muhammed'dir.”²⁰⁵ Ayrıca Ahzâb suresinde geçen ayette Hz. Muhammed için resûl kelimesinin kullanılmış olması²⁰⁶ ve resûl kelimesinin nebî kelimesine de şamil olması sebebiyle resûllerin sonuncusunun Hz. Muhammed olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.²⁰⁷ O'nun bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğuna; “Biz seni, ancak insanların tamamı için peygamber olarak gönderdik.”²⁰⁸ ayeti ve Kur'an-ı Kerîm'in bir çok ayetinde yer alan “Ey insanlar!”²⁰⁹ hitâbı ve “Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.”²¹⁰ şeklindeki ilahi ferman güzel birer delildir. Ayrıca “Bana beş şey verildi ki daha önceden kimseye verilmemişti; kızıl ve siyah renkli insanlara gönderildim, halbuki bir peygamber sadece kendi kavmine gönderilirdi....”²¹¹ hadîs-i şerîfi yukarıdaki ayet-i kerîmelerin tefsiri mahiyetindedir.

Bazı gulât ²¹² fırkalarda görülmekte olan sürekli nübüvvet fikrinin, yahudi bid'atlerinden kaynaklandığı görüşü ağırlık kazanmaktadır.²¹³

²⁰³ el-Ahzâb, 33/ 40.

²⁰⁴ Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezid, (ö.310/923) *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, I-XXIV, (tah. Ahmet Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, 2000, XX, 241.

²⁰⁵ Zemahşerî, e'l-Havârezmî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, *e'l-Keşşâf an hakâiki't-Tenzil*, Daru'l-Fikr, ts. III. 264-265.

²⁰⁶ el-Ahzâb, 33/ 40.

²⁰⁷ İbn Kesir, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, (ö 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, I-VIII, (tah. Sami b. Muhammed Selame), Dar Tayyibe, 1999. VIII, 109.

²⁰⁸ Sebe, 34/28, bkz. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, V, 379.

²⁰⁹ el-Bakara, 2/21; bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, I, 233

²¹⁰ el-Enbiyâ, 21/107, bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, V, 467.

²¹¹ Buhârî, Teyemmüm, I; Salat, 56.

²¹² İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları*, (trc.M.Sâim Yeprem), Marifet Yayınları, İstanbul, 1994, s.54-55.

²¹³ İrfan Abdülhamid, *Akâid Esasları*, s.67-68.

Ehl-i sünnet, mu'tezile, mûtedil şia ve hâricî alimleri hatmi nübüvveti kabul etmektedir.²¹⁴ Bu hususta ileri sürülen farklı görüşleri “Nübüvvet Dereceleri” başlığı altında incelemeyi uygun bulduk.

6- NÜBÜVRET DERECELERİ

Hatm-i nübüvvet ilkesini zedeleyici görüş îtikadî fırkalarda gulat-ı şıadan sonra ilk olarak İsnâaşeriyye'nin İmamiyye fırkasında görülmektedir. Başlangıçta bu grubun alimleri, imamların nasla tayin edildiği ve masum olduğu fikrini ileri sürmüşlerdir. Günümüzde de nübüvvetin sona ermesinden sonra siyasi ve sosyal konularda ihtiyaç duyulan bilgilere “velâyeti fakih” müessesesiyle ulaşılabileceği görüşü, imametın bir nevi devamı mahiyetindedir.²¹⁵ Bu konuyu ikinci bölümde daha detaylı bir şekilde ele alacağız.

7- VELÂYET

İstilah olarak velî, “Mümkün olduğu nispette Allah Teâlâ ve sıfatları hakkında marifet ve bilgi sahibi olan, ibadet ve taatlara sürekli olarak riayet eden, günah ve kötülükten daimi surette kaçınan, (nefsânî ve süflî arzulara, isteklere ve) hazzlara, şehvet ve hırsı dalmaktan uzak kalan kişidir.”²¹⁶

Kur'an ve sünnette peygamberler dışında Allah'ın bir takım velî kullarının mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Bir ayeti kerimede şöyle buyrulmaktadır:

“Haberiniz olsun ki, Allah'ın velî kulları için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir. Onlar iman edip takvâyâ ermiş olanlardır. Dünya hayatında da âhirette de onlar için müjdelere vardır.”²¹⁷

Tirmîzî'nin Sahih ve hasen olduğunu söylediği bir hadisi şerifte velî şöyle tarif edilmektedir: “Allah'ın kullarından birtakım insanlar vardır ki onlar ne şehit ne de peygamberdirler, fakat kıyamet gününde onların Allah indindeki makamlarına peygamberler ve şehitler gıpta edeceklerdir... Bunlar bir zümredir ki, aralarında ne

²¹⁴ Yurdagür, Metin, Hatm-i Nübüvvet, *DİA*, XVI, 478.

²¹⁵ Yurdagür, Metin, Hatm-i Nübüvvet, *DİA*, XVI, 478.

²¹⁶ Teftazani, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah (ö 792/1390), *Kelam ilmi ve İslâm akaidi şerhü'l-akaid* (haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982, s. 314.

²¹⁷ Yunus, 10/62-64.

akrabalık ne de bir birlerine verecekleri mal ve dünyalık menfaatler vardır. Sırf Allah rızası için ve Allah yolunda birbirlerini severler. Allah’a yemin ederim ki onların yüzleri bir nur gibidir ve onlar nurdan bir minber üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman bunlar korkmazlar. İnsanlar mahzun oldukları zaman bunlar mahzun olmazlar.”²¹⁸

²¹⁸ Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, “Allah için sevmek”, 8; Mansur Ali Nasif, *et-Tacü'l-cami' li'l-usul fi' ehadisi'r-resul*, I-V, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, 3.bs, Kahire, 1961, V, s. 83.

II. BÖLÜM

MEVLÂNÂ'DA NÜBÜVVET

Bu bölümde, Mevlânâ'nın, nübüvvetle ilgili bazı görüşlerini, kendi eserlerinden ve onunla ilgili araştırmalardan hareketle incelemeye çalışacağız.

1- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVVETİN AKLEN İMKÂNİ

Mevlânâ'ya göre insan, peygamberlik görevine layık bir varlıktır. Allah'ın insanlar arasından birini seçerek nübüvvet sorumluluğuyla görevlendirmesi de bunun aklen mümkün olduğunu ifade etmektedir. Mevlânâ, Sebe'lilerin:²¹⁹

“Ey davaya girişenler, doktorluğu bildiğinize, bize fayda vereceğinize deliliniz nerede?

Siz de bizim gibi uyku uyumakta, siz de bizim gibi yemek yemektesiniz. Köylerde, şehirlerde bizim gibi oturup duruyorsunuz.”²²⁰ Halbuki

“Pâdişah elçisinin pâdişah cinsinden olması lâzım. Suyla toprak nerede? Gökleri yaratan nerede?”²²¹

diyerek, peygamberleri inkâr etmelerine karşı peygamberin:

“Zannınızca taştan yapılma putlarınız Tanrı'ya eş oluyor da, akılla can nasıl Tanrı sırrına sahip olmuyor?

Demek ki bir ölü sinek, Tanrı'ya eş oluyor sizce. Peki diri olan insan neden o padişahlar padişahına sırdaş olmasın?

²¹⁹ Sebe', Kur'anda bahsedilen arîm selinin (sebe', 34/16) yaşandığı yer. Halkı, Hz. Mûsâ'dan önce Yemen'in güneydoğusunda bulunan bu bölgede yaşamış, verilen nimetlere nankörlük etmeleri sonucu helak olmuştur. Olay Tavratta da geçmektedir. Sebe' kavmiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Çimen, Abdulah Emin, *Kur'an-ı Kerim'de Helâk Kavramı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 267-277.

²²⁰ Mevlânâ, Celaleddin Rûmî, *Mesnevî*, III, s. 220.

²²¹ *Mesnevî*, III, 222.

Yoksa ölü sineğe benzeyen put, sizin tarafınızdan yapıldığı için mi Tanrı'ya eş olmaya layık? Diri diri insan, Tanrı mahlûku olduğundan mı Tanrı sırrına mahrem olamıyor?

Siz, kendinize, kendi sanatınıza âşıksınız.”²²²

şeklinde verdikleri cevapları, insanların peygamberliğe layık bir varlık olduğuna ve inkârcıların inandıkları şeylerin zayıflığına delil olarak kullanmıştır.

Mevlânâ'ya göre Allah tarafından seçilmiş olan peygamberler: “Ey Mûsâ! Ben seni mümtaz kıldım.”²²³ âyeti mefhumunca²²⁴ vahiy ruhuna sahiptirler.

“Vahiy ruhuna münasip şeyler de var fakat onları akıl anlayamaz; Çünkü o ruh, pek yücedir.

Akıl o ruhun işlerine gâh delilik diye bakar, gâh şaşkınlık diye. Çünkü onu anlamak, o olmaya bağlıdır.”

“Fakat hakikat bilgisine müşteri Tanrı'dır. Bu bilgi sahibinin pazarı daima işler, daima parlar.”²²⁵

“Fakat her gönül gizli vahyi duyup işitseydi âlemde, harf ve sese ne lüzum kalırdı?”²²⁶

Mevlânâ, Hz. Muhammed'e Allah tarafından vahiy gönderilmesini aklen delillendirirken, O'nun peygamber olmadan önce arkadaşlarına ve çevresindeki insanlara söylemediği bir takım şeyleri vahiy almaya başladıktan sonra söylemeye başlamasını ve bu söylediği şeyleri yaşadığı toplumda kimsenin bilmemiş olmasını, O'nun bu bilgileri ancak ve ancak insan üstü bir varlık olan Allah'tan alabileceğine delil olarak sunar ve şöyle der:

“Peygamber mest olup, kendinden geçtiği zaman konuşmaya başlayarak “Allah buyurdu.” derdi. Zahiren onun dili böyle söylüyordu ve o arada yoktu. Bunu söyleyen gerçekte Tanrı idi. Çünkü o, daha önceden kendinin böyle bir sözü bilmediğini, bundan haberi olmadığını görmüştü. Şimdi böyle bir söz söyleyince, kendisinin daha önceki kimse

²²² *Mesnevî*, III, 224-225.

²²³ el-Arâf, 7/144.

²²⁴ Mevlânâ, Celaleddin Rûmî, *Fîhi Mâfîh*, (trc. Meliha Ülker Anbarcıoğlu), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 55, 125.

²²⁵ *Mesnevî*, II, 250.

²²⁶ *Mesnevî*, IV, 239.

olmadığını ve bunun Tanrı'nın tasarrufundan ibaret bulunduğunu bilir. Mustafa: Kendisinin vücûda gelmesinden binlerce yıl önce yaşamış ve göçüp gitmiş olan insanlardan, nebîlerden, yaşadığı zamanın sonuna kadar dünyanın ne olacağından, Arş ve Kürsî'den halâ ve melâ'dan haber veriyordu.”²²⁷

Mevlânâ, aşağıdaki beyitlerde peygamberliğin aklen imkânı konusunda farklı bir ispat yöntemi kullanmaktadır:

“Ecelle, ölümle Mustafa'nın adı yanmamıştır. Çünkü onun sahibi ileriden ileriye uludan ulu!...

Münkirlerin övüldüğü minare nerede? Âlemde böyle bir minare göster bana da, onların doğruluğuna nişane olsun!

Hani nerede bir minber ki, orada birisi çıksın da bir münkirin zamanını ansın!”²²⁸

“Hadi bunu mûcize sayma! Peki bir de Güneş gibi apaydın olan ve adına Ümmü'l-Kitâb denen yüz dilli Kur'ân'a bak!

Kimsenin ondan bir harfi çalmaya yahut sözüne bir söz katmaya ne haddi var ne kudreti!...

Münkirin delili ancak ve ancak şudur. Ben şu görünen yurttan başka bir şey görmüyorum!

Hiç düşünmez ki, nerede bir görünen şey varsa, o gizli hikmetleri haber vermektedir.

“Her görünen şeyin faydası, faydanın ilaçlarda gizli oluşu gibi o şeyin içinde gizlidir.”²²⁹

Yukarıda yer verdiğimiz beyitler arasında bulunan “Münkirlerin övüldüğü minare nerede?” ifadesi ile Mevlânâ, tarih boyu Allah'ın ve peygamberlerinin insan toplumları tarafından övülegeldiklerine, münkirlerin ise isimlerinin tarih sahnesinden silindiğine dikkat çekerek bunun hem bir mûcize olduğuna işaret etmekte hem de kabul-i âmmeyi²³⁰ bir delil olarak kullanmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın da muhteva ve muhafaza edilmesi

²²⁷ *Fîhi Mâfîh*, s. 61-62.

²²⁸ *Mesnevî*, IV, 230.

²²⁹ *Mesnevî*, IV, 231.

²³⁰ Topaloğlu, Bekir, *İslâm Kelamcılarının ve Filozoflarının Göre Allah'ın Varlığı (İsbât-i Vâcib)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 107.

yönüyle nübüvvete birer delil olduğunu belirtmektedir. Münkirlerin delil olarak ileri sürdükleri “Gördüğümüze inanırız.” şeklindeki düşünceye karşı delil olarak, ilaçların görüşleri ile içlerinde gizli olan tesirlerini ileri sürmüş, böylece gözle görülmeyen ve gaybden gelen haberlere dayanan nübüvvetin de mümkün olduğuna işaret ederek şöyle demiştir:

“Hani gönlün, ekmeksiz, azıksız şimşek gibi batıdan ta doğuya dek gidişi gibi;

Hani gün battıktan sonra insanların duygularının geceleyin uykuda şehirleri gezip tozduğu gibi;

Hani arifin oturup durduğu halde gizli bir yoldan yüzlerce âlime gittiği gibi;

Böyle gidiş mümkün değilse, o ilden gelen bu haberler, kimden geliyor öyleyse?

Bu haberlerde, bu dosdoğru rivâyetlerde yüz binlerce pir ittifak etmiştir.

Bu kaynaklarda öyle zanla kurulmuş bilgilerde olduğu gibi türlü türlü değil, bir tane bile aykırı şey yoktur.

O arayış, karanlık gecede kıble arayışına benzer. Buysa öyle bir haldir ki, gün ortası Kâbe ortada durmaktadır (kıbleyi araştırmaya gerek yoktur).”²³¹

Mevlânâ’ya göre nübüvvetin imkânı konusunu vahyin mahiyeti, nasıl mümkün olduğu, ve çeşitlerine ilaveten; vahyin geliş şekilleri bağlamında ele alarak daha detaylı bir şekilde inceleyebiliriz.

2- MEVLÂNÂ’YA GÖRE VAHYİN MAHİYETİ

Mevlânâ’ya göre vahiy, gönle ses ve harf olmaksızın gizlice inen bilgidir.²³² O, her gönle inmez. Sadece Allah tarafından, seçilen kulların gönlüne iner.²³³ Mevlânâ vahyin, peygamberin dilinden dökülen kelimelerden veya cümlelerden ibaret olmayıp gönlüne düşen geniş mânâlar olduğunu belirtmiştir. O, vahyin âyet âyet inişindeki hikmeti şöyle izah etmiştir:

²³¹ *Mesnevî*, VI, 327-328.

²³² *Fîhi Mâfîh*, s. 62.

²³³ *Fîhi Mâfîh*, s. 252.

“Kur’ân, Muhammed’e niçin kelime kelime iniyor da sûre sûre inmiyor, diye dedikodu yapıyorlardı. Bunun üzerine Mustafa: ‘Bu sersemler ne diyorlar, eğer hepsi birden inseydi ben erirdim, kalmazdım’ buyurdu.”²³⁴

Mevlânâ vahiyle gelen bilgiler karşısında, vahiy alan zatla bu bilgileri ondan dinleyenler arasında büyük bir fark bulunduğunu şu ifadeleriyle dile getirmektedir: “O azdan çoğunu, bir şeyden birçok şeyleri, bir tek satırdan defterler dolusunu anlayabilir. Şunun gibi ki: Bir grup insan oturmuş (bir olayın) hikâyesini dinliyorlar. Fakat bunlar arasında hikâyenin cereyanında bulunmuş olan biri hikâyenin tamamını biliyor ve bir işaretle hepsini anlıyor, kızarıp bozuyor ve bir halden bir hale dönüyor. Diğerleri ise hikâyenin ancak işittikleri kadarını anlıyorlar; çünkü onlar vaziyetten haberdar değildirler. Yalnız vaziyete vakıf olan o kadarıyla pek çok şeyler anlamıştır.”²³⁵

Allah’ın peygamberlik (vahiy) için seçtiği kimselerle ilgili (Hz. İsa beşikte): “*Ben Allah’ın kuluyum. O, bana Kitab’ı verdi ve beni peygamber yaptı dedi.*”²³⁶ buyurmakta;²³⁷ “*Biz ona çocukken hükmü verdik.*”²³⁸ ayetine göre tanrı irşadı için yılların geçmesine lüzum yoktur. Dilediğini emredip derhal yapan Tanrı kudretine karşı, kimse kabiliyetinden bahsedemez.”²³⁹ demektedir.

Mevlânâ’nın bu konuda başvurduğu diğer bir ayet-i kerime de Hz. Yahya ile ilgili olan “Ey Yahya, Kitab’a (Tevrat’a) var gücünle sarıl” (dedik) ve henüz sabi iken ona (ilim ve) hikmet verdik.”²⁴⁰ meâlindeki ayeti kerimedir. İbn Abbas’a göre bu ayetteki hüküm kelimesi peygamberlik manasına kullanılmıştır. Peygamberliğin hüküm diye isimlendirilmesinin sebebi Allah’ın, daha çocukken Yahya’nın aklını sağlam yapması ve ona vahyetmesidir.²⁴¹ Fahreddîn er-Râzi ise, buradaki “hüküm” kelimesi hakkında üç görüşe yer vermiştir. Bunlardan birincisi, nefsi hevâsından alıkoymak ve onu lekeleyici kusurlardan uzak tutmaktır. Buradaki hükümden maksat amelî hikmet, ilimden maksat ise nazarî hikmettir. Hükme verilen ikinci mâna peygamberliktir. Çünkü peygamberler hak

²³⁴ *Fîhi Mâfîh*, s. 46.

²³⁵ *Fîhi Mâfîh*, s. 46.

²³⁶ Meryem, 19/30.

²³⁷ *Fîhi Mâfîh*, s. 86.

²³⁸ Meryem, 19/12.

²³⁹ *Mesnevî*, IV,247.

²⁴⁰ Meryem, 19/12.

²⁴¹ Rûhu’l-Beyân Tefsîri, V, 172.

üzere gönderilmiş hakîm kişilerdir. Üçüncü görüş ise, kötülük emreden nefis-i emmârenin zabt-u rabt altına alınıp nefis-i mutmeinne haline getirilmesidir.²⁴²

Bu ayet-i kerimelerden peygamberliğin ezeli takdirle belirlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu ayeti kerimelere dayanılarak peygamberliğin ancak belli bir yaşa geldikten sonra verilebileceği anlayışının doğru olmadığı savunulabilir ki, Mevlânâ'nın bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Ancak konuyla ilgisi nedeniyle Yusuf süresindeki “(Yusuf) ergenlik çağına erişince, ona (isabetle) hükmetme (yeteneği) ve ilim verdik.”²⁴³ ayetini incelemeyi uygun bulduk. Ayetin tefsirine baktığımızda bu konuya önemli ölçüde açıklık getirildiğini görmekteyiz. İbn Kesir, (ö 774/1373) Hz. Yusuf’a ergenlik çağına ulaşp aklı ve yaradılışı kemale erince peygamberliğin geldiğini ifade etmiş, Yusuf’un rüşd çağıının kaç yaş olduğu hususunda ortaya konan görüşleri de sıralamıştır. Bu görüşler arasında rüşd için en erken yaşın ergenlik çağı olduğu görülmektedir.²⁴⁴ Râzî, bu hususta İbn Abbas’tan gelen bir rivayette rüşd yaşını otuzüç olarak naklettikten sonra bu yaşın tıp ilminde de kabul gören olgunluk yaşı olduğunu belirtmiş, insanın olgunlaşmasını ayın hallerine benzetmiş, insanın olgunluk yaşının yirmi sekiz yaşından sonraki seneler olduğunu söylemiştir.²⁴⁵ Bu ve benzeri açıklamalar, peygamberlik mesuliyetinin tam olarak verilmesi için rüşd çağına gelmiş olunması bir gereklilik olarak göze çarpmaktadır.

Vahye mazhar olmanın ne kadar olağanüstü bir durum olduğunu anlatmak için bir benzetmeden yararlanan Mevlânâ şöyle demektedir:

“Bir küp boyuna deniz suyu ile doldurulursa koca bir dağı sele verir.

Küpün canından denize bir yol açılırsa, küp ırmaktan üstün olur,

Onun için ‘söyle’ sözü, denizin sözüdür.

Ahmed neyi söylerse, hakikatte o söz hakikat denizindir.

Onun sözleri denizin incileridir. Çünkü gönlü, denizle birdir onun.

Deniz daima küpümüze yardım eder durursa,

²⁴² Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XIII, 198.

²⁴³ Yusuf, 12/22.

²⁴⁴ İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, (ö 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, I-VIII, (tah. Sami b. Muhammed Selame), Dar Tayyibe, 1999, IV, 377.

²⁴⁵ Râzî, *Mefâtihi'l-Gayb*, XIII, 197.

Artık bir balıkta suyun bulunmasına şaşılır mı?”²⁴⁶ O, bu sözüyle peygamberlerin getirdikleri bilginin genişliğine şaşılmayacağını belirtmekte ayrıca bu bilgilerin peygamberlerin kendi mahsulleri olmayıp, vahiy denizinden gelen bilgiler olduğunu anlatmak istemiştir.

Mevlânâ’ya göre tarih boyunca insanlara gönderilen peygamberlere inen vahyin tek bir gayesi vardır; o da övgüye layık yegane mabud olan Allah’ı tanımak ve övmektir. Bu hususu Mesnevî’de şöyle dile getirmiştir:

“Tahiyyatta, salih kişilere selâm verilirken bütün peygamberler medhedilmiş olur; hepsinin methini birbiriyle yoğururlar.

Medihler birbirine karışır, adeta testilerdeki sular bir leğene dökülür.

Çünkü övülen, bir kişiden fazla değildir ki.

Bundan dolayı dinler, mezhepler, ancak tek bir mezhepten ibarettir.”²⁴⁷

Mesnevîde Peygamberlere gönderilen vahyin aynı gayeye matuf olduğu ve peygamberlerin birbirlerini tasdik ettikleri şöyle ifade edilmiştir:

“Ey şükreden kişi! Tevrat, İncil ve Zebur Kur’an’ın doğruluğuna şehâdet eder.”²⁴⁸

Burada Mevlânâ’nın Kur’an-ı Kerim’de konuyla ilgili şu ayet-i kerimelere işaret ettiği kanaatindeyiz: “Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah’ın elçisiyim, benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti.”²⁴⁹, “Muhammed Allah’ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kafirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah’tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrattaki vasıflarıdır. İncildeki vasıfları ise şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kafirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfatlar vaat etmiştir.”²⁵⁰

²⁴⁶ Mesnevî, VI, s. 68.

²⁴⁷ Mesnevî, III, 172-173.

²⁴⁸ Mesnevî, III, 206.

²⁴⁹ es-Saf, 61/6.

²⁵⁰ el-Fetih, 48/29.

Mevlânâ'ya göre Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar peygamberlere gelen vahiy, mana itibariyle aynıdır ancak emredilen ibadetlerin şekillerinde birtakım farklılıklar görülmektedir. İbadetlerdeki ortak mana, Allah'a kulluktur.²⁵¹ Mevlânâ bu hususları cahil kimselerin kavrayamayacağını belirttikten sonra “Mûsâ, Îsâ ve daha başkaları zamanında da Kur'an vardı, Hak kelamı mevcuttu, fakat Arapça değildi.”²⁵² demekle vahiy mahsulü kitapların manasının aynı olduğu ve Kur'an'ın kadîm olduğu görüşünü savunmaktadır. Mevlânâ, Kur'an'ı açıklarken onun Allah'ın ilminden sadece cüz'î bir parça olduğunu söylemektedir. Allah'ın ilminin genişliğine “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsaydı, Rabbimin sözleri bitmeden önce denizler tükenirdi. Bir misli daha mürekkep getirsek bile yetmezdi.”²⁵³ âyetini delil getirmekte, Kur'an'ın elli dirhem mürekkeple yazılabileceğini söyleyerek Allah'ın kelimelerinin Kur'an'dan ibaret olmadığına dikkatimizi çekmektedir.²⁵⁴

3- MEVLÂNÂ'YA GÖRE AKIL-VAHİY KARŞILAŞTIRMASI

Mevlânâ vahyin aklen mümkün olduğunu açıklarken, anneden babadan yoksun olan Hz. Âdemle henüz beşikte ufak bir çocuk olan Hz. Îsâ'yı örnek vermektedir. Bu peygamberlerin konuşmalarının ancak Allah'ın vahyetmesiyle olabileceği Mesnevî'de şöyle ifade edilmektedir:

“Bil ki sağır ve dilsizin kulağı afetlerden bir afettir. Ne söz dinlemeye kabiliyeti vardır, ne de bellemeye!

Belletilmeden söyleyen Tanrı'dır. Çünkü O'nun sıfatları sebeplerden ayırdır.

Ya Hz. Âdem gibi ana ve dadı hicap olmaksızın Tanrı telkiniyle söyler. Yahut da Tanrı belletmesiyle Mesih gibi doğar doğmaz konuşur.”²⁵⁵

Mevlânâ, vahiy ile aklî istidlal ve zannı, doğruluk yönünden kıyaslamaktadır. Vahiy olmaksızın akıl ve zannın her zaman yanılgıya açık ve doğruyu bulmada yetersiz olduğunu

²⁵¹ *Fîhi Mâfîh*, s. 118.

²⁵² *Fîhi Mâfîh*, s. 129.

²⁵³ el-Kehf, 18/109.

²⁵⁴ *Fîhi Mâfîh*, s. 129.

²⁵⁵ *Mesnevî*, IV, 244.

“şimşek etrafı aydınlatınca birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalırlar”²⁵⁶ âyetine telmihte bulunarak şöyle izah etmektedir:

“Derhal gelip geçen şimşek nuru, yalan ve geçici bir şeydir.

Çevresinde karanlıklar var, yolunsa uzaktır senin.

Onun ışıyla ne bir kitap okuyabilirsin, ne bir konağa at sürebilirsin.

Yalnız şimşek ışığına kapıldığının suçu olarak diğer nurlar senden yüz çevirir.

Kılavuz olmadıkça şimşek ışığı seni geceleyin mil mil karanlık bir çukura çeker.

Gâh dağa düşersin, gâh dereye. Gâh bu yana düşersin, gâh o yana.

Ey mevki arayan zat! Sen kılavuzu görmezsin, hatta görsen bile ondan yüz çevirirsin.

Ben bu yolda altmış mil yol yürüdüğüm halde, bu kılavuz hâla bana sapık diyor.

Bu şaşılacak adamın sözüne kulak asarsam yola yeni baştan başlamam lazım.

Halbuki ben bu yolda ömrümü harcadım. Ne olursa olsun artık, git oradan dersin.

Evet yol yürüdün ama şimşeğe benzeyen zannınca. O aştığın yolun onda birini doğruya benzeyen vahyin izine uy da yürü.

“Zan, doğruyu bilmez.”²⁵⁷ âyetini okuduğun halde öyle bir şimşeğe uydun da doğrudan kaldın ha.

A köhne adam, ya bizim gemimize gir, yahut o gemiyi bizim gemimize bağla (aklını vahye tabi olarak kullan).

Körün kılavuzla gitmesi elbette daha iyidir. Çünkü bundan insana bir ayıp gelirse öbüründen yüz ayıp gelir.”²⁵⁸

Mevlânâya göre, kıyasa başvurarak kendi yanlış görüşüne haklılık kazandırmak isteyenlerin ilki Şeytan’dır. Mesnevîde bu konuyla ilgili şu ifadelerle rastlamaktayız:²⁵⁹

“Tanrı nurlarına karşı bu kıyasları ileri süren ilk kişi, İblis idi.

²⁵⁶ el-Bakara 2/20.

²⁵⁷ Yunus, 10/36.

²⁵⁸ Mesnevî, VI, s. 325-326.

²⁵⁹ Mesnevî, I, 272.

Dedi ki: “Şüphe yok, ateş topraktan daha iyidir. *Ben ateşten yaratıldım Âdem kapkara topraktan.*”²⁶⁰ Sağlam bir dayanağa sahip olmadıkları halde vahiyle uyuşmayan görüşler ileri süren filozofları şeytanın takipçileri ilan eden Mevlânâ, Mesnevî’nin bir yerinde eleştirinin dozunu artırarak onlarla âdeta alay etmiştir:

“O sinek eşek sidiği birikintisindeki saman çöpünün üstünde gemi kaptanı gibi baş kaldırıp.

“Ben, deniz ve gemi hikâyesini okumuş, bir zaman bunu düşünmüştüm.

İşte şu deniz, şu gemi, ben de ehliyetli, rey ve tedbir sahibi bir kaptanım.” dedi.

Deniz üstünde salını sürüp durmaktaydı. O kadarcık bir su ona haddinden fazla göründü.

O sidik sineğe göre hudutsuzdu. Sinekte onu olduğu gibi göreceğ göz nerede?

Onun âlemi kendi görüşüne göre olur. Gözü, bu kadardır, denizi de ona göre!

Batıl te’vilci, sinek gibidir. Vehmi eşek sidiği, te’vil ve tasavvuru saman çöpüdür.”²⁶¹ Mesnevî Şârihi Avni Konuk bu misali şöyle şerh etmiştir: “Yani kendisini de ilimde mütebahhir görüp Kur’an’ı re’yiyle suret-i bâtilde te’vil eden ulemayı zahire ve felasife, sinek gibidir; ve onların evhamı ve hayâlat-ı bâtilesi eşek sidiğine benzer ve tasvir ettikleri mania da, saman çöpü gibi olup, bu maniye o hayâlat-ı batıla içinde yüzdürürler.”²⁶²

4- MEVLÂNÂ’YA GÖRE VAHYİN ÇEŞİTLERİ VE GELİŞ ŞEKİLLERİ

Mevlânâ, geldiği kimselere göre vahyi iki grupta değerlendirmektedir:

Birincisi peygamberlikle görevlendirilen kimselere gelen vahiy -ki, şimdiye kadar incelediğimiz vahiy bu idi-, İkincisi ise Peygamber olmayan, fakat gerçek iman sahibi mümin kimseye gelen vahiy. O, peygamber olmayan salih kullara da vahiy gelebileceği görüşünü ileri sürmektedir. Bu konuya Nübüvvet-Velayet İlişkisi başlığı altında genişçe yer vereceğiz

²⁶⁰ el-Araf, 7/12.

²⁶¹ Mesnevî, I, 88.

²⁶² Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (haz. Eraydın, Selçuk, Tahralı, Mustafa), Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004, I, 348.

Mevlânâ'nın eserlerinde peygamberlere gelen vahyin üç şekline rastlamaktayız. Bunlardan birincisi; Allah'ın kendisiyle konuştuğu, levh'teki bilgileri gösterdiği²⁶³ ve kendisini vahiy meleği ve peygamberlere göndereceği elçi olarak görevlendirdiği Cebrâil vasıtasıyla gelen vahiydir.²⁶⁴ Mevlânâ Cebrâil'in Hz. Peygamber'e vahy getirdiğini bir beyitte şöyle ifade etmektedir:

“Cebrâil, Ey Tanrı'nın elçisi! İşte Ömer geliyor. Müslüman olunca onu kucakla diye vahiy getirdi.”²⁶⁵

Vahyin ikinci şekli ise, peygamberin gönlüne vasıtasız, direkt olarak gelen vahiydir. Şu ayetlerde Hz. Âdem ve Hz. Mûsâ'ya gelen vahyin bu şekil bir vahiy olduğunu Mevlânâ'nın ayetleri açıklarken kullandığı ifade tarzından çıkarabiliriz:

“Allah, Âdem evladına esmasını bizzat gösterdi.”²⁶⁶ (Hz. Adem'i isimlerine mazhar etti.) Diğer mevcûdata esmâ Âdemden açıldı.”²⁶⁷ “Ulu Tanrı buyurdu ki: Ey Mûsâ! Ben seni mümtaz kıldım. Sana verdiğimi al ve mazhar olduğun nimete şükredenlerden ol!”²⁶⁸

Mevlânâ vahyin bir diğer şeklinin de perde arkasından geldiğini şöyle ifade eder:

“Tanrı sesi, ister hicap ardından ister hicapsız gelsin.”²⁶⁹

5- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVVETİN ÖNEMİ

Mevlânâ, insan aklının oldukça sınırlı olduğunu, dünya işlerinde işe yarayabileceğini ancak ulûhiyet ve ahiretle ilgili bilgilere ulaşma hususunda aklın aciz kalacağını, bundan dolayı da nübüvvetin insan açısından önemli olduğunu savunduğu nübüvvet konusuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Bu aklın ileri görüşü mezara kadardır. Fakat gönül sahibinin akli sur üfürölünceye dek olacak şeyleri görür...”

²⁶³ *Mesnevî*, V, 130.

²⁶⁴ *Mesnevî*, V, 131.

²⁶⁵ *Fîhi Mâfîh*, s. 250.

²⁶⁶ el-Bakara, 2/31.

²⁶⁷ *Mesnevî*, I, 155.

²⁶⁸ *Fîhi Mâfîh*, s. 55; el-Arâf, 7/144.

²⁶⁹ *Mesnevî*, I, 154.

Her fuzulî (erdemli) kişi Tanrı'nın fazlına, ikramına erişebilseydi Tanrı, bunca peygamber yollar mıydı?

Cüzî akıl şimşek ve aydınlık gibidir. Şimşegin verdiği aydınlıkla vahye erişebilir misin hiç?"²⁷⁰

"Zekâ ile atımızı saçma sapan ve asılsız yerlere sürdük! Gururlandık, aldandık da erlerden baş çıktık.

Hayal denizinde yüzdük durduk. Halbuki ruh denizinde yüzgeçlik hiçmiş burada.

Nuh (as)'un gemisine girmekten başka çare yokmuş. Yiğit, gemiden yüz döndürmemen gerek.

İşte biz, denizdeki Nuh (as) gemisiyiz! Kenan gibi her dağa gitme. Kur'an'da "*Bu gün kurtuluş yoktur*."²⁷¹ ayetini duy!

Gözün bağlı da, bu gemi onun için sana aşağı, düşünce dağın da, pek yüksek görünmekte!

Aman ha, aman bu alçacık gemiye hor bakma! Tanrı'nın buna gelip duran ihsanına bak.

Düşünce dağının yüceliğine de pek bakma, çünkü onu bir dalga altüst ediverir."²⁷²

Mevlânâ, insanların Yaradan'ı vasıflarıyla birlikte tanıyabilmelerinin ancak peygamberler vasıtasıyla olabileceğini, "Tanrı'nın zâtından da uzak olduğun için O'nu peygamberlerle mucizelerden bilebilirsin."²⁷³ ifadesiyle açıklamakta; Hz. Nuh, Hz. İbrahim, ve Hz. Mûsâ gibi peygamberlerin ümmetlerine Allah'ı nasıl tanıttıklarıyla ilgili bilgilere zaman zaman eserlerinde yer vermektedir:

"Nuh, yapma etme yavrum, bugün naz günü değildir. Tanrı'nın ne eşi var, ne benzeri.

O, ezelde 'Doğmadı da, doğurmaz da' hakikatine mazhardır. Tanrı'nın ne babası var, ne oğlu ne amcası, dedi."²⁷⁴

²⁷⁰ Mesnevî, IV, 265-266.

²⁷¹ eş-Şûrâ, 42/47.

²⁷² Mesnevî, IV, 269.

²⁷³ Mesnevî, VI, 106.

²⁷⁴ Mesnevî, III, 106,

İbrahim buyurdu ki: “Tanrı odur ki; öldürür ve diriltir.”²⁷⁵

“Mûsâ dedi ki: O tek öğüt şu: apaçık söyle, de ki, Tanrı tektir, O’ndan başka tapacak yoktur!

Göklerin, yıldızların... insanlarla şeytanların, cin ve perilerin, kuşların yüce yaratıcısıdır.

Denizin, ovanın, dağın, çölün yaratıcısı O’dur. Ülkenin sınırı yoktur. Kendisinin benzeri yoktur.”²⁷⁶

5. 1- MEVLÂNÂ’YA GÖRE NÜBÜVVETİN HİKMETİ

Mevlânâ nübüvvetin var oluş hikmetini, kainatın ve insanlığın yaratılış hikmetine dayandırmakta ve şöyle demektedir:

“Yüce Tanrı; “*Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim.*”²⁷⁷ buyurduğu gibi, bu nurun belli olması için, karanlık olarak yaratılmış bulunan bu âlemi yarattı. Bunun gibi nebîleri ve velîleri de “Benim sıfatımla çık, halka görün!” diyerek vücuda getirdi.”²⁷⁸ “Bu âlem halkı, hikmet hazineleri yazılı kalmasın, meydana çıksın diye yaratılmıştır.”²⁷⁹

Mevlânâ burada Allah’ı bildirme ve hikmet hazinelerini meydana çıkarma görevinin nebîler ve velîlere verildiğini ifade etmektedir. Bildiren (Peygamberler) olmasaydı kainatın yaratılmayacağını “sen olmasaydın”²⁸⁰ sözüne bağlamaktadır. Ancak Mevlânâ bu sözün Peygamber (sav)’in şahsına değil, üzerindeki peygamberlik nuruna ve inananlara hitaben söylendiğini şöyle açıklamaktadır:

“Gayb haberlerini dinleyen bir kulak olmasaydı hiçbir muştucu gökten vahiy getirmezdi. Tanrı sanatlarını gören gözler olmasaydı ne gökyüzü dönerdi ne de yeryüzü gülerdi. “Sen olmasaydın” sözü, keskin ve görür gözler içindir.”²⁸¹

²⁷⁵ *Fîhi Mâfîh*, s. 311. (bkz. el-Bakara, 2/258).

²⁷⁶ *Mesnevî*, IV, 203.

²⁷⁷ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 132. Aclûnî, “Ben insanları ve cinleri bana kulluk etsinler diye yarattım”(Ez-Zariyat, 51/56.) ayetine atfen mana bakımından bu sözün sahih olduğunu söylemektedir.

²⁷⁸ *Fîhi Mâfîh*, 126-127.

²⁷⁹ *Mesnevî*, IV, 243.

²⁸⁰ *Keşfu'l-Hafâ*, II, 164.

²⁸¹ *Mesnevî*, VI, 133.

5. 2- MEVLÂNÂ'YA GÖRE İNSANLARIN PEYGAMBERLERE OLAN İHTİYACI

Mevlânâ'ya göre Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı gibi peygamber göndermeye de ihtiyacı yoktur. O, "Peygamberleri ihtiyacı olduğundan değil, lütuf ve kereminden dolayı göndermiştir."²⁸² Dolayısıyla insanoğlu için bu ihsanın lüzum ve önemi büyüktür. O, eğer Peygamber gönderme lütfunda bulunmasaydı, insanların sahte ilahlara tapacaklarını şu şekilde ifade eder:

"Ahmet, ümmetler "Ya Rab!", desinler diye dünyada nice put kırdı. Ahmet'in çalışması olmasaydı, sen de ataların gibi puta tapardın."²⁸³

"Mûsâ savaşa bir tek sopasıyla gitti. Ama o sopayla Firavun'u da, kılıçlarını da kırdı geçirdi.

Her peygamber o kapıyı yalnızca dövmüş, bütün dünyaya tek başına saldırmıştır.

Nuh, O'ndan kılıç isteyince Tufan dalgası, Tanrı kudretiyle kılıç kesilmiştir.

Ey Ahmet! Yer yüzü askeri kim oluyor ki, Ay'a bak, Ay'ın bile alnını yar!"²⁸⁴

Mevlânâ insanların Hak'ka ancak peygamberler sayesinde ulaşabileceği görüşünü savunarak şöyle demektedir:

"Peygamberler kulları Tanrı'ya ulaştırmak için gelmişlerdir."²⁸⁵

Mevlânâ dünyada meydana gelen olayların görünen birer sebebi olduğunu, insanların bu olayları o sebeplere bağlayıp asıl müsebbibi göremediklerini, mucizelerle sebep perdelerini yırtıp gerçekleri gösterecek peygamberlere ihtiyaç olduğunu bildirmektedir:

"Sebeplerin de başka sebepleri var. Sebebe bakma, asıl O'na bak. Peygamberler sebepleri gidermek için geldiler. Mucizelerini ta Zühal yıldızına ulaştırdılar.

Sebepe ve vesilesiz denizi böldüler, ekmeksizin buğday yığınını buldular."²⁸⁶

Mevlânâ, Allah'a vuslat yolculuğunda bir rehber ihtiyacı olduğunu bu rehberlerin de peygamberler olduğunu şöyle ifade etmektedir:

²⁸² *Mesnevî*, II, 69.

²⁸³ *Mesnevî*, II, 29.

²⁸⁴ *Mesnevî*, II, 28.

²⁸⁵ *Mesnevî*, I, 226.

²⁸⁶ *Mesnevî*, III, 204.

“Her peygamber kavmine açıkça “*Ben sizden peygamberlik için ücret istemiyorum.*”²⁸⁷ ben delilim; müşteriniz Tanrıdır, demiştir.”²⁸⁸

“Mustafa, “Benim ashabım yıldızlar gibidir; onlardan hangisine uyarsanız hidayete erişirsiniz.”²⁸⁹ buyuruyor. İşte bir kimse yıldızla bakarak yolunu bulur. Hiç yıldız ona söz söyler mi? Hayır söylemez fakat, o kimse sadece yıldızla bakmak suretiyle yolunu yanlış yollardan ayırdediyor ve sen menziline, velîlerine baktığın zaman hiç söz söylemeden bir şeyden bahsetmeden maksadın hasıl olur ve seni vuslat menziline ulaştırırlar.”²⁹⁰ “Tanrı ehlini ara ki, has kulların sırasına ve cennete gir(esin).”²⁹¹ Ulu Tanrı herkese söz söylemez. Dünya padişahları her örücü ile konuşmazlar. Bir vezir, bir nâib tayin etmişlerdir. Onlar padişaha yol gösterirler. Ulu Tanrı da bir kulu seçmiştir. Her kim Tanrı’yı ararsa ona gitsin. İşte bütün nebîler, bunun için gelmişlerdir. Onlardan başkası yol göstermez.”²⁹²

İnsanlık var oluş sırrını, iyi ile kötüyü ayırt etmeyi nübüvvet sayesinde öğrenir. Mevlânâ konuyu eserlerinde yer yer şöyle izah etmektedir:

“Tanrı bizi bunun için meydana getirdi. “*İnsanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım, cinleri de.*”²⁹³ dedi.”²⁹⁴

“Adem’e: Senin dersin, her şeyin adını haber vermektir. Haydi, sırlarını kıldan kıla (ayrıntılı bir şekilde)anlat!”²⁹⁵

“Tablalar kırıldı, canlar döküldü de, iyiyi, kötüyü birbirine karıştırdılar.

Tanrı, bu taneleri ayırıp tabağa koysunlar diye kitaplar verdi, peygamberleri gönderdi.

Peygamberler gelmeden önce hepsi bir gözükmekteydi. Mümin, kafir, müslüman, çıfıt zahiren hepsi birdi.

Âlemde kalb akçe ile sağlam akçe bir görünmekteydi. Çünkü ortalık tamamıyla gece idi, biz de gece yolcularına benziyorduk.

²⁸⁷ el-Furkan, 25/57.

²⁸⁸ *Mesnevî*, II, 44.

²⁸⁹ Keşfu’l-Hafâ, I, 132.

²⁹⁰ *Fîhi Mâfîh*, s. 203.

²⁹¹ el-Fecr, 89/29-30.

²⁹² *Fîhi Mâfîh*, s. 349.

²⁹³ ez-Zâriyât, 51/56.

²⁹⁴ *Mesnevî*, VI, 198.

²⁹⁵ *Mesnevî*, II, 250.

Peygamberlerin güneşi doğunca ‘Ey karışık, uzaklaş! Ey saf, beri gel!’ dedi...

Bu kalpazanlar gündüze düşmandır. Fakat madendeki altınlar gündüze aşıktır.

Çünkü gündüz, kuyumcu ve sarraf, altını fark etsin diye altına aynadır.

Tanrı onun için ‘Vedduhâ’ buyurdu. Vedduhâ, Mustafa’nın gönlünün nurudur.”²⁹⁶

Peygamberler gönderilmemiş olsaydı İnsanlar, Allah’a nasıl dua ve ibadet edeceklerini bilemezlerdi. Mevlânâ, konuyla ilgili olarak şu ifadelerle yer vermektedir:

“Her peygamber “*Sabır ve namaz hususunda O’ndan yardım isteyin.*”²⁹⁷ diye O’ndan beraat ve ferman getirmiştir.”²⁹⁸

“Peygamber, o hastaya dedi ki: Sen şunu söyle: Tanrı, sen bize güçlükleri kolaylaştır. Dünya yurdunda da bize iyilik ver, Ahiret yurdunda da.”²⁹⁹ Yolumuzu gül bahçesi gibi latif bir hale getir, ey yüce Tanrı, konağımız zaten sensin.”³⁰⁰

“Peygamber dedi ki, bu yol için amelden daha vefalı bir arkadaş, bir yoldaş yoktur. Amelin iyi ise sana ebediyyen dost olur. Kötü ise mezarında yılan kesilir. Babam, doğruluk yolunda bu amel, bu kazanç nasıl olur da üstatsız elde edilebilir? Âlemdeki en aşağı sanat bile hiç ustasız elde edilebilir mi?”³⁰¹

İnsanlar nefsin ve dünyanın kötülüklerinden peygamberlere tabi olarak kurtulurlar. Mevlânâ’nın bu husustaki açıklamaları ise şöyledir:

“Nefsin her anda bir hilesi var. Her hilesinde yüzlerce Firavun, Firavun’a uyanlarla boğulmuş. Mûsâ (as)’nın Tanrı’sına ve Mûsâ (as)’ya kaç.

Firavunluk ederek iman suyunu dökme! Ahad ve Ahmed’e yapış ey kardeş, ten Ebû Cehl’inden kurtul!”³⁰²

“Ya Ali (ra)! Sen, Tanrı yolundaki bütün ibadetler içinde Tanrı’ya ulaşmış kişinin gölgesine sığınmayı seç.

²⁹⁶ Mesnevî, II, 22-23.

²⁹⁷ el-Bakara, 2/153.

²⁹⁸ Mesnevî, IV, 97.

²⁹⁹ Taberî, *el-Câmiu’l-Beyân*, IV, 203.

³⁰⁰ Mesnevî, II, 196.

³⁰¹ Mesnevî, V, 87.

³⁰² Mesnevî, I, 62,

Herkes, bir çeşit ibadete sarıldı, kendisi için bir türlü kurtulma çaresine yapıştı. Sen akıllı bir kişinin gölgesine kaç ki, gizli gizli savaşılan düşmandan kurtulasın.”³⁰³

“Şehirli, nefsinin hilesini, tenin düzenini ne bilsin? O ancak kalbe gelen vahiyle kahredilebilir.”³⁰⁴

“Dünya büyücüsü pek bilgiç bir karıdır. Onun büyü ipini çözmek, herkesin ayağının harcı değil!

Eğer akıllar onun bağladığı düğümü çözebilseydi, Tanrı peygamberleri yollar mıydı?”³⁰⁵

İnsanlar kıyamet, mahşer, ahiret hayatı, mükâfat ve ceza ile ilgili bilgileri nebîlerden öğrenirler. Mevlânâ’nın bu husustaki yorumu şöyledir:

“O’ndan kıyameti sorup dururlar”³⁰⁶ ve Ey kıyamet, kıyamete ne kadar zaman var!’ derlerdi.

Birisi o hakiki mahşer olan peygamberden haşr’i sordu mu, çok defa hal diliyle “Mahşerden haşr’i soruyor.”derdi.”³⁰⁷ Mevlânâ burada Hz. Peygamberin son peygamber olduğuna telmihte bulunmaktadır.

“Ulu Tanrı O’nun hatırı için, ona vahiy gönderdi ve esirlere; “Rıdvan ve Gufran ahirette bulunan iki hazinedir. Biri sizin elinizden çıkmış olan, öbürü ise ahiretin hazinesidir.” de buyurdu.”³⁰⁸

“Tanrı dedi ki; “Üzeyir, eşeğine bir iyice bak. Çürümüş, etleri dökülmüş.

Onun cüz’lerini gözünün önünde bir araya getirecek, başını, kuyruğunu, kulaklarını, düzüp koşacağım.

Görünürde bir el olmadığı halde bütün cüzleri bir araya getiren, cesedin parçalarını bir yere toplayan benim.

Şu yama yamama sanatına bak hele. Eski palasları iğnesiz dikip durmakta.

³⁰³ Mesnevî, I, 238.

³⁰⁴ Mesnevî, III, 208,

³⁰⁵ Mesnevî, IV, 256.

³⁰⁶ en-Nâziat, 79/42

³⁰⁷ Mesnevî, VI, 63.

³⁰⁸ Fîhi Mâfîh, s. 83.

Diktiği sıralarda ne ip var, ne iğne. Fakat öyle diker ki ortada terzi bile görünmez.

Gözünü aç da haşr'i apâşıkâr gör, kıyamette hiç bir şüphen kalmasın.”³⁰⁹

“Bütün velîler ve nebîler “İyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğün karşılığı kötülüktür.” demişlerdir. “*Bir zerre kadar hayır işleyen kimse o hayrın ve zerre kadar kötülük yapan kimse de o kötülüğün cezasını görür.*”³¹⁰

Yeryüzünde insanlık menfaati için mevcut olan bütün sanatların kaynağı vahiydir. Mevlânâ'nın konuyla ilgili görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

“Her ot adımı, tesirini söyler: “Şuna canım, öbürüne zehir.

Buna zehirim, ona şeker, adım kader levhinde şudur.” diye dile gelirdi.

Doktorlar, Süleyman'dan o otu öğrenirler, bilgi sahibi olurlar, ona uyarlardı.

Bu suretle doktorluk kitapları düzdüler. Bedenleri hastalıklardan kurtardılar.

Bu nûcum ve tıp bilgileri, peygamberlerin vahiyleridir... Yoksa akıl ve duygunun o tarafa nerden yolu olacak?...

Bütün sanatlar, şüphe yok ki önce vahiyden meydana gelir; sonra akıl onların üstüne bazı şeyler katar.”³¹¹

İnsanlar arasındaki düşmanlıklar nübüvvet sayesinde giderilir. Mevlânâ'nın konuyla ilgili yorumu şu şekildedir:

“Medinelilerin iki kabilesi vardı. Birine Evs, öbürüne Hazreç denirdi. Adeta bir kabile öbürünün kanına susamıştı.

Mustafa'nın yüzünden o eski kinleri İslam ve saflık nuruyla mahvoldu.”³¹²

“Türk, Rum ve Arab'ın kavgasından, engür ve ineb şüphelerine düşmekten başka bir şey çıkmaz.

Manevi dilleri bilen Süleyman (as) gelmedikçe bu ikilik kalkmaz.”³¹³

³⁰⁹ Mesnevî, III, 143-144.

³¹⁰ ez-Zilzâl, 99/7-8; *Fîhi Mâfîh*, s. 105.

³¹¹ Mesnevî, IV, 106-107.

³¹² Mesnevî, II, 285.

³¹³ Mesnevî, II, 287.

Mevlânâ özetle insanların mânen birer ölü olduğunu ancak peygamberlerin diriltici nefesi olan vahiy ruhu ile diriltileceklerini şöyle dile getirmektedir:

“Ölmüş ruhların hepsi dirildiler, kanat çırpıtlar, (nefis olarak) öldüler. Ten mezarından baş kaldırdılar!

Birbirlerine “Bak! gökten bir sestir geldi!” diye müjde vermeye başladılar.

O sestten dinler gürbüzleşti..Gönüllerin dalları, yaprakları yeşerdi!

Süleyman’dan gelen o nefes, Sur üfürülmüş gibi ölüleri mezarlarından kurtardı.”³¹⁴

6- MEVLÂNÂ’YA GÖRE NÜBÜVVET-MUCİZE İLİŞKİSİ

Mevlânâ’ya göre mûcize, determinist³¹⁵ anlayışın zıttına sebepsiz ve vesilesiz olarak peygamberlerden meydana gelen bir hadisedir. O, bu hususu şu şekilde açıklamaktadır:

“Sebeplerin de başka sebepleri vardır. Sebebe bakma da, asıl ona bak!

Peygamberler sebepleri gidermek için geldiler. Mûcizelerini ta Zuhal yıldızına ulaştırdılar.

Sebeup ve vesilesiz denizi böldüler, ekmeksizin buğday yığınınu buldular.”³¹⁶

“Bütün Kur’an, sebebi gidermeye aittir. Zahiren yoksul olan peygamberin yüceliğini, yine zahiren yüce olan Ebû Leheb’in helâkini anlatır durur.

Ebabil kuşları iki üç taş attılar mı³¹⁷ o koca Habeş ordusunu kırıp geçirirler...

Öldürülmüş adama kesilmiş öküzün kuyruğuyla vur da hemen dirilsin, kefeniyle kalksın³¹⁸,

Kesilmiş boğazı yerinden davransın, kanını dökenlerden kanını istesin denir.”³¹⁹

³¹⁴ *Mesnevî*, IV, 69.

³¹⁵ Zorunsuzluk ve hür iradeyi kabul etmeyip, fizik rûhî ve ahlâkî bütün olayları bir takım zarurî sebepler zincirinin zaruretle tayin ettiğini iddia eden teori. Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987, s. 46, 47; Demir, Ömer-Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 71; Determinizm-mûcize ilişkisi için bkz. Çimen, Abdulah Emin, *Kur’an-ı Kerim’de Helâk Kavramı*, s. 42-43;

³¹⁶ *Mesnevî*, III, 204.

³¹⁷ el-Fîl, 105/4.

³¹⁸ el-Bakara, 2/73.

³¹⁹ *Mesnevî*, III, 205.

Mevlânâ'ya göre mûcize ile sihir farklı olaylardır. Bunu ancak, temyiz sahipleri anlar:

“Görmüyor musun? Firavun zamanında Mûsâ (as)’nın asası yılan ve sihirbazların değnekleri, ipleri ejderha olunca temyiz sahibi olmayan, bunların hepsini aynı renkte görerek ayıramadığı halde, temyiz sahibi, (sihirbazlar) temyiz vasıtasıyla sihri gerçekten ayırt edebildi.”³²⁰

Yine Mevlânâ'ya göre, Allah tarafından peygamberlere çeşitli vesilelerle birtakım mûcizeler ihsan edilmiştir. Bu mûcizelerin gayesi, inkârcılara karşı peygamberlerin nübüvvetlerini ispattır:

“İnkâr edenler güvenilir, yüce kişileri aşağılamayı kastettiler fakat bu aşağılama, yüceliğin ta kendisi oldu, mûcizelerin zuhuruna sebep kesildi.

Onların inkârdan kasıtları, dini aşağılamaydı; fakat bu aşağılamanın ta kendisi, peygamberlerin yüceliğini izhar etti.

Kötü kişilerin inkârı olmasaydı, mûcizenin meydana gelmesine ne lüzum vardı?

İnkâr eden düşman doğrunun ispatını istemeseydi kadı, tanık istemeye kalkışır mıydı?

Mûcize, dava sahibinin doğruluğunu şüphesiz olarak ispat eden bir tanıktır.

Hakikati tanıyamayanlar, peygamberleri kınadılar da Tanrı, o yüzden onlara lütufta bulundu, mûcizeler verdi.

Firavun’un hilesi, üçyüz kattı. Fakat hepsi de kendisinin aşağılanmasına, kökünün kazınmasına sebep oldu.

Mûsâ (as)’nın mûcizesini bozmak, hiçlemek için iyi, kötü, bütün büyücüleri getirdi.

Bu suretle asâ mûcizesini batıl ve rüsvay etmek, gönüllerdeki itibarını, kökünden söküp çıkarmak diledi.

Halbuki o hile, Mûsâ (as)’nın mûcizesinin zuhuruna sebep oldu, asânın itibarını bir kat daha artırdı.”³²¹

Mevlânâ'ya göre mûcizenin gayesini ve nübüvvetle olan ilişkisini, daha teferruatlı olarak maddeler halinde şu şekilde ele almak mümkündür:

³²⁰ *Fîhi Mâfîh*, s. 226.

³²¹ *Mesnevî*, VI,346.

a- Mûcizeler, peygamberlere insanlar arasında kabul ve üstünlük sağlar. Bu durum, onların tebliğ ve irşad görevlerinde kendilerine yardımcı olur. Mesnevî’de Hz. İsa ile bir şahıs arasında geçen konuşma bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

“Adam dedi ki, “Körün gözlerini, sağırın kulağını açan Mesih sen değil misin?”

İsa (as), “Evet benim.” dedi. Adam, “Gayb efsunlarına me’va olan,

O efsunu ölüye okuyunca ölüyü, av bulmuş aslan gibi sıçrayıp diriltten padişah sen değil misin?” dedi.

İsa (as), “Benim.” dedi. Adam dedi ki, “A güzel yüzlü, topraktan kuşlar yapan sen değil misin?”³²²

b- Mevlânâya göre mûcizeler, inatçı olmayan kimselerin imanına, inananların da zamanla kalplerinde oluşabilen vehimlerin giderilmesine ve itmi’nanlarının artmasına vesile olur. Mevlânâ bunu eserlerinde zaman zaman işlemiştir. Fîhi Mâfih’te Hz. Peygamberin Bedir esirlerini görünce gülmesiyle başlayan diyalogda bu görüşünü ortaya koymaktadır:

“Mustafa (sav), onların içlerinden geçen bu şeyi anlayıp buyurdu ki: Haşa! Ben, düşmanları esirim ve kahrıma uğramış ve sizleri de zarar etmiş olarak gördüğüm için gülmüyorum. Sır gözüyle bir kavmi cehennemden, külhanın ocağından ve kinle kararmış bacadan, bağlar ve zincirlerle çeke çeke, zorla cennete ve ölümsüz bir gül bahçesine götürdüğüm halde, onların ‘bizi bu tehlikeli yerden, o güven içinde olan gül bahçesine niçin götürüyorsun?’ diye bağırıp, beddua ettiklerini gördüğümden gülüyorum. Bununla beraber siz, şimdilik böyle bir görüşe sahip olmadığınızdan dolayı, bu dileğimi anlayamaz ve açıkça göremezsiniz... Ey esirler! Eğer, ilk dininizden döner, korku ve endişe içinde bulunduğunuz zaman, beni görür ve bütün hallerde, bana yenilmiş olduğunuzu kabul ederseniz, ben sizi bu korkudan kurtarırım; yağma edilen ve ziyan edilen mallarınızın hepsini, belki fazlasıyla ve daha iyisini size geri veririm. Sizi yarlıgarım. Ahiret saadetini, dünya saadetine yaklaştırmam. Abbas, “Tevbe ettim, bulunduğum halden döndüm.” dedi.

³²² Mesnevî, III, 209.

Mustafa (sav), “Tanrı bu iddia ettiğin şey için delil göstermeni istiyor.” dedi. Abbas, “Bismillah, ne delil istersin?” dedi. Peygamber (sav), “Elinde kalan malları, kuvvetlenmeleri için İslam askerine dağıt. Eğer Müslüman oldunsa, İslamlığın ve Müslümanlığın iyiliğini istemen lazım.” buyurunca, “Ey Tanrı’nın elçisi! Benim neyim kaldı ki? Hepsini yağma ettiler. Bana eski bir hasır bile bırakmadılar.” dedi. Bunun üzerine peygamber, “Gördün mü, düzelmedin, olduğun gibisin, değişmedin. Ben sana ne kadar malın olduğunu ve onu nerede sakladığını, kime bıraktığını, nereye gizleyip gömmüş olduğunu söyleyeyim mi?” buyurunca o, “Haşa!” dedi. Peygamber, “Malının şu kadarını annene bırakmadın mı? Falan duvarın dibine gömmedin mi? Ve ona eğer dönersem bana teslim edersin; dönmezsem şu kadarını falan iş için harcarsın, şu kadarını filana verirsın, şu kadarı da senin olur, diye etraflica vasiyet etmedin mi?” buyurdu. Abbas bunları işitince şehâdet parmağını kaldırdı ve tam bir sadakatla iman getirdi ve “Ey peygamber! Ben gerçekten senin de eski meliklerden Haman, Şeddad ve Nemrut gibi, sadece dünyevi bir devlet sahibi olduğunu sanıyordum. Bunları buyurduğun zaman, bu devletin gizli, ilahi ve rabbani bir devlet olduğu anlaşıldı.” dedi.”³²³

Yine peyderpey diğer peygamberlerin mûcizelerinden bahsederken mûcizelerin inanların imanını artırdığı görüşü göze çarpmaktadır:

“Mûsâ ile kavmini mahvetmek için Nil kıyısına kadar asker çekti.

Halbuki bu, Mûsâ ümmetinin emin olmasına, kendisinin yerin dibine, helâk çölüne gitmesine sebep oldu.

Firavun Mısır’da kalsaydı, oraya gelmeseydi, Mûsâ (as) kavminin vehmi nasıl geçerdi?

Ardlarına düştü, Mûsâ kavmini adeta eritti, yaktı yandırdı. Tanrı bu suretle emniyet, bil ki korkudandır, dedi.

Gizli lütuf ona derler ki, hiçbir şeye muhtaç olmayan Tanrı, ateş gösterir, halbuki nurdur.

³²³ *Fîhi Mâfîh*, s. 6-9.

Tanrı'dan çekinen kişiye mükafatta bulunmak gizli ve olmayacak bir şey değildir. Sen hataya düşen büyücülere hatalarından sonra ettiği lütfâ bak.^{”324}

“Tur dağı Mûsâ nurundan raksa geldi, kâmil bir sufi oldu, noksandan kurtuldu.”³²⁵

Mevlânâ, peygamberlerin seslerinin, yüzlerinin de birer mûcize olduğunu bu mûcizelerin iman edenlerin imanını artırdığını şöyle ifade eder:

“Her ümmetin gönlünde Hakk’tan bir tat vardır. Peygamberlerin yüzü ve sesi de mûcizedir.

Peygamber, dışardan seslendi mi ümmetin canı, içerden secde eder.

Çünkü can kulağı, âlemde hiç kimseden o sese benzer bir ses duymamıştır.”³²⁶

Mevlânâ’ya göre Kur’an en büyük mûcizedir, Hz. Peygamber vefat etmiş olmasına rağmen bu mûcize halen dipdiridir:

“Ey peygamberimiz, sen sihirbaz değilsin, doğrusun.

Sen de Mûsâ’nın giydiği elbiseyi giymişsin, sen de O’nun gibi bir peygambersin.

Kur’an’ın, Mûsâ’nın asâsına benzer, küfürleri ejderha gibi sömürüp yutar.

Sen toprak altında uyursun ama, o tertemiz söz, asâ gibi, her şeye âgahtır.”³²⁷

c- Mûcizeler, peygamberleri korur, düşmanlarını ise kahreder:

“Hud, müminlerin bulundukları yerin çevresine bir çizgi çizdi. Rüzgâr, o araya gelince hafif ve latif bir halde esiyordu.

Çizgiden dışarıda olanların hepsini, parça parça ediyordu...

Ateş, İbrahim (as)’e diş geçiremedi. Çünkü Tanrı seçilmişti idi. Onu nasıl ısırabilir?

Deniz dalgası Tanrı fermanı ile koşunca Mûsâ, kavmini Kıptîler’den ayırt etti.”³²⁸

“Tanrı fermanı erişince toprak, Karun’u altınlarıyla, tahtıyla ta dibine çekti.”³²⁹

“Nuh’a ve Mûsâ’ya deniz dost olmadı mı? Düşmanlarını da kinle kahretmedi mi?

³²⁴ Mesnevî, VI, 346-347.

³²⁵ Mesnevî, I, 69.

³²⁶ Mesnevî, II, 276.

³²⁷ Mesnevî, III, 97.

³²⁸ Mesnevî, I, 68.

³²⁹ Mesnevî, I, 69.

İbrahim’e kale olup da Nemrut’un kalbinden duman çıkarmadı mı?

Dağ, Yahya’yı kendisine çağırarak ona kastedenleri taşlarıyla paralayıp sürmedi mi?”³³⁰

“Salih’in devesi, salih kişilerin cisimleri gibidir; onlar, kötülerin helâkı için tuzaktır.

Neticede “Tanrı devesinden ve içeceğinden çekinin!” hükmü, o ümmeti ne dertlere uğrattı, onları nasıl helâk etti.”³³¹

“O bey, hileye saptı, İsa’yı tutturmak istedi. İsa, evine girdi, yüzünü gizledi.

O da, taca sahip olmak için eve girdi. Halbuki İsa’ya benzedi, dar ağacının tacı oldu.

“Aman beni asmayın, ben İsa değilim. Ben Yahudilere izi kutlu bir beyim.” dedi.

Onlar hemen, yürüyün, saldırın, İsa’dır bu: Bizim elimizden hileye saparak kurtulmak istiyor, tez darağacına çekin dediler.

Nice ordu vardır ki, bir zafer elde etmek için yürür. Kendi başını yer. Artıklarını başkaları kapışırlar.”³³²

“İsa o gencin isteğiyle kemiklere Tanrı adını okudu. Tanrı’nın hükmü, o çiğ herif için o kemikleri diriltti.

Aradan bir kara aslan da dirilip sıçradı, ahmağa bir pençe vurup öldürdü.”³³³

d- Mûcizeler, peygamberlere Allah’ın lütuf ve ikramıdır:

“İsa gibi hani. Irmak onu baş üstünde tutardı; âb-ı hayat içinde gark olmadan emindi.

Ahmet dedi ki: Eğer yakîni fazla olsaydı hava, ona binek olurdu.

Benim gibi; Ben de havaya bindim, miraç gecesi hava üstünde yürüdüm.”³³⁴

“Süleyman’ın büyük divan çadırı kurulunca bütün kuşlar huzuruna geldiler.

³³⁰ Mesnevî, I, 147.

³³¹ Mesnevî, I, 202.

³³² Mesnevî, VI, 347-348.

³³³ Mesnevî, II, 36.

³³⁴ Mesnevî, VI, 97.

O’nu kendilerinin dilini anlar, sırrını bilir bir zat bulup huzuruna canla başla bir bir koştular.^{”335}

“Kötü koku, gözü karartır, Yusuf’un kokusu ise göze nur verir.”³³⁶

“Süleyman, “Rabbi heb lî” demiş, yani benden başkasına bu saltanatı verme!”³³⁷

“Dâvud’un canı, O’nun şulelerinden hararetlendi de ondan dolayı elinde demir yumuşadı, eridi.

Süleyman O’nun vuslatından süt emdi de cinler, periler onun için fermanına tabi oldular.

Yakup, O’nun kaza ve kaderine teslim oldu da ondan oğlunun kokusuyla gözü açıldı, aydınlandı.

Ay yüzlü Yusuf o güneşi gördü de rüya tabirinde o kadar uyanık hale geldi.

Asâ, Mûsâ’nın elinde su içti de o yüzden Firavun’un saltanatını bir lokma etti.

Meryem oğlu İsa, merdivenini buldu da dördüncü kat göğün üstüne çıktı.

Muhammed o mülkü, o nimeti buldu da hemencecik Ay’ı ikiye böldü.”³³⁸

e- Mevlânâ’ya göre akıl, bugünkü tabirle determinizmi kabul eder, din ise gizli olan asıl sebebi kabule davet eder. Mûcize, sebepsiz olaylarla dini destekler:

“Mûsâ ve Muhammed’in mûcizelerine dikkat et, sopa nasıl yılan şekline girdi, direk nasıl irfan sahibi oldu.

Sopa yılan şekline girdi, direktten de inilti duyuldu. Bu mûcizeleri dini izhar için günde beş kere ilan ederler.

Bu din lezzeti, eğer akla aykırı olmasaydı, bunca mûcizeye hacet var mıydı?

Akıl, akla uygun olan her şeyi mûcizesiz, keşmekeşsiz kabul eder.

³³⁵ Mesnevî, I, 97.

³³⁶ Mesnevî, I, 152.

³³⁷ Mesnevî, I, 209.

³³⁸ Mesnevî, II, 70.

Bu bakir yolu, akla aykırı (akıl hududundan hariç, kıyas ve istidlale sığmaz) gör ve bu görüş, her devlet sahibine makbuldür; buna da dikkat et.”³³⁹

“(Tanrı, Mûsâ’ya) hadi o sopayı kımıldat da topraklar, çekirgelerin mahvettiklerini yeniden bitirsin!

O çekirgeler derhal yansın, kavrulsun, kapkara kesilsin de halk, Tanrı’nın her şeyi nasıl değiştirdiğini görsün!

Bu işi yapmak için sebebe ihtiyacın yoktur. O sebep, hakikati örtmek, gizlemek içindir.

Bu suretle tabiata inanan ilaca sarılır... münecim yıldıza yüz tutar.”³⁴⁰

f- Mevlânâ’ya göre mûcize ile çeşitli bela ve musibetler, hatta Kur’an’da haber verildiği şekliyle yaklaşan bir helâk hadisesi bile tamamen ortadan kaldırılabilir:

“Yunus peygamberin kavmine bela gelip çattı. Gökten ateş dolu bir bulut ayrıldı.

Yıldırımlar saçıyor, taşları yakıyordu. Gök gürlemekte, denizleri sarartmakta idi.

Onların hepsi, damlardaydı. Vakit geceydi. Gök yüzünden gelen bu bela, gece vakti gelip çatmıştı.

Hepsi damlardan aşağı indi. Başlarını açıp ovanın yolunu tuttular.

Analar, evlatlarını kendilerinden ayırdılar. Hepsi, feryad figana, çağırışıp ağlaşmaya koyuldu.

O kavim, akşam namazından seher çağına kadar başlarına toprak serptiler.

Hepsi avaz avaz ağlaşıp yalvardılar. O inatçı kavme Tanrı acıdı.

Ümitsizlikten, sabırsız ah ve feryattan sonra yavaş yavaş bulut dağılmaya başladı.”³⁴¹

g- Cahil ve Tanrı meselesinden uzak kimselere mûcizeler fayda vermez, iman etmeye mecbur bırakmaz:

³³⁹ *Mesnevî*, I, 171.

³⁴⁰ *Mesnevî*, IV, 287.

³⁴¹ *Mesnevî*, V, 134.

“Mûcizeler, imana sebep olmaz, sıfatları çeken cinsiyet kokusudur.

Mûcizeler düşmanı kahretmek içindir. Halbuki cinsiyet kokusu gönül almaya, insanı âşık etmeye sebep olur.

Mûcizeler düşmanı kahreder ama dostu değil. Hiç dostun boynu bağlanır mı?”³⁴²

“Ebû Cehil’in elinde taş parçaları vardı. Dedi ki; ‘Ey Ahmet! Şu avucumdaki nedir?

Çabuk söyle! Madem ki göklerin sırlarına vakıfsın, peygambersen avucumda ne saklı?’

Peygamber, ‘Onlar nedir, ben mi söyleyeyim yoksa onlar mı doğru olduğumuzu söylesin, bizi tasdik etsinler, hangisini istersin?’ dedi.

Ebû Cehil, bu ikincisi daha garip, deyince peygamber dedi ki, evet Tanrı ondan daha ilerisine de kadirdir.

Derhal Ebû Cehil’in avucundaki taşların her biri şehâdet getirmeye başladı,

“İbadete layık hiçbir şey yoktur, ancak tek Tanrı’ya tapılır.” dedi ve “Muhammed Tanrı elçisidir.”³⁴³ incisini deldi.

Ebû Cehil, taşlardan bu sözü işitince hiddetle taşları yere vurdu.”³⁴⁴

Mûsâ, buzağıya tapan kimseye şu şekilde hitap etmişti:

“Ey kötülükten, sapıklıktan fena düşüncelere saplanmış kişi,

Benden bunca burhan görmene ve benim bu derece güzel huyuma rağmen, peygamber olup olmadığımı dair yüzlerce şüphen vardı.

Benden yüz binlerce mûcize gördüğün halde hayalin yüz kat artmakta, o derece zanna şüpheye düşmekteydin.

Hayalden, vesveseden daraldın, peygamberliğime ta’n edip durmaya başladın.

Seni Firavun’a uyanların şerrinden kurtarmak için denizden apaçık toz kopardım.

Gökten kırk yıl kâselerle yemek geldi, duam bereketiyle taştan ırmak coştı.

³⁴² *Mesnevî*, VI, 96.

³⁴³ *el-Feth*, 48, 29.

³⁴⁴ *Mesnevî*, I, 172-173.

Bu ve buna benzer nice yüzlerce mûcize, senin vehmini azaltmadı, eksiltmedi,

Fakat sihirli bir buzağı ses verdi; Tanrım sensin diye derhal secde ettin.

O vehimlerini Nil götürdü. O soğuk anlayışın uykuya daldı.

Onun hakkında da niye kötü bir zanna düşmedin? Ey kötü suratlı, onun önüne nasıl baş koydun?....

Ben size, daha ziyade şaşılacak pek çok şeyler gösterdim. Fakat aşağılık kişiler nasıl olur da hakkı kabul ederler?

Batılları ne cezbedebilir? Ancak batıl! Tembellere ne hoş gelir? Tembellik!

Çünkü her cins kendi cinsini çeker...

Leğeni damdan düşen, şöhreti âleme yayılan dertliden hakkı gizledik, fakat gizlenmedi gitti.

Cahil olan ve Tanrı derdinden uzak olan kişiye de hakikat sırlarını nice defalar gösterdiler de o görmedi.

Gönül aynası saf olmalı ki, orada çirkin suratı güzel surattan ayırdedebilsin.”³⁴⁵

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Mevlânâ’ya göre peygamberlerin asıl görevi Allah’ın emirlerini tebliğ etmektir. Mûcizeler, nübüvvetlerini ispata³⁴⁶ ve halkı sınamaya birer vesiledir:

“Evvelce o, kuzulara ağaçlardan yaprak silkerdi. Fakat o mağrur kavme mûcize oldu.

Firavun’a uyanların başına hakim kesildi. Sularını kan yaptı. Elleriyle başlarını dövmelerine sebep oldu.

Tarlalarına çekirgeler üşüşüp ne varsa yediler, süpürdüler. Ekinleri kıtlık ve ölüm mahsulü verdi.

Mûsâ (as) nihayet, işin sonuna bakınca kendinden geçti ve duaya başladı.

Dedi ki, ‘Ya Rabbi! Bütün bu mûcizeler, bu çalışmalar neden? Çünkü bu topluluk, doğru yola gelmeyecek ki!’

³⁴⁵ *Mesnevî*, II, 156-157.

³⁴⁶ bkz. Gürer, Dilaver, *Mesnevî’de peygamber kavramı ve peygamberler*, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005, s.115.

Tanrı'dan emir geldi: Nuh (as)'a uy! Malum olan akıbeti görmeyi bırak!

Onu bilmezlikten gel, çünkü sen yola davetçisin, Tanrı emrini tebliğ et, diye emredilmiştir. Bu boş değil ya,

Senin bu ısrarla onları doğru yola çağırışının en ehemmiyetsiz hikmeti şudur; onların inadı, ısrarı meydana çıkar da

Tanrı'nın yol göstermesi ve sapıklığa sevk etmesi bütün fırkalarca bilinir.

Varlıktan maksat, Tanrı kemalini izhar etmektir. Şu halde halkı, öğütlerle, azdırmakla sınamak gerek.³⁴⁷

“Ay bir gece içinde burçları dönüp dolaşıyor. Peki neden mîracı inkâr ediyorsun öyle ise?

O eşi bulunmaz tek inci, yüzlerce Ay'a bedeldir. Bir işaretiyle Ay ikiye bölündü.

Şaşılacak şey şu ki, Ay'ı yardı ama, halkın duyguları zayıf olduğu için bu kadarcık bir mûcize gösterdi.

Yoksa peygamberlerle Tanrı Resûllerinin işleri, güçleri, göklerden de dışarıdır, yıldızlardan da.

Feleklerden, şu dönen göklerden dışarı çık da onların işlerini güçlerini seyret!”³⁴⁸

7- MEVLÂNÂ'YA GÖRE MÛCİZE-TABİAT KANUNLARI İLİŞKİSİ

Mevlânâ tabiat kanunlarını, Allah tarafından yaratılan sebep, adet, yol, yordam; mûcizeyi de bu adetlerin Allah tarafından kaldırılması olarak şu şekilde tarif etmektedir:

“Peygamberlerin, aklımıza fikrimize sığmayan yüz binlerce mûcizeleri, sebeplerden değil, Tanrı yaratmasıyla olmuştur. Yoklara kabiliyet, nereden geliyor? Kabiliyet, Tanrı işinde şart olsaydı hiçbir yok, varlık âlemine gelmezdi. Arayanlar için bu gök perdenin altında “bir âdettir” kodu, sebepler ve yollar yarattı. Olan şeylerin pek çoğu o âdete göre

³⁴⁷ *Mesnevî*, IV, 286.

³⁴⁸ *Mesnevî*, VI, 272-273.

olagelir. Fakat bazen de olur ki kudret, o âdeti yırtar, kaldırır. Hoşluk ve tatlılıkla adet, yol yordam kodu ama sonra da o âdeti, o yolu yordamı yırttı, adına mûcize dendi.”³⁴⁹

Mevlânâ’nın düşüncesinde mûcize-tabiat kanunları ilişkisi, şu şekilde özetlenebilir:

a- Mevlânâ’ya göre dünyada neticeye ulaşmak için esbaba tevessül şarttır. Ancak sebepleri yaratan Allah, bir şeyi yaratmaktan da aciz değildir.

“Sebepsiz olarak bize yücelik gelmez. Gelmez ama kudret, sebebi kaldırmada aciz değildir.

Ey sebebe kapılan, sebepten dışarı uçma, fakat sebebi yaratanı da abes sanmaya kalkışma!

Sebebi yaratan Tanrı, ne dilerse yapar. Mutlak olan kudret, sebepleri de yırtar, ortadan kaldırır.

Fakat arayan muradına erişsin diye, çok defa yaptığı işleri sebeple yapar, sebeple yaratır.

Sebepler olmasa mürit, nasıl yol arasın? Şu halde yolda sebeplerin görülmesi lazımdır.”³⁵⁰

“Ulu Tanrı; Zekeriya (as)’ya, “Sana çocuk vereceğim” diye vadetti. O: ‘Ben ve karım çok yaşlıyız. Karım artık çocuk yapamayacak bir durumda. Ey benim Tanrım! Böyle bir kadından nasıl bir çocuk meydana gelir?’³⁵¹ diye ağlayıp sızladı. Ona: ‘Ey Zekeriya! Sakın, ipin ucunu kaybettin! Ben sana yüz bin kere sebepler dışındaki işleri gösterdiğim halde, sen unuttun ve hâla sebeplerin bahaneler olduğunu bilmiyor musun? Şu anda ben, gözünün önünde senden kadın ve hamilelik olmadan yüz bin çocuk dünyaya getirebilirim. Buna gücüm yeter. Hatta bir işaret etsem, dünyada olgun, yetişkin ve bilgin insanlar meydana gelir. Ben ruhlar âleminde seni anasız babasız yaratmadım mı? Sen var olmadan önce de, üzerinde lütuf ve inayetlerim yok muydu? Bunları niçin unutuyorsun?’ karşılığını verdi.”³⁵²

³⁴⁹ *Mesnevî*, V, 129.

³⁵⁰ *Mesnevî*, V, 129.

³⁵¹ Meryem 19/7-9.

³⁵² *Fîhi Mâfîh*, s. 108-109.

b- Sebepler yani tabiat kanunları, yüzlerce sayıda görülse de, asıl sebep tektir. Mevlânâ, bu hususu şu şekilde anlatmaktadır:

“Mesela, bahar mevsiminde insanlar, ziraatla uğraşırlar, kırlara çıkar, yolculuk eder, yapılar yaparlar. Bütün bunlar baharın bağışı ve vergisidir. Yoksa hepsi, oldukları gibi evlerinde, kovuklarında mahpus kalırlardı. O halde gerçekten bu ekip biçmeler, gezmeler ve yiyip içmelerin hepsi baharındır. Bahar o insanların velînimetidir. Buna rağmen insanların gözü yine sebeplerdedir. Bütün işleri sebeplerden bilirler.”³⁵³

“Görmüyor musun? Bir insanın türlü türlü, yüzlerce arzusu vardır: Tutmaç isterim, börek isterim, helva isterim, kızarmış et isterim, meyve isterim, hurma isterim, der. Bu söylediği ve saydığı şelerin aslı birdir ve o da, açlıktır. Açlık bir tek şeydir. İnsan birinden doyunca; bunların hiçbiri gerekmez der. O halde anlaşılmış oluyor ki, on ve yüz sayıları yoktur; sadece bir vardır.”³⁵⁴

“Çıkrığın dönmesi, ipin sarılıp koyuverilmesine sebeptir. Fakat çıkrığı döndüreni görmemek hatadır.

Dünyada bu sebep iplerini, sakın ha, sakın ha...bu başı dönmüş felekten bilme. Ki felek gibi bomboş ve sersem bir halde kalmayasın; akılsızlıktan çıra gibi yanmayasın!”³⁵⁵

c- Tabiat kanunlarının işlemesi, Allah’ın izniyledir. Kıvılcım Allah’ın izniyle çakar, ateş Allah’ın izniyle yakar:

“Taşı, demire vurunca kıvılcım sıçrar. Fakat kıvılcım senin çakmağı çakmanla değil, Tanrı fermanı ile dışarı ayak basar.

Zulüm demiriyle taşı birbirine vurma. Çünkü bu ikisi, erkek ve kadın gibi meydana çocuk getirirler.

Taş ve demir sebepten ibarettir ama ey iyi adam, sen daha ileriye bak!

³⁵³ *Fîhi Mâfîh*, s. 107.

³⁵⁴ *Fîhi Mâfîh*, s. 13.

³⁵⁵ *Mesnevî*, I, 67.

Çünkü bu sebebi o sebep zuhura getirmiştir. Zahirî sebep, hakîkî sebep olmaksızın kendi kendine nasıl meydana gelir?

Enbiyaya rehber olan o sebepler, bu sebeplerden daha yüksektir.

Bu sebebi müessir bir hale getiren o sebeptir. Bazen de olur ki, semeresiz ve atıl kılar, hükümsüz bırakır.

Bu sebebe akıllar mahremdir. O sebeplerin mahremi de enbiyadır.”³⁵⁶

“Ey sert huylu! Tabiatındaki o cihanı yakıcılık nerede?

Niye yakmıyorsun? Ne oldu senin hassan? Yoksa bizim talihimizden niyetin mi değişti?

Sen ateşe tapana bile lütfetmezsin. Sana tapmayan nasıl kurtuldu?

Ateş! Sen hiç sabırlı değildin. Niye yakmıyorsun, sebep ne, kadir mi değilsin?

Bu, göz bağı mı, yoksa akıl bağı mı? Böyle yücelmiş alev nasıl yakmaz?

Seni birisi büyüledi mi, yoksa bu simya mı? Yahut tabiatının değişmesi bizim talihimizden mi?

Ateş dedi ki: Ey Şaman! Ben yine o ateşim. Hele bir içeri gel de benim hararetimi gör.

Benim tabiatım da değişmedi, unsurum da. Ben Tanrı kılıcıyım, izinle keserim.”³⁵⁷

d- Tabiat kanunları hakiki sebebin görünmesine perdedir. Allah, peygamberlerine bu perdeyi yırtmak suretiyle mûcizeler ihsan etmiş, asıl sebep onlara keşfolunmuştur:

“Fakat velîlere sebeplerin, sebebi yaratanı bilmelerine ve görmelerine engel olan birer perdeden başka bir şey olmadığı keşfolunmuştur. Mesela, bir kimse perde arkasında konuştuğu zaman, perdenin konuştuğunu zannederler ve onun sadece bir örtü olduğunu, bir şey yapamadığını bilmezler. Ancak adam perdenin arkasından çıkınca onun arada bir bahane olduğunu anlarlar. Tanrı’nın velîleri sebeplerin dışında bulunan, zahir olmuş ve yapılmış olan birçok işleri görmüşlerdir. Mesela, dağdan deve çıkmış, Mûsâ’nın asâsı ejder olmuş, kaskatı bir taştan on iki tane çeşme akmış, bunun gibi, Mustafa (sav) da, Ay’ı

³⁵⁶ Mesnevî, I, 67.

³⁵⁷ Mesnevî, I, 66.

aletsiz olarak bir işaretle ikiye bölmüş ve Âdem annesiz ve babasız olarak dünyaya gelmişti. İbrahim için, ateşten güller ve güllükler bitmişti. Daha bunlar gibi sonsuz misaller verilebilir. İşte bu yüzden vefiler bunları görünce, sebeplerin arada bahane olduğunu, hakikatte işi başkasının yaptığını, sebeplerin sadece avamın onunla meşgul olmaları için, o işleri yapanın görülmesine engel olan perdeden başka bir şey olmadığını anlarılardı.”³⁵⁸

e- Mevlânâ’ya göre tabiat kanunu olarak sürekli görmekte olduğumuz olaylar da, birer mûcizedir. İbrahim (as)’in Nemrud’a sunduğu delil buna bir örnektir:

“Biri sordu ki, İbrahim (as) Nemrud’a: “Benim Tanrım ölüyü diriltir, diriye de öldürür.” buyurdu. Nemrut: “Ben de birini azledersen onu öldürmüş ve birine de mansıp verirsem, onu diriltmiş olurum.” dedi. O zaman İbrahim (as) bu sözünden geri döndü ve bir başka delil getirip dedi ki: “Benim Tanrım, güneşi doğudan çıkarıyor, batından batırıyor; sen bunun aksini yap!” Bu söz görünüşte ona aykırıdır. Mevlânâ buyurdu ki: Haşa ki, İbrahim (as) onun deliliyle susturulmuş olsun ve ona verecek cevap bulamasın! Belki bu, başka bir misalle getirilmiş bir cevaptır. Bununla İbrahim (as), Ulu Tanrı cenini rahim doğusundan çıkarır ve mezar batısında gömer, demek istiyor. Şu halde İbrahim (as)’in delili aynı demektir. İnsanı ulu Tanrı her an yeniden yaratıyor ve onun içine başka bir şeyi yeniden yeniye gönderiyor. Bunların birincisi ikincisine, ikincisi üçüncüsüne benzemiyor. Fakat insan, bundan yani kendisinden habersizdir (yani kendisini tanımaz).”³⁵⁹

f- Mevlânâ’ya göre tabiat olayları, insan duygularını yanıltır. Bu da Allah tarafından bir imtihandır:

“Bu sebepler görüşlere perdedir. Çünkü her göz, O’nun sanatını görmeye layık değildir. Sebebi yırtacak bir göz gerek ki, perdeleri kökünden çekip çıkarsın. Bu suretle de mekansızlık yurdunda sebepleri yaratanı görsün.”³⁶⁰

“Yüce Tanrı aldatıcıdır. Güzel şekiller göstererek aldatır. O şekillerin içinde kötülere de vardır. Bunu insanın, bana güzel bir düşünce ve iyi bir iş yüz gösterdi, diye kendi

³⁵⁸ *Fîhi Mâfîh*, s. 107-108.

³⁵⁹ *Fîhi Mâfîh*, s. 292.

³⁶⁰ *Mesnevî*, V, 129.

kendini aldatıp gururlanmaması için yapar. Eğer her görünen şey, görüldüğü gibi olsaydı, o kadar keskin ve aydınlık bir görüşe sahip olan peygamber; “Bana eşyayı olduğu gibi göster.” diye feryat etmezdi. O, bununla demek ister ki; ey benim Rabbim! Gerçekte çirkin olanı güzel, güzel olanı ise çirkin gösteriyorsun; bize her şeyi olduğu gibi göster ki tuzağa düşmeyelim ve her zaman yolumuzu kaybetmeyelim. Şimdi, senin düşüncen, her ne kadar parlak ve güzel ise de onunkinden daha iyi olmaz. Sendeki her düşünceye ve her tasavvura güvenme, yalvar ve kork.”³⁶¹

“Bir insanı, her şeyin hayali o şeye doğru götürüyor. Mesela bahçe hayali bahçeye, dükkün hayali dükkana. Yalnız bu hayallerde gerçeği değiştiren bir şey saklıdır. Mesela birşeyin hayali seni çekti, hayale uyup oraya gidiyorsun. (O gerçeği değiştiren şey), yani yalan-dolan orasını sana güzel göstermiştir. Sonra pişman olup kendi kendine: Bunda bir hayır vardı, sandım, meğer yokmuş, diyorsun.”³⁶²

g- Tabiat olayları, herkesin elinde aynı sonucu verir; mucizeler ise ancak nebîlerin elinden meydana gelir ve inananların lehine sonuçlar doğurur:

“Eğer bir insan, yüz bin mucize ve kerâmet görse, onda velî ve nebîden uygun bir parça bulunmazsa, birleşmezler ve bunun faydası da yoktur. Onu velîye ve nebîye ulaştıran, onların sevgisini içlerinde kaynaştıran, o ortak olan parçadır. Eğer samanda, kehribar ile müşterek bulunan bir parça olmazsa hiçbir zaman kehribar tarafına gitmez. Onlar arasında bulunan bu aynı cinsten oluş, gizli bir şeydir, göze görünmez.”³⁶³

“Hud (as), müminlerin bulundukları yerin çevresine bir çizgi çizdi. Rüzgâr o araya gelince hafif ve latif bir halde esiyordu.

Çizgiden dışarıda olanların hepsini, havada parça parça ediyordu.”³⁶⁴

“Yoldaş, ölüleri diriltmek için okuduğunu o yüce adı

Bana da mutlaka öğret de bir iyilikte bulunayım, o adı okuyup kemiklere can vereyim dedi.

³⁶¹ *Fîhi Mâfîh*, s. 10-11.

³⁶² *Fîhi Mâfîh*, s. 12.

³⁶³ *Fîhi Mâfîh*, s. 12.

³⁶⁴ *Mesnevî*, I, 68.

İsa (as) dedi ki, sus! Bu senin işin değil. Senin nefeslerinin, senin sözünün harcı değil!

Nefesin yağmurlardan daha arı duru olması, o nefes sahibinin meleklerden daha idrakli bulunması lazımdır.

Adem (as), ömürlerce yandı, yakıldı da arındı; felekler hazinesine emin oldu.

Sen de sağ eline bir sopa aldın ama, senin elin nere, Mûsâ'nın eli nere?

O ahmak, benim sırlara kabiliyetim yoksa o adı, bu kemiklere sen oku, dedi.”³⁶⁵

“İsa (as) o gencin isteğiyle Tanrı adını okudu. Tanrı'nın hükmü, o çiğ herif için o kemikleri diriltti.

Aradan bir kara aslan da dirilip sıçradı, ahmağa bir pençe vurup öldürdü.”³⁶⁶

“Sopa, Mûsâ'nın elinde doğruluğuna şahit oldu, sihirbazın elinde ise bir şeye yaramadı.

İsa (as) bu yüzden yoldaşına tek Tanrı'nın o yüce adını belletmedi.

Çünkü bilmez de alete noksan bulur. Taşı toprağa vur, hiç ateş çıkar mı?

Elle alet, taşla demire benzer. Çift olması gerek ki ateş çıksın. Çifti olmayan, aleti bulunmayan tek Tanrıdır.”³⁶⁷

8- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLER

Mevlânâ topraktan yaratılan ve ilk peygamber olan Hz. Âdemden Hz. Muhammed'e kadar binlerce peygamber gönderildiğini belirtmiş,³⁶⁸ bazı peygamberleri de çeşitli yönleriyle şöyle özetlemiştir:

Peygamberleri, ihtiyacı olduğundan değil de fazlından, kereminden gönderen,

Aşağılık topraktan yüce padişahlar yaratan,

Onları topraktan yaratılmış mahlukatın tabiatlarından arıtan,

Gök ehlinin derecelerinden üstün kılan,

³⁶⁵ *Mesnevî*, II, 11-12.

³⁶⁶ *Mesnevî*, II, 36.

³⁶⁷ *Mesnevî*, II, 24.

³⁶⁸ *Mesnevî*, III, 8.

Ateşten saf bir nur yaratıp onunla bütün nurları parlatan,

Nurlara doğan, nurları aydınlatan nuru yaratan, Âdem peygamberin feyz alıp marifete eriştiği ziyayı meydana getiren,

Âdem'in bitip Şis'in devşirdiği nuru, Âdem'in görüp Şis'i yerine halife ettiği nuru.

Nuh'un feyz aldığı, can denizi havasında inciler yağdırdığı nuru halkedene andolsun.

İbrahim'in canı o nurlardan nurlandı da pervasızca ateş şulelerine koştu, ateşe atıldı.

İsmail onun ırmağına düştü de o yüzden parlak bıçağının önüne baş koydu, boyun verdi.

Dâvud'un canı onun şulelerinden hararetlendi de ondan dolayı elinde demir yumuşadı, eridi.

Süleyman onun vuslatından süt emdi de cinler, periler onun için fermanına tabi oldular.

Yakup, onun kaza ve kaderine teslim oldu da ondan oğlunun kokusuyla gözü açıldı, aydınlandı.

Ay yüzlü Yusuf, o güneşi gördü de rüya tabirinde o kadar uyanık hale geldi.

Asâ, Mûsâ'nın elinden su içti de o yüzden Firavun'un saltanatını bir lokma etti.

Meryem oğlu İsâ merdivenini buldu da dördüncü kat göğün üstüne çıktı.

Muhammed, o mülkü, o nimeti buldu da hemencecik ayı ikiye böldü.³⁶⁹

Mevlânâ, surette diğer insanlarla aynı görünseler de peygamberlerin mana bakımından farklı cinsten olduğunu, şu şekilde ifade etmiştir: "Eğer insan suretle insan olsaydı Ahmed ile Ebû Cehil müsavi olurdu."³⁷⁰

Mevlânâ'ya göre, peygamberler bedenen insandır fakat ruhları vahye kâbiliyetlidir. Bu hususu şöyle ifade etmiştir:

"Bu suretle ben de zahiren sizin gibi insanım ama hakikatte gönlüm vahye kabiliyetli.

³⁶⁹ *Mesnevî*, II, 69-70.

³⁷⁰ *Mesnevî*, I, 82.

Bu toprağa mensup kalıp,yer üstüne düşmüş ama bu çeşit adamın ruhu, o güzelim gökte çarh urup durmakta.”³⁷¹

Hız. İsa, Cebrâil’in üfürmesiyle babasız olarak dünyaya gelmiştir.³⁷²

Allah bazı kavimlere birden fazla peygamber göndermiştir. Seba kavmine on üç peygamber gönderilmiş, bunlara doğru olun doğruluk yapın demişlerdi.³⁷³

9- MEVLÂNÂ’YA GÖRE PEYGAMBERLERE İMAN VE İTTİBA

Mevlânâ, Allah’ın peygamberler göndermesinde insanlar açısından ne derece önemli hikmetler olduğunu ve insanların peygamberlere niçin muhtaç olduğuna eserlerinde geniş bir şekilde yer vermiştir. İnsanların bu hikmetlere ulaşabilmeleri ve peygamberlere duyulan bu ihtiyaçlarını giderebilmeleri için, peygamberlere iman edip tâbi olmaları gerektiğini de vazgeçilmez bir şart olarak vurgulamıştır. Peygamberlere uymanın insana yakışan en doğru davranış olduğunu ifade etmiştir. Peygamberlere iman edip tabi olanların dünyada ve âhirette Allah tarafından mükâfatlandırılacağını; onlara karşı çıkıp savaş açanların ise mahrumiyet, aşağılanma, Allah’ın laneti ve azap gibi karşılıklar göreceğini, tarih boyunca peygamberlerin mücadelelerinden örnekler vererek işlemiştir. Mevlânâ konuyu şöyle özetler:

“Peygamberlere inananlara tanrı rahmeti, onlarla savaşanlara lanet var.”³⁷⁴
“Peygamberlere inanıp tabi olmak tanrıya uymaktır. Onları sevmek Tanrı’yı sevmektir.”³⁷⁵
“Peygamberlerin tacirleri kar ettiler, renk ve koku tacirleri ise ziyan.”³⁷⁶ “Mûsâ’ya uy!”³⁷⁷
“Ey Sebalılar! Peygamberi tasdik edin!... Onlar sizi kıyametin azaplarından kurtarırlar. Tasdik edin; onlar kıyamet kopmadan önce oraya varmanızdan evvel sizi de nurlandıran, âlemi de nurlandıran aydın dolunaydır.”³⁷⁸ “Eğer sen de Âdemoğluysan onun gibi özür dile, onun yolunda yürü!”³⁷⁹

³⁷¹ *Mesnevî*, II, 290.

³⁷² *Mesnevî*, V, 323.

³⁷³ *Mesnevî*, III, 217.

³⁷⁴ *Mesnevî*, I, 22.

³⁷⁵ *Fîhi Mâfîh*, s. 196.

³⁷⁶ *Mesnevî*, II, 225.

³⁷⁷ *Mesnevî*, IV, 276.

³⁷⁸ *Mesnevî*, III, 230.

³⁷⁹ *Mesnevî*, I, 131.

Mevlânâ'nın bu ifadelerinin yanı sıra, örneğin Sebâ kavmine on üç peygamber gönderilmiş, bunlara “Doğru olun, doğruluk yapın!”³⁸⁰ gibi ifadelerle peygamberlere uymanın lüzumuna dikkat çektiğini gözlemlemekteyiz. Birtakım mucizelere rağmen Ebû Cehil gibi bazı kafirlerin peygamberlere iman etmediğini,³⁸¹ O, Ebû Cehil'in şeytanın Hz. Âdem'i kıskanması gibi Hz. Peygambere hasedinden dolayı iman etmediğini belirtmiştir.³⁸² Bu bağlamda onun eserlerinde yer verdiği şu örneklerle de temas etmemiz yerinde olacaktır: Hz Mûsâ'ya savaş açan Firavun; Hz. Nuh, Hz. Lût gibi peygamberlere karşı çıkan kavimler helâk oldu.³⁸³ Hz. Âdem den Hz. Peygambere peygamberler, küfür ve taifesiyile savaştı. Semûd kavmi ses; Ad kavmi rüzgâr; Kârun yerin çökmesi gibi mucizelerle helâk olup hak üstün geldi.³⁸⁴

Mevlânâ şu sözlerle de peygamberlere uymanın gereğine işaret etmektedir: “Hangi kör olursa olsun bir Mesih'ten baş çekerse o çifitçasına doğru yoldan kalır. İsâ ona gel der, bana sarıl ey kör, o yüce sürme bendedir, körsen bile benim mucizemle aydınlığa ulaşır, can Yusuf'un gömleğine nail olursun. Karanlığa tapan, pirin emri altına girdimi, aydınlığı görür. Göklerin merdiveni pirdir.”³⁸⁵ “İbrahim ona dedi ki ey yolcu er, adamın ben olursam, bana uyarsan, bu sana daha iyidir. Yücelere çıkmak için beni merdiven edinirsen uçmaksızın gökyüzüne çıkarsın.”³⁸⁶

Mevlânâ insanların vahiy sahibinde aradıkları alametleri Hz. Peygamberde gördüklerini ifade ettikten sonra; “Mademki şimdi siz bu alâmetleri gördünüz, o halde yüzünüzü bu âlemlerin sahibine çeviriniz ve ona sıkıca yapışınız ki o da sizin elinizden tutsun.”³⁸⁷ diyerek insanları Hz. Peygamber'e iman ve ittibâyâ davet etmektedir. Münkirlerin mucizeleri görüp peygamberlere uymayış sebebini gönül gözlerinin kör³⁸⁸ oluşuna bağlamıştır. Ayrıca insanların peygamberlerin yolunu takip etmesi gerektiğini, peygamberlerin nurunun gönül gözünü açtığını³⁸⁹ ve bu körlükten kurtuluş çaresinin doktorun önüne parayı koyup baş eğmekten, yani peygamberlere tam teslimiyetten

³⁸⁰ *Mesnevî*, III, 217.

³⁸¹ *Mesnevî*, I, 172-173.

³⁸² *Mesnevî*, II, 61-62.

³⁸³ *Mesnevî*, III, 8.

³⁸⁴ *Mesnevî*, VI, 172.

³⁸⁵ *Mesnevî*, VI, 326-327.

³⁸⁶ *Mesnevî*, VI, 327.

³⁸⁷ *Fîhi Mâfîh*, s. 219

³⁸⁸ bkz. el-Bakara. 7,18

³⁸⁹ *Mesnevî*, IV, 258.

geçtiğini belirtmiştir.³⁹⁰ Mevlânâ, insanların tek kurtuluşunun peygamberlere uymak olduğunu söylerken, aklın hastayı doktora götürmeye yarayıp kendi derdine çare bulamayışı³⁹¹ gibi insanı da kurtuluş hazinesine götüremeyeceğini söylemiş, buna mukabil bu hazinenin kapısının peygamberler olduğunu ve kurtuluş için Hz. Nuh'un gemisine binmekten başka çarenin olmadığını Hûd suresindeki bir ayeti³⁹² delil getirerek izah etmeye çalışmıştır.³⁹³

10- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERİN VASIFLARI

Mevlânâ, nübüvvetle ilgili konulara açıklık getirirken Peygamberlerin ortak fiil ve vasıflarına dikkat çekmektedir. Bunlardan tespit ettiğimiz bazı özellikler şunlardır:

Peygamberlik insanın kendi gayretiyle değil Allah'ın seçmesiyle olur. Onun "Vahiy her gönle inmez. Allah tarafından, seçkin kulların gönlüne iner."³⁹⁴ sözü, bunu açıklamaktadır.

Tüm insanlarda olduğu gibi Peygamberlerde de nefis vardır ve peygamberler önce kendi nefisleriyle mücadeleyle işe başlarlar. *Fîh-i Mâfîh*'de bu hususu şöyle dile getirir:

"Nebîler kendilerini mücahededen alıkoymazlar. İlk mücahedeleri nefislerini öldürmek, arzu ve şehvetlerini terk etmektir. Bu büyük bir savaştır."³⁹⁵

Peygamberler doğru sözlüdürler. Ayna ve terazi nasıl yalan söylemez, gerçekleri olduğu gibi gösterirse peygamberler de öyledir.³⁹⁶

Peygamberler iyi birer eğitimcidirler. Doğru, eğri, vahiyle kendilerine bildirilir, onlar bu bilgiyi halka ulu orta söylemez azar azar güzel bir eğitim metoduyla öğretirler.³⁹⁷

Peygamberlerin ortak özelliklerinden biri de nefis eğiticisi olmalarıdır. Mesnevî'de bu konu şöyle geçer:

³⁹⁰ *Mesnevî*, III, 220-221.

³⁹¹ *Mesnevî*, IV, 266.

³⁹² Hûd, 11/43.

³⁹³ *Mesnevî*, IV, 269.

³⁹⁴ *Fîh-i Mâfîh*, s. 252,269

³⁹⁵ *Fîh-i Mâfîh*, s. 204.

³⁹⁶ *Mesnevî*, I, 283-284; *Mesnevî*, III, 63.

³⁹⁷ *Fîh-i Mâfîh*, s. 204-205; bkz. Usta, Mustafa, *Mesnevî'de Mevlânâ'nın Eğitim Anlayışı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989.s.126-128.

“Mustafa, Hakk’ın imrahorudur. Kerem ve ihsanın çekişiyile “Kul teâlev”³⁹⁸ dedi.

Gelin de sizi riyâzatla terbiye edeyim, azgın ve serkeş atları alıştırır yola getiririm ben.”³⁹⁹

Peygamberler akıl-mantık ve fetânet sahibidirler.⁴⁰⁰

Peygamberlerin buyrukları doğrunun ta kendisidir.⁴⁰¹

Peygamberlerin hepsi aynı şeyi; ortak ilahi değer yargılarını anlatmışlardır.⁴⁰² Peygamberler insanlara iyi ve kötüyü öğretmişlerdir.⁴⁰³ Bir yeri aydınlatan çok sayıda çırağ gibi, farklı gözükseler de ışıkları aynıdır.⁴⁰⁴

Bütün peygamberlerin peygamberliklerini destekleyici mûcizeleri vardır.⁴⁰⁵ Hz. Mûsâ’nın asası,⁴⁰⁶ Hz. Îsâ’nın hekimliği, Kur’an-ı Kerîm’in belâgatı,⁴⁰⁷ Hz. Süleyman’ın kuşlarla konuşması⁴⁰⁸ gibi mûcizeler bunlardan birkaçıdır.

Peygamberlerin Allah katında nazları geçer, dua ve niyazları kabul olur.⁴⁰⁹

Peygamberlerin tebliğ ve irşadı ölü sayılan imansız ruhları diriltir.⁴¹⁰

Peygamberler, insanları dine davet ederken zor kullanmamış, buna mukabil hem kendileri bu davette sabırlı olmuş hem de başkalarına sabrı tavsiye etmişlerdir.⁴¹¹

Bütün peygamberler zahmet ve sıkıntı çekmiştir. “Peygamberler aşağılık adamların zahmetlerini çok çektiler. Bu çeşit yılanlardan nice ıstıraplara uğradılar.”⁴¹² “Hasılı belaların çoğu peygamberlere gelir.”⁴¹³ Bütün peygamberler başlangıçta yalnızdı.⁴¹⁴ demek

³⁹⁸ el-Enâm, 6/151.

³⁹⁹ *Mesnevî*, IV, 162.

⁴⁰⁰ *Mesnevî*, IV, 119; II, 24; III, 285.

⁴⁰¹ *Mesnevî*, I, 18.

⁴⁰² *Fîhi Mâfîh*, s. 129

⁴⁰³ *Fîhi Mâfîh*, s. 204

⁴⁰⁴ *Mesnevî*, I, 54.

⁴⁰⁵ *Mesnevî*, IV, 69.

⁴⁰⁶ *Fîhi Mâfîh*, s. 226

⁴⁰⁷ *Mesnevî*, I, 42.

⁴⁰⁸ *Mesnevî*, I, 97.

⁴⁰⁹ *Mesnevî*, I, 264.

⁴¹⁰ *Mesnevî*, IV, 69.

⁴¹¹ *Fîhi Mâfîh*, s. 219

⁴¹² *Mesnevî*, VI, 171.

⁴¹³ *Mesnevî*, IV, 163.

⁴¹⁴ *Mesnevî*, II, 28.

suretiyle Mevlânâ, peygamberlerin bu yönlerine de dikkat çekmiş, bu belalara sıkıntılara karşı, sabredip sabrı tavsiye ettiklerini⁴¹⁵ belirtmiştir.

Peygamberler meleklerden üstündür. Mesnevî’de bu konu şöyle açıklanmıştır:

“Ehil olanların canlarıysa meleklerin canlarından üstündür. Şaşkınlığı bırak! Melekler Adem’e secde ettiler; çünkü onun canı, meleklerinkinden üstündür.

Üstün olmasaydı secde ederler miydi? Üstün olanın daha aşağı mertebede bulunana secde etmesini emretmek doğru bir şey değildir, yaraşmaz.”⁴¹⁶

Peygamberler Hak aşıklarıdır.⁴¹⁷

Peygamberlerin cesur olma özelliklerini Mevlânâ şöyle açıklamıştır:

“Her peygamberin dünyada yüzü pektir, bir tek binici olduğu halde padişahların ordularına saldırır, onları ezer ve bozarlar.

Bir şeyden korkmaz, gamlanmaz; bu yüzden de hiçbir şeyden yüz çevirmez, tek başına bütün dünyayı mağlup ederler.

Taşın yüzü pektir, gözü tok; dünya dolusu kerpiç olsa korkmaz.”⁴¹⁸

Peygamberlerin insanlara kızmaları dahi onlara olan sevgilerinin bir tezahürüdür. “Halka gelince sürüye benzer, peygamber, onların çobanıdır, onları sürer durur.

Kızır, kahreder de koyunlara bağırırsa bu bağırışı sevgisindendir, hepsini de sever de ondan bağırır.”⁴¹⁹

11- MEVLÂNÂ’YA GÖRE PEYGAMBERLERİN GÖREVLERİ

Mevlânâ, Peygamberlerin yeryüzünde hakkın vekilleri ve O’na ulaştırıcı birer delil olduklarını şöyle ifade etmektedir:

⁴¹⁵ *Fîhi Mâfîh*, s. 219, 204; *Mesnevî*, VI, 132.

⁴¹⁶ *Mesnevî*, II, 255-256.

⁴¹⁷ *Mesnevî*, V, 292.

⁴¹⁸ *Mesnevî*, III, 338-339.

⁴¹⁹ *Mesnevî*, III, 338-339.

“Ulu Tanrı, açıkça meydanda olmadığından, peygamberler hakkın vekilleridir.”⁴²⁰ Peygamberler insanları Allah’a bağlayan birer bağıdır.⁴²¹ Peygamberler abes şeyleri gidermek için gelmişlerdir.⁴²²

Mevlânâ’ya göre Allah ezelden zuhur etmek istedi. Her şey zıddıyla görünür. Allahın zıddı yoktur. Bu sebeple yüceliğine ayna ve yeryüzünde halife olarak insanı seçti. İnsanın karşısına zıddı olan şeytan çıktı. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem idi. Onun şeytanla mücadelesi; Hz peygamber’in Ebû Cehil’le olan mücadelesine kadar bir çok peygamberle devam etti. Peygamberlere inanıp tabi olanlara Allah’ın rahmeti, karşısında olanlara da laneti vardır. Mevlânâ’nın bu husustaki açıklamalarını şu şekilde inceleyebiliriz:

Mevlânâ’ya göre peygamberlerin görevi, kainatın yaratılış sebebinde gizlidir. Allah, “Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim.”⁴²³ buyurarak evrenin niçin yaratıldığını bildirmiş, kendini bildirme görevini de peygamberlere vermiştir.⁴²⁴

Mevlânâ peygamberlerin görevini bir başka açıdan “sen olmasaydın”⁴²⁵ sözünü yorumlayarak izah etmektedir. Bu sözün sadece Hz. Peygambere hitaben değil de, kendisine nübüvvet nuru gelmiş bulunan bütün peygamberlere ve onlara inanan yani Allah’ı tanıyan kimselere söylenmiş olduğunu belirtmektedir. Allah’ı bildirme görevi verilmiş olan peygamberlerin bulunmaması durumunda, kainatın var olmamış olacağını vurgulamaktadır.⁴²⁶

Mevlânâ peygamberlerin, Allah’ı insanlara bildirme olan görevlerini detaylı olarak eserlerinde ele almıştır. Bu hususu özet olarak birkaç maddede incelemek mümkündür:

1- Tebliğ: Mevlânâ peygamberlerin görevinin Allah’tan aldıkları emirleri insanlara ulaştırmak olduğunu, kendisine Allah’ın emirleri ulaşmış olan kimselerin bunları kabul edip etmemelerinin peygamberlere bir şey kazandırıp kaybettirmeyeceğini, tebliğlerinin karşılığını ancak Allah’tan alacaklarını belirtmektedir.⁴²⁷ Bu hususta Hz. Mûsâ’nın Firavun

⁴²⁰ *Mesnevî*, I, 54.

⁴²¹ *Mesnevî*, IV, 239.

⁴²² *Mesnevî*, IV, 160

⁴²³ İbn Teymiyye bu sözle ilgili olarak şöyle der: “Bu söz, Resûlullah’a ait değildir. Bu sözün ne sahih ne de zayıf senedi vardır.” (Aclûnî,, *Keşfu’l-Hafâ*, II, 173)

⁴²⁴ *Mesnevî*, IV, 243.

⁴²⁵ Aclûnî, bu sözün hadis olmasa da manasının sahih olduğunu söylemektedir. (*Keşfu’l-Hafâ*, II, 164).

⁴²⁶ *Mesnevî*, VI, 133.

⁴²⁷ *Mesnevî*, II, 44.

ve ahalisine bir çok mûcizeler göstermesine rağmen iman etmediklerini, Allah’a yakarışına karşılık Allah’ın Hz. Mûsâ’ya görevinin sadece doğru yola çağırmak olduğunu, neticenin kendi vazifesi olmadığını bildirmesini örnek olarak ele almaktadır.⁴²⁸ Ona göre Peygamberlerin görevi tebliğdir, hidâyet ise Allah’tandır. Hz. Peygamber tebliğini yaparken birçok zahmetlere katlandı, etrafında toplanan kimselerin sayısı çok azdı. Allah’ın yardımı gelince, insanlar gruplar halinde hidâyete erdiler. Mevlânâ, bu durumun beyan edildiği Nasr süresinin sonunda geçen “Rabbini hamdederek tesbih et ve ondan mağfiret dile!”⁴²⁹ ayeti kerimesini yorumlarken buradaki tesbih ve mağfiret dileme emrinin hidayetin Allah’tan olduğunu unutmamakla ilgili olduğunu söylemiştir.⁴³⁰

2- Öğüt ve nasihat: Peygamberlerin görevi öğüt ve nasihattir.⁴³¹ Allah peygamberlere sabırla kavimlerine öğüt ve nasihat etmelerini emretmiştir.⁴³² Nuh(as) kavmini tam dokuz yüz yıl bıkmadan davet etti.⁴³³ Oğluna nasihat etti.⁴³⁴

Mevlânâ âmâya öğüt vermeyi erteleyip mal ve mevki sahiplerine öncelik vermesinden dolayı Hz. Peygamberin Allah tarafından uyarıldığını belirtmektedir.⁴³⁵ Kur’an-ı Kerim’in ifadesinden önceliğin tebliğde istekli olana, gönül gözü açık olana verilmesi gerektiği açıklanmıştır.⁴³⁶ Mevlânâ öğüt ve irşadın sadece sözle olmadığını halkın anlayacağı dilden bazen nağmeyle, bazen davranışla, bazen da rukû ve namazla olabileceğini en tesirli öğüdün davranışla olan öğüt olduğunu onun daha kalıcı ve sağirlara dahi fayda sağlayacağını ifade etmektedir.⁴³⁷

3-Peygamberlerin bir görevi de ümmetini koruyup gözetmektir.

Peygamberler ümmetlerinin çobanıdır. Onları istediği yöne sürer, her ne yaparsa onların hayrı içindir. Savaşa sokarsa da sulh yaparsa da onların iyiliği içindir.⁴³⁸

4-Peygamberlerin görevi şerle mücadeleidir.

⁴²⁸ *Mesnevî*, IV 286.

⁴²⁹ en-Nasr, 110/1-3.

⁴³⁰ *Fîhi Mâfîh*, s. 125.

⁴³¹ *Mesnevî*, VI, 372.

⁴³² *Mesnevî*, I, 204.

⁴³³ *Mesnevî*, VI, 3; el-Ankebût, 29/14.

⁴³⁴ *Mesnevî*, III, 106; Hûd, 11/42.

⁴³⁵ Abese, 80/1.

⁴³⁶ *Mesnevî*, II, 280.

⁴³⁷ *Mesnevî*, IV, 39-40.

⁴³⁸ *Mesnevî*, III, 339.

Mevlânâ'ya göre Allah ezelden bilinmek istedi. Her şey zıddıyla bilinir. Allah'ın ise zıddı yoktur. Bu sebeple kendisine ayna olacak sonsuz temizlik ihsan ettiği gönül sahibi Âdem'i yeryüzüne halife seçti. Karşısına zıddı olan şeytan çıktı ve iyi ile kötünün savaşı o zaman başladı. Habil-Kabil, İbrahim-Nemrut, Mûsâ-Firavun, Hz Peygamber-Ebû Cehil arasında bu savaş devam etti.⁴³⁹ Diğer bazı peygamberler gibi Hz Peygamber de zaman zaman kafirlerle savaşmış, kötülüklerin ortadan kaldırılması için ordular sevk etmiştir.⁴⁴⁰

5-Peygamberlerin görevi insanlara bilmediklerini ve iyiyi kötüyü öğretmektir.

Mevlânâ'ya göre peygamberler, insanlara bilmedikleri şeyleri bildirmekle görevlidir.⁴⁴¹ Doğru ve eğri vahiy yoluyla kendilerine bildirilir, fakat bunların hepsi halka ulu orta söylenmez, azar azar güzel bir eğitim metoduyla bildirilir.⁴⁴² Peygamberler doğruyla eğriyi ayırmada ölçmede, mihenklerdir.⁴⁴³ Ayna ve terazi nasıl yalan söylemez, gerçekleri olduğu gibi gösterirse peygamberler de gerçekleri olduğu gibi gösterirler.⁴⁴⁴

12- MEVLÂNÂ'YA GÖRE PEYGAMBERLERİN DERECELERİ VE HZ. PEYGAMBERİN NÜBÜVVETİ

Mevlânâ'ya göre peygamberlerin Allah katında fazilet bakımından farklı dereceleri vardır. Hz peygamber insanların ve peygamberlerin en üstünüdür ve peygamberlerin sonuncusudur. Bu hususu şu beyitlerle açıklamıştır:

“İsa gibi hani. Irmak onu baş üstünde tutardı; Abıhayat içinde gark olmadan emindi.

Ahmed dedi ki: “Yakini fazla olsaydı hava ona binek olurdu.

Benim gibi. Ben de havaya bindim, mîrac gecesi hava üstünde yürüdüm.”⁴⁴⁵

“Görünüşte dal, meyvenin aslıdır; fakat hakikatte dal, meyve için var olmuştur.

Meyve elde etmeye bir meyli, meyve elde etmeye bir ümidi olmasaydı hiç bahçıvan, ağaç diker miydi?

⁴³⁹ *Mesnevî*, VI, 171-172.

⁴⁴⁰ *Mesnevî*, IV, 161.

⁴⁴¹ *Fîhi Mâfîh*, s. 219; *Mesnevî*, IV, 241.

⁴⁴² *Fîhi Mâfîh*, s. 204-205

⁴⁴³ *Mesnevî*, II, 159.

⁴⁴⁴ *Mesnevî*, I, 284; *Mesnevî*, III, 63.

⁴⁴⁵ *Mesnevî*, VI, 97.

Şu halde meyve görünüşte ağaçtan doğmuştur ama hakikatte ağaç, meyveden vücut bulmuştur.

Mustafa, onun için “Âdemle bütün peygamberler, benim ardımda ve sancağımın altındadır.”⁴⁴⁶ dedi.

O hüneler sahibi, onun için “Biz, sonda gelen, fakat ileri giden ve öndölü olanlarız.”⁴⁴⁷ buyurdu.

Suret bakımından ben Âdem’den doğmuşum ama hakikatte onun atasının atasıyım ben!

Melekler bana secde ettiler. Âdem benim ardımdan yürüdü, yedinci kat göğün üstüne çıktı!

Hakikatte babam, benden doğdu. Ağaç meyveden vücut buldu.”⁴⁴⁸

Mevlânâ, Hz. Peygamberin üstünlüğünün bir yönünün de isminin kıyamete kadar minarelerden anılmasında olduğuna ayrıca vurgu yapmıştır:

“Münkirlerin övüldüğü bir minare nerde? Âlemde böyle bir minare göster bana da onların doğruluğuna nişane olsun!...

Padişahların paraları değişir durur. Fakat Ahmed’in parası, kıyamete dek sürer gider!”⁴⁴⁹

Mevlânâ Hz. Peygamberin vahiy meleği Cebrâîl’den de üstün olduğunu mîracta aralarında geçen şu diyalogla ifade etmiştir:

“Cebrâîl gibi “ey Ahmet bir adım daha atarsam yanarım!

Sen beni bırak, bundan sonra sen ileri yürü! Ey can sultanı benim haddim bu kadardır.” der.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Ahmed b Hanbel eş-Şeybânî, (ö. 241/855), *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, III, 2, 144.

⁴⁴⁷ (Bizler, (ehl-i Kitaba nazaran), en sonra gelmişler(ken) kıyamet gününde (faziletce) en başa geçecek olanlarız. Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, III, Cum’a, 1)

⁴⁴⁸ *Mesnevî*, IV, 43.

⁴⁴⁹ *Mesnevî*, IV, 230.

⁴⁵⁰ *Mesnevî*, I, 86; IV, 304.

13- MEVLÂNÂ'YA GÖRE NÜBÜVVET-VELÂYET İLİŞKİSİ

Mevlânâ eserlerinde peygamberlerle velîleri hep iç içe işlemiş aralarında çok büyük bir ayırım gözetmemiştir. Her peygamberin aynı zamanda velî olduğu, peygamber olmayan velîlerin de peygamberler gibi halka Allah'ı tanıtmak gibi bir görevleri olduğu görüşü eserlerinde yer yer şöyle işlenmektedir:

“Bu siperler itaat ve ibadet edenin baş kaldırıp karşı koyandan, düşmanın evliyadan ayırt edilebilmesi için her devirde kaimdirler. Bazısı velî bazısı nebî suretinde görünürler. İşte bunun için her velî halkın huccetidir. Halkın yeri ve derecesi, ona olan bağlılığı, ilgisi ölçüsünde olur; düşmanlık ederlerse Tanrı'ya etmiş, dostlukta bulunurlarsa Tanrı ile dost olmuş olurlar.”⁴⁵¹

Allah, “Nebîleri ve velîleri de “Benim sıfatımla çık, halka görün.” diyerek vücuda getirdi.”⁴⁵² “Velîler ve nebîler kendilerini mücahededen alıkoyamazlar. İlk mücahedeleri nefislerini öldürmek, arzu ve şehvetlerini terk etmektir. Bu büyük bir savaştır. Vasıl olup emniyet makamına yerleşince, eğri ve doğru onlara keşfolunur. Doğruyu eğri ile bilirler ve görürler. Bununla beraber yine büyük bir mücadele içindedirler. Çünkü bu halkın bütün işleri eğri ve yanlıştır. Nebîler ve velîler bunları göre göre hepsine tahammül ederler. Eğer böyle yapmayıp onlara eğri olduklarını söyleyecek olurlarsa, bir kişi yanlarında kalmayacağı gibi hiç kimse de onlara Müslüman selamı vermez. Ulu tanrı onlara pek büyük bir sabır verdiği için, hepsine katlanırlar.”⁴⁵³

Mevlânâ peygamberlere gelen vahyin bir benzerinin velî kullara da geldiğini savunmakta, bu görüşünü ispat için “Mümin, Tanrı'nın nuruyla bakar.”⁴⁵⁴ hadisini de delil olarak kullanmakta ve şöyle demektedir:

“Eğer mümin gerçek iman sahibi olursa, en yerinde olan işi yapmış olur. Bunda ister onun ister Tanrı'nın cezbesi olmuş olsun. Mustafa (sav)'dan sonra kimseye vahiy gelmeyecek derler. Niçin olmasın? Olur. Ama ona vahiy demezler. Onun manası bu, “Mümin, Tanrı'nın nuruyla bakar.” sözünün manasıdır. Tanrı'nın nuruyla baktığı için o, her şeyi, evveli ve sonu, orada olan ve olmayanı görür. Çünkü bir şey Tanrı'nın nurundan

⁴⁵¹ *Fîhi Mâfîh*, s. 115.

⁴⁵² *Fîhi Mâfîh*, s. 127.

⁴⁵³ *Fîhi Mâfîh*, s. 204.

⁴⁵⁴ Tirmizî, Tefsîru Sûre 15/6;

gizli kalabilir mi? Esasen böyle olursa o, Tanrı'nın nuru değildir. Şu halde ona her ne kadar vahiy demezlerse de bu, vahyin manasıdır.”⁴⁵⁵

Mevlânâ, peygamber olmayan kimselere de vahiy gelebileceğini Mesnevî'deki bir beyitte şöyle ifade etmektedir:

“Bu ne yıldız bilgisidir, ne remil ne de rüyâ. Tanrı doğrusunu daha iyi bilir ya, Tanrı vahyidir.

Sûfiler bunu halktan gizlemek için gönül vahyi demişlerdir.

Sen istersen onu gönül vahyi farzet. Gönül, zaten O'nun nazargâhıdır. Gönül O'na agâh olunca nasıl hata eder.”⁴⁵⁶

Mevlânâ peygamber olmayan kimselere gelen vahyi gönül vahyi olarak izah etmektedir. Bunun mutasavvıfların bilgi kaynağı olarak kabul ettikleri ilham ya da vehbî ilim olduğunu şu beyitlerden de anlamaktayız.

“Öbür akıl, Allah vergisidir. Onun kaynağı candadır.

Gönülde bilgi ırmağı coştığında ne kokar, ne eskir, ne de sararır.

Kaynağın yolu bağlı ise ne gam! Çünkü o anbean ev içinden coşup durmaktadır!

Tahsil ile elde edilen akıl, ırmaklara benzer, o, şuradan buradan çıkar, evlere gider.

Yolu kapandı mı çaresiz kalır, akmaz. Sen çeşmeyi gönlünde ara.”⁴⁵⁷

İlhama mazhar olmak ve velî olmak için erkek olmak gibi bir şartın olmadığını Mesnevî'de şu beyitlerden anlamaktayız:

“Yahya'nın anası, Meryem'e hamlini vazetmeden az önce gizlice dedi ki: “Karnında bir padişah var. Ülülâzım ve her şeyi bilen bir peygamberdir. Ben bunu yakînen gördüm...

Bunu ilhama mazhar olan, afakta, gayb âleminde bulunan şeyleri yanındaymış gibi bilen kişi anlar.

Yahya'nın anası, uzakta olmakla beraber Meryem'in yanında bulunabilir.”⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ *Fîhi Mâfîh*, s. 201-202.

⁴⁵⁶ *Mesnevî*, IV, 151.

⁴⁵⁷ *Mesnevî*, IV, 159-160.

⁴⁵⁸ *Mesnevî*, II, 276-277.

Mevlânâ'nın Hz. Muhammed ile peygamberliğin sona erdiği görüşünü yukarıda⁴⁵⁹ işlemiştik.

Mevlânâ'nın peygamberlerle birlikte devam eden bir velayet makamının varlığına ve bunun Hz. Peygamberden sonra da devam ettiğine inandığını görmekteyiz. Mevlânâ, Hz. Adem'den Hz. Peygambere kadar büyük peygamberlerin hayat hikayelerini mûcizeleriyle özetledikten sonra konuyu orada bitirmemiş ve konu devam ediyormuş gibi başka örnekler vererek anlatmaya devam etmiştir. Onun bu üslubu, konuyla ilgili bu görüşümüzü desteklemektedir. Mevlânâ'nın anlatımında velayet, Hz. Peygamber'den sonra da devam ediyormuş gibi bir zemine oturtulmuş ve öyle ele alınmıştır:

“...Muhammed, o mülkü, o nimeti buldu da hemencecik ayı ikiye böldü,

Ebûbekir, tevrika mazhar oldu da öyle bir padişahın müsahibi oldu, öyle bir padişahı candan tasdik etti.

Ömer o maşuka aşık oldu da gönül gibi hakkı batılı ayırt etti.

Osman o apaçık görüşün ta kendisi oldu da feyizli bir nura nail olup Zinnûreyn oldu.

Mürtezâ, onun yüzünden inciler saçtı da can vadisinde tanrı aslanı kesildi.

Cüneyd, onun askerinden yardıma nail olunca eriştiği mertebeler sayıdan üstün oldu.

Bayezîd, onun ihsanına yol bulunca Tanrı'dan “Kutbu'l-Ârifîn” adını duydu.

Kerhî, onun harîmine bekçi olunca aşk halifesi oldu, nefesleri Tanrı nefesi haline geldi...

Daha nice yüz bin gizli padişahlar var ki o nur aleminde yüceliğe sahiptirler makamları vardır.”⁴⁶⁰

Velîler de peygamberler gibi insanları vuslat menziline ulaştırırlar.⁴⁶¹ Onlar vakitlerinin peygamberi sayılırlar. Peygamberin nuru onlarda zuhur eder. Velîlere biat edenler, Hudeybiye'de Peygambere biat eden sahabeler gibidirler.⁴⁶²

⁴⁵⁹ bkz. “Peygamberlerin Dereceleri ve Hz. Peygamberin Nübüvveti” böl.

⁴⁶⁰ *Mesnevî*, II, 70-71.

⁴⁶¹ *Fîhi Mâfîh*, s.203.

⁴⁶² *Mesnevî*, V, 63.

Allah peygamberlere mûcizeler verdiği gibi sevdiği kullarına da avama vermediği bir takım harikulade haller ikram eder.⁴⁶³

“Ay ışıklarının doğusu olan gönül yok mu? O gönül ariflere “Kapıları açılmıştır” sırrıdır.

Sana duvardır ama onlara kapı. Sana taştır ama azizlere inci.

Senin aynada açıkça gördüğünü pir, hem de daha önce, bir kerpiç parçasında görür.”⁴⁶⁴ demek suretiyle Mevlânâ velîlerin gönül gözlerinin açık olduğuna işaret etmektedir.

Nebîlerin ve velîlerin yüzlerinde manevi bir nur vardır: “Onun alnında nebîlerin ve velîlerin nurunu müşahede edince...”⁴⁶⁵ sözünden bunu çıkarmaktayız.

Peygamberlerin nefesleri nasıl ölümlere can veriyorsa,⁴⁶⁶ velîler de zamanlarının İsrâfil’leridirler. Ölülerini diriltirler:

“Âgah ol ki velîler, zamanın İsrâfilî’dirler. Ölüler onlardan can bulur, gelişirler.

Ölü canlar ten mezarında kefenlerine bürünmüş yatarlarken onların sesinden sıçrayıp kalkarlar.”⁴⁶⁷

Mevlânâ’ya göre nebîler ve velîler aynı uğurda gayret sarf etmektedirler.⁴⁶⁸ Peygamberler, nasıl fazilet bakımından farklı farklıysa velîler de Allah katında derece derecedir. Ancak bu kıymet, görünüşle anlaşılamaz asıl önemli olan niteliktir.⁴⁶⁹

Peygamberler ve velîler kendi istek ve arzularını bırakıp tamamıyla Allah’ın isteklerine tabi olmuşlardır.⁴⁷⁰

Allah velî kullarına istiğrak denen bir hal vermiştir. Mevlânâ’ya göre “İstiğrak, Yüce Tanrının evliyayı kendisinden korkutması ve korkunun Hakk’tan güvenin Hakk’tan, sevinç ve eğlencenin Hakk’tan, yemek ve uykunun Hakk’tan olduğunu ona keşfettirmesidir.”⁴⁷¹

⁴⁶³ *Mesnevî*, II, 34.

⁴⁶⁴ *Mesnevî*, II, 13-14.

⁴⁶⁵ *Fîhi Mâfîh*, 128.

⁴⁶⁶ *Mesnevî*, I, 152.

⁴⁶⁷ *Mesnevî*, I, 154.

⁴⁶⁸ *Mesnevî*, I, 79.

⁴⁶⁹ *Fîhi Mâfîh*, s. 163.

⁴⁷⁰ *Fîhi Mâfîh*, s. 254.

⁴⁷¹ *Fîhi Mâfîh*, s. 69.

Bu halde olan velî “ene’l-Hak” Yani ben yokum hepsi O’dur; Tanrı’dan başka varlık yoktur. Ben sırf yokluğum ve hiçim.”⁴⁷² der. Bu sözde kibir değil aksine alçak gönüllülük vardır.

Allah ruhları yarattığında sorduğu “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*”⁴⁷³ sorusunu peygamberler ve velîler sorulduğu anki gibi hatırlarlar.⁴⁷⁴ Allah onları diğer insanlara da ilk safiyetliklerini hatırlatmak için göndermiştir.⁴⁷⁵

Mevlânâ’ya göre velîlerle peygamberler arasında en bariz farklardan biri, peygamberlerin halka çıkıp kendilerine gelen vahyi tebliğle görevli oluşları, buna karşılık velîlerin bir kısmının ise halka mahrem oluşudur. Ancak hakikati arayanlara görünüp yol gösterirler. Konu *Fîhi Mâfîh*’te şöyle geçer: “Tanrı’nın öyle kulları vardır ki Tanrı onları kışkandığı ve çok büyük oldukları için görünmezler, fakat onlar tâlipleri, maksatlarına erdştirirler. Onlara bağışlarda bulunurlar. Bu gibi, büyük padişahlar nadir ve nazlı olurlar.”⁴⁷⁶ Mevlânâ bu hususu Mesnevî’de şöyle ele alır:

“Hızır’a göre alelade olan işler Mûsâ’nın aklını şaşırttı, Mûsâ onları görünce bulandı.

O işler Mûsâ’ya aykırı göründü. Çünkü Mûsâ, o hale sahip değildi.”⁴⁷⁷

Kur’an-ı Kerimde konuyla ilgili şu âyet-i kerîmelerin mealini burada zikretmeyi uygun görüyoruz: “*Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet (vahi ve peygamberlik) vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Mûsâ ona: “Sana öğretilenden, bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?” dedi.*”⁴⁷⁸

Velîlerin peygamberler gibi Allah katında dereceleri vardır,⁴⁷⁹ halk arasında gizlidirler. Bu husus Mesnevî’de şöyle geçer:

“Madem ki sende o can gözü yok, her vücutta defîne var san!

Kutup olmasa bile belki bir yol dostudur, padişah değilse bile bir atlı askerdir.

⁴⁷² *Fîhi Mâfîh*, s. 68.

⁴⁷³ el-Araf, 7/172.

⁴⁷⁴ *Fîhi Mâfîh*, s. 109-110.

⁴⁷⁵ *Fîhi Mâfîh*, s. 52.

⁴⁷⁶ *Fîhi Mâfîh*, s. 64-65, 18.

⁴⁷⁷ *Mesnevî*, II, 250.

⁴⁷⁸ el-Kehf, 18/65-66

⁴⁷⁹ *Mesnevî*, II, 70-71.

Kim olursa olsun; ister yaya, ister atlı. Yol dostlarıyla buluşmayı, onların halini sormayı, hatırlarını ele almayı lazım bil.”⁴⁸⁰

“Eğer yakîn gözün açıksa bak da her taşın altında bir erin gizli olduğunu gör!

Yol gösterici ortada, göz önünde; her Kelîm’in bir kilime bürünmüş olduğu meydandadır.

Velîyi meşhur eden yine velîdir. Velî, kime dilerse nasip verir.

Fakat deliliğe vurdu mu kimse akıl edip de onu anlayamaz.”⁴⁸¹

Mevlânâ insanı üç grupta incelemektedir: Bunlardan biri, tepeden tırnağa şehvetlerine tabi olup eşeklere katılmış olanlardır. Bunlarda meleklik sıfatı kalmamıştır. İkincisi, aklı ile nefsinin savaş içinde bulunduğu kimselerdir. Üçüncü grup ise Allah’ın velî kullarıdır. Tanrı’ya dalmış, kendisini kaybetmiş olanlardır. Îsâ gibi meleklerle katılmışlardır. Bunlar hevâ ve hevesten dedikodudan kurtulmuşlardır.⁴⁸²

14- MEVLÂNÂ’YA GÖRE MÛCİZE-KERÂMET İLİŞKİSİ

Peygamberlerin mûcizeleri gibi melekler gibi arı duru olan ve yaradanını idrak içinde olan⁴⁸³ evliyânın kerâmetleri de haktır.⁴⁸⁴ Mevlânâ, kerâmetin hak olduğuna delil olarak “Mü’min Allah’ın nuruyla bakar.”⁴⁸⁵ hadisini delil olarak kullanmıştır.⁴⁸⁶

Tahir-ül Mevlevî, Mevlânâ’nın “Bir velî, apâşîkar zehir yese de ona zarar vermez.” beyitini şerh ederken şu kıssayla konuya açıklık getirmektedir:

“Sıddık-i Ekber Efendimizin hilafetinde idi. Menazîre devletinin payitahtı olan (Hire) şehri Halid b. Velid fırkası tarafından muhasara edilmişti. Orada oturan ve bir pîri fani olan meşhur Abdulmesih, Halid’in huzuruna geldi. Verilecek cizyenin kabulünü rica etti. Halid bu ricayı kabul eyledi. Abdulmesih’in yanında bir hizmetçi vardı ki elinde bir şey tutuyordu. Halid onun ne olduğunu sordu. Abdulmesih: “Zehirdir. Eğer cizye teklifini

⁴⁸⁰ *Mesnevî*, II, 164.

⁴⁸¹ *Mesnevî*, II, 180.

⁴⁸² *Mesnevî*, IV, 123-124

⁴⁸³ *Mesnevî*, II, 11-12.

⁴⁸⁴ Tahir-ül Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I-XIV, Şamil Yayınları, İstanbul, ts., III, 811.

⁴⁸⁵ Tirmizî, *Tefsîru Sûre* 15/6;

⁴⁸⁶ *Fîhi Mâfîh*, s. 201-202.

kabul etmeyecek olsaydın yiyip intihar edecektim, beni gönderenlerin yanına muvaffakiyetsizlikle dönmeyecektim.” dedi. Halid zehiri istedi, avucuna boşalttı. “Bismillah” diyerek ağzına attı. Başkaları için öldürücü zehir olan o madde, Halid’e bir şey yapmadı. Bu kerâmet de halkın Müslümanlığa meyline sebep oldu.”⁴⁸⁷

Fîhi Mâfîh’te benzeri bir olay Hz. Ömer’in zehiri içtiği ve zehri getirenlerin Müslüman olduğu şeklinde aktarılmaktadır. Bu hadiselerden anlıyoruz ki kerâmetler halkı dine davette ikna edici rol oynamaktadır. Ancak mûcize ve kerâmetten fayda görecekt kimselerin bu harikulade halleri gösterenlerle ruhi benzerlik taşıması gerektiğini de aynı eserde Mevlânâ şöyle izah eder: “Eğer bir insan yüz bin mûcize ve kerâmet görse, onda velî ve nebîden uygun bir parça bulunmazsa, birleşmezler ve bunun faydası da yoktur. Onu velîye ve nebîye ulaştıran, onların sevgisini içlerinde kaynaştıran, o ortak olan parçadır.”⁴⁸⁸

Kerâmetler de mûcizeler gibi eşyaya tesir ettiği gibi ruhlara da tesir eder. Asıl önemli olan ruhlara tesir edenidir. Mesnevî’de konu şöyle ele alınmaktadır:

“Gizli olan mûcize ve kerâmetler, temiz pirlerden gönüllere akseder.

Onların gönüllerinde yüzlerce hazır kıyamet vardır. En aşağısı şudur: Komşuları sarhoş olur.

Kutlu bir kişinin yanına göçen talihli, Tanrıyla düşüp kalkıyor demektir...

Mûcize ve kerâmetlerin, cansız şeylere tesiri eğretidir, geçip gider. Fakat ruha tesiri daimidir, birbiri ardınca ulanır durur.

Ne hoştur Mesih’in hiç eksilmeyen sofrası, ne hoştur Meryem’in bağısız bahçesiz yetişen meyvesi.”⁴⁸⁹

Mevlânâ mûcize ve kerâmetleri sadece harikulade olmaları yönüyle ele almakla kalmamakta yer yer onlara ayrı birer anlam da vermektedir. Mûsâ’nın arasını, Nuh’un tufan dalgasını, yarılması için aya yöneltilen bakışı birer mûcize olarak belirtmekle birlikte, bunları hak batıl savaşında muzaffer komutanların birer silahı gibi sunmaktadır.

“Mûsâ, savaşa bir tek sopasıyla gitti. Ama o sopayla Firavun’u da, kılıçlarını da kırdı geçirdi. Her peygamber o kapıyı yalnızca dövmüş, bütün dünyaya tek başına saldırmıştır.

⁴⁸⁷ Şerh-i Mesnevî, III, 812.

⁴⁸⁸ Fîhi Mâfîh, s. 12.

⁴⁸⁹ Mesnevî, VI, 106.

Nuh, O’ndan kılıç isteyince Tufan dalgası, Tanrı kudretiyle kılıç kesilmiştir. Ey Ahmet! Yeryüzü askeri kim oluyor ki, Ay’a bak, Ay’ın bile alnını yar.”⁴⁹⁰ Yine Üzeyir’in eşeğinin dirilmesini bir taraftan mûcize olarak açıklarken diğer taraftan âhiret alemindeki dirilişe inanılması için şöyle bir tembihte bulunmaktadır:

“Üzeyir, eşeğine bir iyice bak.⁴⁹¹ Çürümüş, etleri dökülmüş. Onun cüzlerini gözünün önünde bir araya getirecek, başını, kuyruğunu, kulaklarını, düzüp koşacağım. Görünürde bir el olmadığı halde bütün cüzleri bir araya getiren, cesedin parçalarını bir yere toplayan benim. Şu yama yamama sanatına bak hele. Eski palasları iğnesiz dikip durmada. Diktiği sıralarda ne ip var, ne iğne. Fakat öyle diker ki ortada terzi bile görünmez. Gözünü aç da Haşr’i apâşîkar gör; kıyamette hiç bir şüphen kalmasın.”⁴⁹² Bir başka beyitte:

“Ateş, İbrahim’e diş geçiremedi. Çünkü Tanrı seçilmişiydi, onu nasıl ısırabilir?

Din erbabı da şehvet ateşinden yanmaz; halbuki başkalarını ta yerin dibine geçirmiştir.”⁴⁹³ diyerek İbrahim’in atıldığı ateşle insanların düşebilecekleri şehvet ateşi arasında benzerlik kurmakta bu ateşten kurtulmanın da din erbabı olmakla mümkün olacağını vurgulamaktadır.

Mûcize ve kerâmet, ne asâdadır ne de İsa’nın yaptığı duadadır. Yüce ruhlara bahşedilmiş sırlardadır.⁴⁹⁴ “Kamil, toprağı tutsa altın olur; nakıs, altını ele alsın toprak kesilir.”⁴⁹⁵

Mevlânâ’nın eserlerinde Peygamberler ile velîler nasıl iç içe işlenmişse mûcize ve kerâmetler de aynı şekilde işlenmiştir:

“Hud, müminlerin bulundukları yerin çevresine bir çizgi çizdi. Rüzgâr, o araya gelince hafif ve latif bir halde esiyordu.

Çizgiden dışarıda olanların hepsini, havada parça parça ediyordu.

Şeyban-ı Rai (ö.170/787) de sürünün etrafında böyle apaçık bir çizgi çekerdi.

Cuma günü, namaz vakti Cuma namazına gidince kurtlar sürüye saldırmasın, yağmalamasınlar diye böyle yapardı.

Hiçbir kurt, çizgiden içeriye girmezdi. Hiçbir koyun da çizgi dışına çıkmazdı.

Tanrı erinin dairesi, kurdun hırs yeline de set ve mani olmuştu, koyunun hırs yeline

⁴⁹⁰ *Mesnevî*, II, 28.

⁴⁹¹ el-Bakara, 2/259.

⁴⁹² *Mesnevî*, III, 143-144.

⁴⁹³ *Mesnevî*, I, 68.

⁴⁹⁴ *Mesnevî*, II, 12.

⁴⁹⁵ *Mesnevî*, I, 129.

de.”⁴⁹⁶

Mevlânâ, kerâmetin değer ölçüsünden bahsederken şöyle der: “Bir kimse eğer burada bir günde veya bir anda Kabe’ye gitse, bu o kadar şaşılacak bir iş değildir. Kerâmet göstermek sayılmaz. Semum⁴⁹⁷ yeli bile aynı kerâmeti gösterir ve bir günde, bir anda istediğin yere gider. Kerâmet seni aşağı bir halden yüksek bir hale getirmesidir.”⁴⁹⁸

Mevlânâ’ya göre gören gözler için tabiatta gördüğümüz olağan saydığımız bir takım olaylar da birer mûcizedir. Hz. İbrahim Nemrud’a “Benim Tanrım ölüyü diriltir; diriye öldürür.” demişti. Onun bu sözüne karşı, Nemrut iki adam çağırarak birini öldürmüş, diğerini hayatta bırakmıştı. Mevlânâ’ya göre Nemrud bu Hz. İbrahim’in verdiği örnekteki mesajı anlamamıştı. Zira bir peygamberin davasını tebliğ ederken muhatabı karşısında mağlup olması düşünülemez. Mevlânâ daha sonra Hz. İbrahim’in rakibine karşı “Benim Tanrım güneşi doğudan çıkarıyor batıdan batırıyor.”⁴⁹⁹ demek suretiyle ilk iddiasını delillendirmeye devam ettiğine temas eder. Zira güneşin doğması insanın ana karnından dünyaya gelmesi; batması da ölüp mezara gömülmesidir. İlk misal de aynıdır. İnsan ölü topraktan gıdalanıp, ana rahmi ve doğumla dünyaya gelip yaşar ve öldüğünde mezara girer. İnsan için dünya hayatındaki tabii süreç böyle işler. Hz. İbrahim ilahlık iddiasındaki Nemrut’tan güneşi batıdan doğurtup doğudan batırmasını isterken, bir bakıma ondan insanın da mezarda doğup ana karnında ölmesini yani bu süreci tersine çevirmesini istemiştir. İlahlık gücü olan biri için bunu yapmakta herhangi bir zorluk yoktur. Mevlânâ işte bu teşbihle bu hususa temas etmektedir.⁵⁰⁰

15- MUTASAVVIFLARA GÖRE NÜBÜVVETİN DERECELERİ

15.1- NÜBÜVVET-İ ÂMME (NÜBÜVVET-İ VELÂYET)

Mutasavvıflardan hatmi nübüvvet konusuna ilk farklı açılım getiren Hakim et-Tirmizî (ö. 320/932) olmuştur. Ona göre “hatemü’l-enbiya olduğu gibi bir hatemü’l-evliya da olmalıdır. Zira valâyet nübüvvetin batınıdır. Nübüvvetin zahiri, dini hükümleri ve şeriati haber vermek, batını ise haber verilenleri bizzat yaşamak ve bu şekilde nefislere tasarrufta

⁴⁹⁶ *Mesnevî*, I, 68.

⁴⁹⁷ *el-Vâkıa*, 56/42

⁴⁹⁸ *Fîhi Mâfîh*, s. 185.

⁴⁹⁹ *el-Bakara*, 2/258.

⁵⁰⁰ *Fîhi Mâfîh*, s. 292.

bulunmaktadır. Her ne kadar tebliğ etme bakımından nübüvvetin zahiri tamamlanmışsa da ilahi kemalin yeryüzüne yansımaları olarak kabul edilen velîlerin tasarruf görevleri sürdüğünden nübüvvet velayet şeklinde devam etmektedir.”⁵⁰¹ Buna nübüvveti âme de denir.

İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Tirmizî'den sonra nübüvvet dereceleri hakkında yeni açılımlar getirmiştir. Ona göre Nübüvveti amme, “Allah'ın seçkin kullarından nebî konumunda olanların elde ettiği nübüvettir. Velayeti amme (mutlak velayet) olarak adlandırılan bu makam Hz. Peygamber ile sona ermemiştir.”⁵⁰² İbn Arabî'ye göre hatmi nübüvvet gibi hatmi velayet de vardır. Velayet, ilahi mutlak velayet ve makamı Muhammed de denen bütün enbiya ve evliyanın ilimlerini kendisinden aldığı Muhammedî velayet olmak üzere iki çeşittir. Muhammedî velayet de dört mertebedir. Her mertebe ayrı ayrı sona ermiştir. Birincisi Hz. Ali'nin vefatıyla son bulan velayettir ki buna hatmi kebir denir. Bu velayet suret ve mana ilimleriyle birlikte hilafete de sahiptir. İkincisi, Mehdî'dir, bunun gelmesiyle sona erecek velayete hatmi sağır denir. Bu da suret ve mana ilimleriyle birlikte hilafete sahiptir. Üçüncü velayet, suret ve mana ilimlerine sahip olup hilafete sahip olmayan velayettir. Bu velayetin sona ermesine hatmi asgar denir. İbn Arabî bu velayet mertebesinin de kendisinin vefatıyla son bulacağını belirtmiştir. Son mertebede velayeti amme dir. Hz. İsa'nın tekrar gelip vefat etmesiyle de velayeti amme son bulacaktır.⁵⁰³ Ona göre harici vahiy kapısı Hz. peygamberle kapanmıştır. Ancak vahdeti vücut görüşü doğrultusunda ilahi bir varlık olan insandan vahyin fışkırması gayet tabiidir. Velîlerden paygamberlerin özelliğine sahip kimselerde peygamberlerin tecellilerinden bazıları belirir. Yani Hz. Muhammed ve Cebrâil'in görünüşü onlara belirir. Bu ruhani boyutta velî, şer'î hükümleri işitir, ezberler ve anlar. Bu bilgilerin yakini olarak doğru olduğunu anlar. Netice itibariyle velî nebînin konumuna ulaşır. Bu bilgilere göre amel eder.⁵⁰⁴

İmam-ı Rabbânî'nin de nübüvvet ve velayet hususunda tespit ettiğimiz bir takım görüşlerini burada zikretmeyi uygun görüyoruz. Mektubatı'nda her nebînin bir velâyet bir de nübüvvet makamının olduğunu işaret ettikten sonra nübüvvet makamının hem Hakk'a hem halka yönelecek kadar geniş olduğunu, velayet makamında ise Hakk'a teveccühün

⁵⁰¹ Yurdagür, Metin, *Hatm-i Nübüvvet*, DİA, XVI, 479.

⁵⁰² Konuk, Ahmed Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I-III, (trc.Eraydın Selçuk, Tahralı, Mustafa), İFAV, İstanbul, 1994, I, s. 211-212; Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 104.

⁵⁰³ Konuk, Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I, s. 212-213.

⁵⁰⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye*, (tah. Osman Yahya), Kahire, 1985. II, 357-358.

halka⁵⁰⁵ teveccühe engel olmakta olduğunu,⁵⁰⁶ nübüvvetin kemâlâtının bir okyanus, velayetin kemâlâtının ise onun yanında bir damla mesabesinde olduğunu belirtmekte, velayetin nübüvvet makamından üstün olduğu ya da farklı bir izahla nebînin velayet makamının nübüvvet makamından üstün olduğu görüşünü reddetmekte, bu durumda meleklerin peygamberlerden üstün kabul edilmiş olacağını, bu görüşün de ehl-i sünnet görüşüne aykırı olacağını belirtmektedir.⁵⁰⁷

15.2- NÜBÜVVET-İ HÂSSA (TEŞRÎÎ NÜBÜVVET)

İbn Arabî Peygamberlere inen vahyi; meleğin vahyi peygamberin kalbine indirmesi ya da harici bir bedenle gelerek vahyi peygamberin kulağına okuması, peygamberin de bu vahyi işitmesi şeklinde tarif etmektedir.⁵⁰⁸ Ona göre “bu çeşit nübüvvet Hz. Peygamber’in vefatıyla sona ermiştir. Onun getirmiş olduğu hükümleri ortadan kaldıracak başka bir şariat yoktur. İşte nübüvvetin sona eren kısmı budur. Hz. Peygamberin kendisinden sonra nebî olmayacağını bildirmesi, özellikle şariat sahibi bir nebînin olmayacağına dair bir beyandır. Kelamcıların nübüvvetin kesbi olmadığını söylemeleri bu tür nübüvveti kapsar.”⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ *Mektûbât-ı Rabbanî*, II, 251.

⁵⁰⁶ *Mektûbât-ı Rabbanî*, I, 301-302.

⁵⁰⁷ *Mektûbât-ı Rabbanî*, II, 248.

⁵⁰⁸ İbnü'l-Arabî, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye*, II, 356-357.

⁵⁰⁹ Konuk, Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I, s. 211-212; Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 104.

SONUÇ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, XIII. asırda Ehl-i Sünnet görüşünün ve Hanefî mezhebinin hakim olduğu bir coğrafyada yaşamış olan en önemli İslâm düşünürlerinden biridir. Hanefî mezhebi bilim adamlarının yetiştiği Halep ve Şam bölgesinde bulunan meşhur Hallâviye, Mukaddemiyye gibi medreselerde Kemâleddîn İbnü'l-Adîm ve Sa'deddîn Hammûye gibi zamanın âlimlerinden Arap dili ve edebiyatı, lûgat, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimler başta olmak üzere aklî ve naklî ilimlerde icazet almıştır. İlk hocası olan babasının da mensup olduğu tasavvuf yolunun önemli şahsiyetlerinden Necmeddîn-i Kübrâ, Şihâbeddîn es-Sühreverdî ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ile görüşüp fikirlerinden istifade etme imkanı bulmuştur. Mevlânâ, doğumundan babasının vefatına kadar süren eğitim dönemini hamlık devresi olarak adlandırmaktadır. Babasının vefatından sonra halifesi Seyyid Burhaneddîn Tirmîzî'ye intisap etmiş, ondan dokuz yıl tasavvuf dersi görmüş, halvete girip erbain çıkarmıştır. Böylece eğitimini bitirmiş olan Mevlânâ hocasından irşat için icâzet almıştır. Yerleştiği Konya'da bir taraftan halkı irşad vazifesini yürütmüş, diğer taraftan medresede ders vermeye devam etmiştir. Pişme dönemi olarak ifade ettiği bu dönem, Şemseddin-i Tebrîzî ile karşılaşınca kadar sürmüştür. Bu karşılaşmadan sonra Mevlânâ “yandım” dediği evreye girmiş, bu dönemde medresede ders vermeyi ve halka vaaz ve nasihat etmeyi bırakıp aşk ve vecd içinde bir uzlet hayatı yaşamaya başlamıştır. Mevlânâ'yı diğer mutasavvıflardan farklı kılp günümüze taşıyan şiirler, kendisi tarafından bu dönemde kaleme alınmıştır.

Mevlânâ'da tespit ettiğimiz ilginç bir yön de; hayatını sadece medreselerde ders vermek ve halkı irşat etmekle geçirmeyip, zamanın yöneticilerine mektuplar yazmak suretiyle bir takım nasihat, talep ve tavsiyelerde bulunmuş, bir nevi zamanın siyasetçileriyle diyalogu iyi ve canlı tutmuş olmasıdır. Mevlânâ'nın bu tutumunun, daha sonra kurulacak olan Mevlevîlik Tarîkatı'nın devlet-tekke çizgisinde izlemiş olduğu yola ne denli ilham kaynağı olduğu tarih boyunca gözlemlenecektir.

Kelâm ilmi açısından incelendiğinde nübüvvet, Allah'ın dinî ve dünyevî konularda insanları bilgilendirip buyruklarını haber vermek üzere seçtiği bir insanı elçilikle görevlendirmesidir. Allah'ın insanlara peygamber göndermek gibi bir zorunluluğu olduğu

düşünülemez. Ancak insanların, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşması için peygamberlere ihtiyacı vardır. İnsan, aklı sayesinde Allah'ın varlığına ulaşabilse de inanç konuları olan Allah'ın sıfatları ve ulûhiyetle ilgili diğer bilgilere, evrenin yaratılışı ve âhiretle ilgili haberlere ancak peygamberler sayesinde ulaşabilir. İnsan aklıyla yaratıcısının dünyada kendisine bahsettiği nimetin farkına varıp kulluk ve şükretme ihtiyacını hisseder. Fakat Yaratıcısı'na ne şekilde kulluk edeceğini ancak peygamberin öğretisiyle bilebilir. İnsanoğlu dünyada yaptığı bazı işlerin sonucunun kendi hakkında hayır mı şer mi olduğunu aklı ile ayırt edemez. Bazılarına göre hayır olan, başkalarına göre şer kabul edilebilir. Helâl-haram, güzel-çirkin gibi dinî ve ahlâkî değer yargılarını da yine bize peygamberler öğretmiştir. Medenî ve sosyal bir varlık olarak yaratılmış olan insan, toplumda ahenk ve uyum içerisinde yaşayabilmek için bir takım kurallara ihtiyaç duyar. Bu gibi toplum düzenini sağlayıcı kuralların ilk öğreticileri yine peygamberlerdir. Birtakım gıdaların fayda ve zararlarını, insanların yararlanacakları ziraat, terzilik, gemi yapımı gibi sanatları, insanlara yine peygamberler tarif etmiş, bazı bilimsel buluşlar, onlar sayesinde gerçekleşmiştir.

Allah'ın vahiy göndermek suretiyle insanlarla konuşması akla aykırı değildir. Bilakis bu, kelâm sıfatının bir tecellîsidir. Zîra Kur'an-ı Kerîm, dünyada gördüğümüz varlıklar gibi görmediğimiz varlıkların da mevcut olduğuna işaret etmektedir.

Allah'ın, peygamberlik vazifesi için seçtiği kimselerin, gerek insanların güvenini kazanma ve onları ikna etme, gerekse almış oldukları görevi yerine getirebilmek için bir takım güzel meziyetlere sahip olmaları gereklidir. Bu nedenle peygamberler doğru sözlü, güvenilir, akıllı, günah işlememe, ve kendilerine verilen tebliğ vazifesini yerine getirme özelliklerine sahiptirler.

Allah, peygamberlerini dâvalarını sağlamlaştırıcı mûcizelerle desteklemiştir. Zîra peygamberler, geldikleri toplumlarda tek ve güçsüzdürler. Başlangıçta bulundukları toplumun hepsi kendilerine karşıdır. Bu durumda peygamberlerin, Allah'ın izniyle insanları âciz bırakacak hârikulade haller göstermeleri halk içinde onları güçlü kılacaktır.

Allah tarafından gönderilen peygamberler arasında fazîlet bakımından farklılıklar vardır. Tüm insanlığa gönderilmiş olan Hz. Muhammed, peygamberlerin sonuncusu ve en fazîletli olanıdır.

Mevlânâ'nın yaratılışla ilgili görüşlerini incelediğimizde evrenin asıl yaratılış sebebinin, Allah'ın bilinmek isteyişine, onun da peygamberlerin varlığına bağlandığını

görmekteyiz. Bununla birlikte peygamber göndermek Allah için zorunlu değil, mümkündür. Allah insanlara merhametinden dolayı peygamberler göndermiştir. Mevlânâ'ya göre insanlık tarihi boyunca gelen peygamberlerin hep aynı mesajı vermeleri, isimlerinin günümüzde anılıyor olması ve Kur'an-ı Kerîm'in günümüze kadar ulaşmış olması peygamberlik müessesesinin varlığını tarihî bir gerçeklik olarak kanıtlamaktadır. Mevlânâ'ya göre peygamberlerin insanların içinden seçilmiş olması ve kendilerine vahiy gelmesi, akla aykırı değildir. Günümüzde materyalist felsefenin de savunduğu "Biz gördüğümüze inanırız." şeklindeki görüşü eleştiren Mevlânâ, varlıkların sadece maddeden ibâret olmadıklarını belirtmekte, duygu ve düşüncelerin madde olmadıkları halde anbean değişmesi ve rüyalarda hiç görmediğimiz yerlere gidiyor olmamız gibi Allah'ın, vahiy göndermek suretiyle peygamberlere bilmediklerini öğretmesinin de akla uygun olduğunu söylemektedir.

Mevlânâ eserlerinde aklî istidlalleri yeri geldikçe sıkça kullanmakla birlikte aklı eleştirmekten de geri kalmamıştır. Vahyi her zaman hareket noktası olarak kabul eden Mevlânâ, vahyi te'vil etmeye karşı sert çıkışlarda bulunmuş, aklın zan ve yanılgıyla iç içe olduğunu savunmuş, akıl ve kıyası vahye karşı ilk kullananın Şeytan olduğunu vurgulamıştır. Ancak Mevlânâ'nın bizzat kendisinin de Hz. İbrahim ile Nemrut arasında geçen hadisenin anlatıldığı ayetler gibi bazı ayetleri te'vil ettiğini görmekteyiz. Mevlânâ'ya göre akıl ancak dünya işlerinde işe yarar, kendi ifadesiyle 'ruh denizinde yüzgeçlik işe yaramaz, vahiy gemisine binilmesi zarûrîdir'.

Mevlânâ'ya göre dünyada her şey zıddıyla kaimdir. Allah, peygamberler göndermek suretiyle insanlara iyiyle kötüyü, güzelle çirkini ayırt etmeyi öğretmiştir. İnsanlar arasındaki ikilik ve çatışmaların ne şekilde sona ereceğini insanlara peygamberler öğretmiştir. Mevlânâ Allah'ın peygamberler göndermesinde insanlar açısından ne derece önemli hikmetler olduğuna ve insanların peygamberlere niçin muhtaç olduğuna eserlerinde geniş bir şekilde yer vermiştir. O, insanların bu hikmetlere ulaşabilmeleri ve peygamberlere duydukları ihtiyacı giderebilmeleri için, onlara iman edip tâbi olmaları gerektiğini vazgeçilmez bir şart olarak vurgulamıştır. Peygamberlere uymanın insana yakışan en doğru davranış olduğunu ifade eden Mevlânâ, peygamberlere iman edip onlara tabi olanların dünya ve ahirette Allah tarafından mükâfatlandırılacağını; onlara karşı çıkıp savaş açanların ise mahrumiyet, aşağılanma, Allah'ın laneti ve azap gibi cezalar göreceğini, tarihi süreç içerisinde gönderilen peygamberlerin ümmetlerini örnek göstermek suretiyle

somutlaştırmıştır.

Mevlânâ'ya göre tabiatta meydana gelen olaylar, sebeplerden meydana geliyor gibi gözükse de bu olayları meydana getiren sebepler değil, Allah'ın yaratmasıdır. Âdet denen sebepler ortadan kaldırılınca yaratma açık bir şekilde ortaya çıkmakta ve böylece mûcize meydana gelmektedir. Allah, peygamberlerine doğruluklarını teyit etmek için mûcizeler ihsan etmiştir. Peygamberlerden sudûr eden mûcizeler aynı zamanda bazen insanların imanına, bazen inatçı düşmanların kahrına vesile olmuştur. Allah insanların dünyada rızık ve bir takım neticelere ulaşabilmeleri için sebepler yaratmıştır. Mevlânâ insanların neticeye ulaşabilmek için bu sebeplere sarılıp gayret etmesinin gerekli olduğuna da ayrıca vurgu yapmaktadır.

Mevlânâ, islâm kelmacılarının son peygamberin Hz. Muhammed olduğu ve peygamberlik makamının artık sona erdiği şeklindeki görüşlerini paylaşmaktadır. Ancak onun Hz. Peygamberden sonra devam eden bir velâyet makamının varlığından bahsettiğini görmekteyiz. Mevlânâ eserlerinde nebî ile velîyi işlerken bu ikisinden hep iç içe bahsetmiştir. Onda görev ve bilgi kaynaklarının aynı olması bakımından nebî ile velî arasında bariz bir ayırım bulmak oldukça güçtür. Mevlânâ ile ehli sünnet kelmacıları arasında bu hususta bir miktar görüş ayrılığı olduğu kanaatindeyiz. Mevlânâ'ya göre velîlerin bazılarının da peygamberler gibi halka dini irşat etme vazifesi vardır, peygamberler gibi birer hüccettirler, onlara da vahiy gelir. Velîlere biat etmenin de Hudeybiye'de peygambere biat etmek gibi şart olduğunu savunan Mevlânâ; velîlerin, yaşadıkları dönemin peygamberleri olduklarını ifade etmiştir. Mevlânâ halk tarafından yanlış anlaşılır endişesiyle velîlere geldiğini söylediği vahyi, 'gönül vahyi' olarak adlandırmıştır. Ehli sünnet kelmacılarının buna ilham dediklerini ve İmam Mâturîdî'nin ilhamın delil olarak kullanılamayacağı şeklindeki görüşünü bilmekteyiz. Mevlânâ velîlere uyulması gerektiğini savunurken kimlerin velî olduğunu tespit hususunda kendisi tarafından ortaya konulmuş net bir aklî ölçü bulunmamaktadır. Fakat o, velîleri tanımada yardımcı olabilecek birkaç kıstastan söz etmiştir. Ona göre velîler, hakikati arayan kimselere görünürler. Ayrıca onların yüzlerinde peygamberlerde olan nura benzeyen bir nur vardır. Onları yakîn gözü açık olanlar görüp bulabilir. Mevlânâ, velîlerin de peygamberler gibi fazîlet bakımından farklı derecelere sahip olduklarını ve bazı velîlerin Allah'ın seçkin kulları olduğunu söylemekte, bunları Allah'ın gizlediğini anlatırken de Hızır'ı örnek göstermiştir.

Mevlânâ, peygamberlere mûcize ihsan edildiği gibi velîlere de kerâmet ihsan edildiğini söylemekte; bu bağlamda mûcize ve kerâmet arasında fazla bir ayırım yapmadığını, her ikisini birlikte, aynı konu bütünlüğü içinde ele almaktadır. Mesela, Hûd (as)’un mü’minlerin etrafında çizdiği kuru çizgisini örnek verirken, akabinde Şeyban-ı Râî’nin koyunlarının etrafına çizdiği çizgiyle konuyu işlemeye devam etmektedir. Mûcize ve kerâmetin cansız eşyaya tesir etmek suretiyle meydana gelenin değil, ruhlara tesir etmek suretiyle insanların imanına vesile olanının daha üstün olduğuna dikkat çekmiş, peygamberler arasında fazilet farkı olduğu gibi mûcizeler arasında da böyle bir fark olduğuna işaret etmiştir.

Mevlânâ’nın yaşadığı asrı incelediğimizde bu devirde fikrî mezhebî tartışmaların oldukça canlı olduğunu görmekteyiz. Bahaeddîn Veled’in Belh şehrinden ayrılış nedenini irdelediğimizde böyle bir felsefî tartışmada Fahreddîn er-Râzî’yle ters düşmesi sebebiyle Râzî’nin görüşlerini benimseyen dönemin devlet otoritesi Harezmsah tarafından şehri terk etmesinin istendiğini görmekteyiz.

Mevlânâ’nın eserlerinde, zaman zaman alışlagelmiş tasavvuf konularının dışında felsefe ve kelâm konularına girerek filozofların görüşlerine reddiyeler yazdığını müşahede etmekteyiz. Mevlânâ, Allah katında iyi ve kötünün aynı şey olduğunu söylemiş ve iyi-kötü ayırımının ancak insanlar açısından mevcudiyetinden bahsedilebileceğini belirterek ahlak felsefesi konusuna girmiştir. Hakikatte Allah’tan başka hiçbir varlığın olmadığını söyleyerek de varlık felsefesi yapmıştır. Felsefe tarihi boyunca insanları meşgul eden “evren niçin yaratılmıştır?” sorusu, Mevlânâ’nın da ilgi alanına girmiş ve o, kendi düşünce sistemi içinde bu soruya cevap aramıştır. Mevlânâ’ya göre evren mutlak ve tek varlık olan Tanrı’nın bilinmek istemesi sebebiyle yaratılmıştır. Bu cevabı hemen ikinci bir soru takip etmektedir: “Evren yaratıldı ama Tanrı nasıl bilinecek?” Mevlânâ’ya göre Tanrı, “Sen olmasaydın evreni yaratmazdım.” hitabına muhatap olan peygamberler vasıtasıyla bilinebilecektir.

Netice itibarıyla Mevlânâ’nın, kendi düşünce sisteminde bu denli önemli yer tutan “nübüvvet” konusunda, Ehl-i Sünnet kelimcilerinin görüşleriyle taban tabana zıt fikirlerinin olmadığı kanaatindeyiz. Ancak O’nun yukarıda bahsettiğimiz gibi aklı tenkit, ilhamı kaynak olarak kabul etme ve velîlere tabî olma gibi hususlarda kelimcilerin aklı kıstaslarına ters düştüğü kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu‘cemu’l-Mufehres li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1987.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ’ ve Muzîlu’l-İlbâs*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1985.
- Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Anabritanica*, I-XXII, Ana Yayıncılık Anonim Şirketi, İstanbul, 2004.
- Arpaguş, Sâfi, “Mesnevî-i Şerif Şerhi” *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf Mevlânâ Özel Sayısı*, sayı: 14, Ankara, 2005.
- Ateş, Süleyman, *Kur’an-ı Kerim’in Yüce Meâli*, Şûra Yayınları, İstanbul, ts.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2005.
- Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifin Esmâü’l-Müellifin ve Âsâru’l-Musannifin bi Zamîmeti Zeyli Keşfi’z-Zunûn*, I-VI, Maarif Vekaleti Matbaası, İstanbul, 1955.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB, İstanbul, 1987.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1972.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu’l-Buharî*, El-Kütübü’s-Sitte ve Şurûhuha, I-XXIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Can, Mustafa *Mâtürîdî’ye Kadar Nübüvvete Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî’de Nübüvvet Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
- Can, Şefik, “Yaşayan Son Mesnevîhan Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005.
- Chittick, William, *Hayal Alemleri İbn Arabi ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, (trc. Mehmet Demirkaya), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.
- Cunbur, Müjgan, “*Mevlânâ’nın İlk Mütercimi Gülşehrî*”, Mevlânâ, (haz. Halıcı, Feyzi), Ülkü Basımevi, Konya, 1983.
- Cürcânî, Seyyid Şerif Ebu’l-Hasan, Ali b. Muhammed, *et-Ta’rifât*, (haz. Abdurrahman Umeyra), Alemü’l-Kütüb, Beyrut, 1987.
- Çağatay, Neşet, “Mevlânâ’nın Yazı Dili Niçin Farsça’dır”, *Mevlânâ*, (haz. Halıcı Feyzi), Ülkü Basımevi, Konya, 1983.
- Çelebi, Asaf Halet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1957.
- Çelik, İsa, “Klasiklerimiz/XIII Mesnevî-i Mânevî”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005.
- Çimen, Abdulah Emin, *Kur’an-ı Kerim’de Helâk Kavramı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Demir, Ahmet İshak, *Keşf ve İlham*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- Demir, Ömer-Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I-X, (haz. İsmail Karaçam, Emin Işık, vdğ), Feza Gazetecilik, İstanbul, ts.

- Ersal, Yusuf Ziyaeddin, *Vahiy ve Risalet*, Doğu Şirketi Matbaası, Ankara, 1960.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Mektebetü Lübnan, Lübnan, 1987.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risale, 1986.
- Fürûzanfer, Bediüzzaman, *Mevlânâ Celâleddîn*, (trc Feridun Nafiz Uzluk) Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1986.
- Gencosman, M.Nuri, *Mevlânâ'nın Rubâileri*, I-II, MEB, İstanbul, 1994.
- Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Tarihi*, Esrâ Yayınları, Konya, 1992.
- Gölpınarlı Abdülbâki, *Dîvânı Kebîr*, I-VII, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- _____, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1952.
- _____, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Yayınları, 1953.
- Görgün, Hilal, "İsmet Hatun", *DİA*, Ankara, 2004.
- Gürer, Dilaver, Mesnevî'de peygamber kavramı ve peygamberler, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005.
- Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, I-VI, TDK, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1943.
- İbn Fâris, Ebû Huseyn Ahmed, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer, (ö 774/1373), Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim, I-VIII, (tah. Sami b. Muhammed Selame), Dar Tayyibe, 1999.
- İbnü'l-Arabî, el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye, (tah. Osman Yahya), Kahire, 1985.
- İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1994.
- Akçiçek, Abdülkadir, *Mektûbât-ı Rabbanî*, I-II, Dergah Ofset, İstanbul, 1998.
- İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikâdî Mezhebler ve Akâid Esasları*, (trc.M.Sâim Yeprem), Marifet Yayınları, İstanbul, 1994.
- İsfahânî, Râğıb, *el-Müfredât*, Dâr-ı Kahraman, İstanbul, 1986.
- Kaşgârî, Mahmud b. el-Hüseyin b. Muhammed, *Divanü'l-Lügatü't-Türk I-III* Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye, Matbaai Âmira, 1916.
- Kayaoğlu, İsmet, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Konya, 2002.
- Kılavuz, A. Saim, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1987.
- Koner, M. Muhlis, *Mesnevî'nin Özü*, Kitap Basımevi, Konya, 1957.
- Konuk, Ahmed Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (trc.Eraydın Selçuk, Tahralı, Mustafa), İFAV, İstanbul, 1994.
- _____, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (haz. Eraydın, Selçuk, Tahralı, Mustafa), Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Mansur Ali Nasif, *et-Tacü'l-cami' li'l-usul fi ehadisi'r-resul, I-V*, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, bs, Kahire, 1961.
- Matürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Kitabu't-Tevhid*, (tah. Fethullah Huleyf), İstanbul, El-Mektebetü'l-İslamiyye, 1979.
- Matürîdî, Ebû Mansur Muhammed bin. Muhammed bin. Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'an (Te'vilâtü ehli's-Sünne, Tefsîrü'l-Mâturîdî)*, Yazma eser fotokopisi Hacı Selimağa kütüphanesi no. 40.
- Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, I-VI, (trc. Veled İzbudak), Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.
- _____, *Fih-i Mâfih*, (trc. Meliha Ülker Ambarcıoğlu), Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

- Müslim, b. el-Haccac ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî e'n-Nisâbü'rî, *Sahihu Müslim*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (haz. Muhammed Fuad Abdülbâkî), V, Beyrut.
- Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Cemal Efendi Matbası, İstanbul
- Nesefî, Ebû Hafs Necmeddin Ömer bin. Muhammed bin. Ahmed, *Akâid*, (haz. M. Seyyid Ahsen), 4.baskı, Otağ Yayınları, 1975.
- Önder, Mehmet, *Mevlânâ Müzesi Rehberi*, Kültür Yayınları Serisi, No: 1, Ankara, ts.
- Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, XXIX, Ankara, 2004.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihi'l-Gayb*, I-XXIII, (trc Yıldırım, Suat, Cebeci, Lütfullah, vdg) Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- Sâbûnî, Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr, *Maturidiyye Akâidi*, (Trc. Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sinanoğlu, Mustafa, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerimde Nübüvvet*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara-Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995
- Solak, Saffet, "Kültürümüzde Hz. Mevlânâ", *Mevlânâ Gül Destesi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Konya, 1993.
- Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri*, I-II, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1972
- Şemseddin Sâmî, *Kâmusu'l-Âlâm*, I-VI, Maarif Nezareti, İstanbul, 1894.
- Şükûn, Ziya, *Farsça-Türkçe Lügat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984.
- Taberî, Muhammed bin Cerîr bin Yezîd, (ö.310/923) *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, I-XXIV, (tah Ahmet Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Teftazânî, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah (ö. 792/1390), *Kelam ilmi ve İslam akaidi şerhü'l-akaid* (haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.
- Tanrıkorur, Barihüda, "Mevlevîyye", *DİA*, Ankara, 2004,
- Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Funûn*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984.
- Tahir-ül Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, I-XIV, Şamil Yayınları, İstanbul, ts.
- Tekin, Mustafa, "Mevlânâ Bibliyografyası", *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, Mevlânâ Özel Sayısı, sayı: 14, Ankara, 2005.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Topaloğlu, Bekir, *İslâm Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı* (İsbât-i Vâcib), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- _____, *Kelam İlmi Giriş*, Damla yayınevi, İstanbul, 1991.
- Topaloğlu Bekir-Yavuz, Y.Şevki-Çelebi, İlyas, *İslâm'da İnanç Esasları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005.
- Usta, Mustafa, *Mesnevî'de Mevlânâ'nın Eğitim Anlayışı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989.
- Ürün, Halil, "Mevlânâ Haftası'nı Açış Konuşması", *Mevlânâ Gül Destesi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Konya, 1993.
- Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yayınları, İstanbul, ts.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Paygamberlik Müessesesi ve Peygamberler", *İslâm'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2002.
- Yurdağur, Metin, "Hatm-i Nübüvvet", *DİA*, Ankara, 2004
- Zirikli, Hayruddin, *el-A'lâm Kâmusu Terâcim*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1990.

Zebîdî, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdü'l-Latif, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I-XII, (trc. Ahmet Naim), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980

Zemahşerî, el-Havârezmî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, I-IV, Daru'l-Fikr, ts.